

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний, Науковий
і Літературний місячник

8

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний,
науковий і літературний
місячник

Видає

Українська Інформаційна Служба

Передплатний індекс – 74173

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scholarly & Literary
Journal

Published monthly by

*The Ukrainian Information
Service Ltd.*

ISSN: 0042-9422

Реєстраційне свідоцтво – серія KB № 1693

Головний редактор – Степан Олеськів

Заступник головного редактора – Лариса Йолкіна

Адміністратор в Україні – Микола Кузів

Редакційна колегія:

Іван Білас, Степан Галамай, Ярослав Дашкевич, Григорій Дем'ян, Ілля Дмитрів,
Віталій Дончик, Святослав Караванський, Сергій Квіт, Омелян Коваль,
Володимир Косик, Омелян Кушпета, Любомир Наконечний, Василь Олеськів,
Мирослав Панчук, Володимир Погребенник, Анатолій Погрібний, Тарас Салига,
Володимир Сергійчук, Петро Цимбалістий, Микола Шатилов.

Редакція і адміністрація

01034 м. Київ, вул. Ярославів вал, 9, пом. 5, 6
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Great Britain

Телефони: в Києві (044) 229-41-22; в Лондоні: 020 7607 6266

Факс: в Києві (044) 229-41-22; в Лондоні: 020 7607 6737

Матеріали, підписані прізвищем чи псевдонімом авторів, не завжди відповідають поглядам Редакційної колегії. Редакція застерігає собі право скорочувати матеріали і виправляти мову. За достовірність надрукованих матеріалів відповідальність несуть автори. Надіслані матеріали редакція не рецензує і не повертає. Листування з читачами та авторами – тільки на сторінках журналу.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 2000 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Україна	14 грн. 40 коп.	7 грн. 20 коп.	1 грн. 20 коп.
Австралія	100 дол.	60 дол.	10 дол.
Австрія	900 шіл.	500 шіл.	100 шіл.
Аргентина	50 дол.	30 дол.	5 дол.
Бельгія	2.500 б. фр.	1.300 б. фр.	300 б. фр.
Велика Британія	ф.40.00	ф.23.00	ф.4.00
Канада	100 дол.	60 дол.	10 дол.
США	85 дол.	50 дол.	8 дол.
Німеччина	150 н. м.	80 н. м.	15 н. м.
Франція	450 фр.	250 фр.	40 фр.
Швеція	600 кор.	300 кор.	50 кор.

В інших країнах – рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед безпосередньо на адресу адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні або на адреси наших представників.

Чеки виставляти на: The Ukrainian Information Service, Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Зміст

Про авторів 2

Сучасні проблеми

Олександр Сич. Консервативний напрям у українській політиці:
ідентифікація, історичний екскурс, сьогодення 3

о. Зиновій Карась. Співпраця державних, освітніх, релігійних,
соціальних служб та громадських організацій у вирішенні
соціальних проблем виховання 15

Наука

Андрій Попок. Українське шкільництво на Далекому Сході
в 1917 – 1930 роках 21

З історії боротьби ОУН-УПА

Григорій Дем'ян. Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА.
Нарис історії та фолклористики (Частина 6) 30

Олена Король. Олені Телізі 42

Культура

Іван Немченко. Діяльність УПА в поетичній інтерпретації Яра
Славутича 43

Станіслав Скиба. Національний образ світу і художні
часово-просторові поезії Лесі Українки 48

Лариса Бондарук. Філософсько-етична концепція Михайла Сороки 52

Артур Сіренко. Мацуо Басьо та його три принципи істинної поезії 60

Література

Гор Качуровський. Село 76

Роман Андріяшик. Диво орхідеї. Календар долі (Продовження) 98

Михайло Мельниченко. Вибрані поезії із рукописної збірки
«Між Звіром і Ангелом» 115

Огляди, рецензії

Степан Семенюк. Хто захистить Україну. Репліка 121

Святослав Караванський. Децю про образність та «умоглядність» 125

Посмертна згадка

бл. пам. Ольга Вітошинська 127

Про авторів

Олександр Сич
історик, м. Івано-Франківськ.

о. Зиновій Карась
священик Коломийсько-Чернівецької
єпархії УГКЦ

Григорій Дем'ян
кандидат історичних наук,
старший науковий працівник Інституту
народознавства НАН України

Іван Немченко
кандидат філологічних наук,
доцент Херсонського держпедуніверситету

Лариса Бондарук
аспірантка катедри історії Київського державного
лінгвістичного університету; журналіст газети
«Шлях Перемоги»

Артур Сіренко
старший викладач катедри біології
Прикарпатського університету
ім. Василя Стефаника

Ігор Качуровський (Хведосій Чичка)
поет, прозаїк, перекладач, Доктор філософії;
живе і працює в Німеччині; автор поетичних
збірок «Над світлим джерелом», «В далекій гавані»,
«Пісня про білий парус», «Свіча – за вічності»;
романів «Шлях невідомого», «Залізний куркуль»
та інших; Лавреат премії ім. Максима Рильського

Роман Андріяшик
письменник, член Спілки письменників
України, м. Київ

Михайло Мельниченко
викладач-культуролог Харківського інституту
льотчиків ВПС України.

Олександр Сич

Консервативний напрям в українській політиці: ідентифікація, історичний експурс, сьогодення

I. Ідентифікаційні риси консерватизму

Із здобуттям власної держави українське суспільство постало перед проблемою творення власної структури політичного життя. Очевидним є те, що попри вроджений консервативний традиціоналізм українського народу, в цій справі він може відіграти далеко не найкращу роль, якщо традицію одностороннього інтерпретування в дусі етноізоляціонізму з такими його рисами, як самозакоханість, самокопання, маргінальна (як сказав би Куліш, «хуторянська») самодостатність тощо. Не слід вигадувати найпримітивніше колесо, якщо у світі існують вже сотні модифікацій навіть не його самого, а його шпичі. Отож і в справі розбудови власної повноцінної політичної структури слід скористатися досвідом тих суспільств, які набули вже на тому власний, перевірений доволі непросту та тривалою практикою досвід.

Сучасне суспільно-політичне життя Заходу позначене помітним його поправлінням, а якщо точніше, то «консерватизмацією» в сенсі превалювання політичної доктрини консерватизму. Зрозуміло, що, будучи залученою з політичного досвіду післявоєнних років середини ХХ століття, вона, вплившись у тканину нових суспільних відносин, зазнала деяких видозмін і, відповідно, також дістала назву неоконсерватизму (його синоніми в політологічній літературі – «новий консерватизм» та «сучасний консерватизм»). З середини 1970 років ідеологія неоконсерватизму починає стрімко розвиватися. На її тлі виникають такі знамениті імена, як Фрідріх Гаєк, Мілтон Фрідман, Данієл Бел, Сеймур Ліпсет та інші.

Поправління суспільно-політичного життя провідних західних країн набуло таких масштабів, що в науковій політологічній та публіцистичній літературі повноцінно вживається таке означення цих змін як «неоконсервативна революція». До політичного словника з того часу також входять такі досвідно-характеристичні терміни, як «тетчеризм» та «рейганоміка». До числа консерваторів, окрім політичних діячів, які дали назву цим термінам, також належать такі відомі державно-політичні діячі, як Г. Коль, Ж. Ширак, Ж. Андреотті та ряд інших.

Свою неспроможність на цей час показує теорія кейнсіанства з її постулатами централізованої економіки та макрорегулювання. На противагу їм набирають стрімкості процеси приватизації й денационалізації, звужуються рамки державного регулювання економікою. Весь період 1980-90 років позначений «консерватизмацією» (а точніше «неоконсерватизмацією») всього суспіль-

ного життя. Постає питання про переорієнтацію всього комплексу ідейно-політичних цінностей з моделі соціал-демократичної на нову модель, яку може запропонувати політична соціальна філософія неоконсерватизму.

Здається, показовим є приклад зміни для розбудови суспільно-політичного життя підвальних ідейно-філософських пріоритетів. Так, якщо зауважити, яка політична партія в нинішній Україні є «керівною і спрямовуючою» (а попри неї ще з півдесяточний виплодок сестер-воріженьок) і, відповідно, які цінності та стиль суспільного життя, а точніше його суспільно-політичної організації, вона (і вони також) пропонує, то доводиться констатувати, що ці пріоритети в Україні залишилися непомітними.

То що ж являє собою ідеологія неоконсерватизму й чи має вона коріння в українській історії?

«Енциклопедія Українознавства» визначає консерватизм (латинське *conservare* – «зберігати») як духову настанову, що бачить особливу цінність у традиційному ладі й у традицією освячених установах і формах життя й тому бажає їх зберегти (Т. 3).

Слід зазначити, що ідеологія консерватизму (і неоконсерватизму) не має стрункої догматичної вибудованості, як про це зазначає Рассел Керк, її можна швидше описати, аніж визначити («Основи і принципи консерватизму»). Він же для такого опису пропонує шість фундаментальних принципів консерватизму:

- 1) віра в трансцендентний моральний порядок;
- 2) принцип суспільної безперервності;
- 3) принцип припису («мудрість наших предків» у Берка);
- 4) принцип мудрости («достатнього продумування»);
- 5) принцип варіативності, різнорідності, нерівності;
- 6) принцип віри в недосконалість усього похідного від людини.

Подібні п'ять принципів для ідентифікації консерватизму пропонує й Роберт Шуттінгер («Проблема ідентичності консерватизму»:

1) історія містить божественний задум і обов'язок людини полягає в дотриманні Богом даних незмінних моральних законів;

2) порядок і стабільність є найважливішими вимогами до будь-якого врядування; цієї мети найкраще можна досягнути за допомогою певних обмежень та пошанування традицій;

3) різноманітність у багатьох відношеннях є бажанішою, ніж одноманітність, а свобода є важливішою, ніж рівність;

4) справжнім призначенням людини є моральне життя, а не життя як таке: потрібно, отже, віддавати перевагу честі та обов'язку над звичайним пошануванням індивідуальності;

5) сила людського розуму має означені межі; відповідно до цього потрібно підтримувати здоровий скептицизм щодо абстрактних принципів, щодо інтелектуалізму та щодо будь-яких величних реформаторських плянів.

Якщо підсумувати ці принципи, то вийде саме той їх комплекс, який у новітній українській політологічній думці подають В. Скиба, В. Горбатенко та В. Туренко («Вступ до політології»):

- 1) традиція;
- 2) моральність (релігійність);
- 3) авторитет;
- 4) скептицизм;
- 5) природна нерівність людей;
- 6) свобода і відповідальність.

Вдумливого читача не здивує той факт, що ряд цих принципів (а чи цінностей) є характерним і для інших ідеологій чи політичних течій. Однак, як зазначають упорядники капітальної «Антології Консерватизму» Олег Проценко та Василь Лісовий, відмінність цих течій полягає в тому, яку з цінностей вони ставлять наріжною. Для консерватизму такою наріжною цінністю є **порядок**, пов'язаний через традицію пошанування інституцій, якими він встановлюється.

Якщо ж шукати відповідників консервативної ідеології в українській політичній думці, то найбільш концентрованою віднаходимо її у творчій спадщині Вячеслава Липинського. Чи не самотнім самотником він височіє на ледве зрушеному оранкою (ним же) українському консервативно-політичному полі (Євген Сверстюк взагалі вважає, що й на всьому правому політичному березі – «Залізні стовпи Вячеслава Липинського»). Він є, фактично, засновником консервативної течії в українській політичній думці.

У своїй досить багатій консервативно-ідеологічній спадщині (понад 200 праць, у т. ч. «Україна на переломі, замітка до історії українського будівництва в XVII-ім столітті», «Листи до братів-хліборобів», «Релігія і Церква в історії України») Липинський також ставить як основні принципи державно-політичної розбудови України: моральний авторитет, дисципліну й послух, вироблений ідеалізм і моральну силу. Він перший ввів в українську політичну проблематику питання влади й національного проводу, надзвичайно велику роль приділяв церкві та релігії. «Всі тривкі держави та великі культури розвивалися з розвитком релігії і падали з її упадком», – пише він у праці «Релігія і Церква в історії України». Свою ідеологію він будує на основі народних традицій та звичаїв, практиці гетьмансько-козацьких часів і високої культури українського хліборобства. Саме його він ставить як консервативну опору українського державного устрою. Липинський є прихильником української монархії-гетьманату, а провідну роль в політичному й національному відродженні України відводить (як істинний представник аристократичного роду) українській шляхті.

Недаремно його консервативні принципи такі близькі до клясичних європейських, адже він був прекрасно ознайомлений із сучасними йому європейськими філософсько-політичними течіями.

II. 3 історії партійно-політичної практики українського консерватизму

Консерватизм українського суспільства на побутовому та етнічно-культурному рівні не є темою цього нарису. Слід лише побіжно зазначити, що він слугував інструментом стихійного і свідомого самозбереження україн-

ської ідентичності через збереження рідної мови, віри, звичаїв і обрядів, традиційних форм родинного та громадського життя. В однаковій мірі це стосується як підросійської частини України, так і її частин під іншими чужинцями (і головню Галичини).

Час становлення українського організованого політичного консерватизму припадає на революцію 1917 року, процес пов'язаний з іменем ідеолога українського консерватизму – Вячеслава Липинського. До цього часу українська політична консервативна практика на Наддніпрянщині перебувала в полі впливу відповідних російських політичних організацій. Саме під час революції 1917 року український консерватизм знайшов своє вираження як у державно-політичній практиці (Гетьманська Держава на чолі з гетьманом Скоропадським), так і в ідеологічній площині (праці В. Липинського). Зародком українського партійно-політичного консерватизму стала організована в 1917 році в Лубнах Українська Демократично-Хліборобська Партія. Її засновниками стали М. Боярський, С. Шемет, Л. Климов, О. Шкляр та інші, а програму опрацював Вячеслав Липинський.

Політичними суперниками українських консерваторів виступали не тільки українські соціалістичні партії, але й російські консерватори в Україні, уособленням яких були такі сильні організації, як Союз Земельних Власників і Протофіс. Натомість, деяку співзвучність і підтримку українські консерватори віднаходили серед таких поміркованих українських партій, як соціалісти-федералісти та соціалісти-самостійники (один з ідеологів українського націоналізму Степан Ленкавський відносить останніх – за сутністю, а не за назвою – до одного з початкових проявів організованого українського націоналізму – «Націоналізм на Україні»).

У Галичині тогочасні консервативні тенденції починають визрівати в лоні народовецького табору, що в 1890 роках перебрав політичний провід українців регіону. Консервативною політологі-дослідники означають Християнсько-Суспільну Партію та деяких рис консерватизму слід шукати й у Національно-Демократичній Партії, яка була найвпливовішою у цьому терені до самої I світової війни. У міжвоєнний період консервативні концепції Вячеслава Липинського мали вплив як на католицькі клерикальні кола, так і на націоналістичні. Зокрема, націоналістична опозиційна фракція в УНДО під керівництвом Дмитра Палієва, яка опісля виїшла з цього об'єднання й створила партію Фронт Національної Єдності, намагалася синтезувати у своїх ідеологічних поглядах націоналізм та монархізм.

Серед української еміграції консервативний рух виникає в 1920 році, після емігрування з України гетьмана Скоропадського та його політичних прихильників і сподвижників. Саме тоді у Відні було засновано В. Липинським, С. Шеметом, Д. Дорошенком та О. Скоропис-Йолтуховським консервативну партію «орденського» типу – Український Союз Хліборобів-Державників. Згодом його перейменовано на Союз Гетьманців-Державників. Саме тоді з'являється під цю потребу частинами в органі партії – неперіодичному збірнику «Хліборобська Україна» – праця Липинського «Листи до братів-хліборобів», де він обґрунтовує концепцію української «кляскратичної,

трудової і дідиної монархії», що протиставляється демократичному республіканству та охлократії. В 1926 році вона виходить окремою книгою.

У підсумку слід зауважити, що український консерватизм як політична течія мав благодатний ґрунт для власного самоутвердження на базі тривкого консерватизму – побутового та культурного – в українському суспільстві, однак його практичне партійно-політичне самовираження мало поодинокий і далеко не впливовий характер.

III. Консервативні тенденції в сучасному політичному процесі України

Які ж позиції займає консерватизм як політичний напрям у сучасних політичних реаліях України?

Дати однозначну відповідь на ці питання – завдання далеко не просте. Для цього процес становлення партійно-політичної палітри в Україні слід умовно розбити на два етапи:

1-й етап – від монопартійного панування КПСС та перших зародків опозиційних політичних рухів і до постання перших українських політичних партій (орієнтовно – 1988-1990 роки);

2-й етап – становлення багатопартійної політичної системи України (1990 рік – сьогодні).

На першому етапі характерним є викривлене розуміння поняття політичного консерватизму. Якщо традиційно в усьому світі лівим крилом політичного спектру прийнято вважати комуністів і соціалістів, а правим – консерваторів і антикомуністів, то з уваги на намагання консервативного крила в партапараті КПУ зберегти свої позиції при змінених політичних умовах недоторканими, в тодішній совєтській публіцистиці саме ці сили називали консервативними, а опонуючі їм опозиційні (і не тільки в партапараті, але й загальному суспільстві) – лівими й радикальними.

Однак для нашої аналізи ми абстрагуємося від таких ситуативних умовностей і у своїй характеристиці будемо використовувати класичні класифікаційні ознаки консерватизму. Очевидно, не всі з них в умовах революційної перебудови українського суспільства (в принципі, чужої класичному консерватизму) придатні для послуговування як класифікаційною ознакою (зокрема, наріжний «принцип порядку», якщо порядок в існуючому тоді СРСР асоціювався зі збереженням панівної ролі КПСС-КПУ). Найбільш прийнятною і комплексною для нас у цьому випадку може виступати категорія традиції. Вона означає: і традицію власної державності з-перед попередніх 70 років, і традицію власної культурної ідентичності (збереження мови, обрядів, звичаїв тощо), і превалювання етнічного чинника над космополітичним, і традицію християнства як основи морально-релігійних цінностей.

За таким критерієм практично всі тодішні організовані сили національно-демократичного табору можна віднести до консервативних. До їх числа можна зарахувати як у різній мірі відомі сьогодні в політичному житті України – Рух, УРП, УХДП, ДемПУ, ДСУ, так і ті, що канули в політичне забут-

тя – Всесвітня українська націонал-радикальна партія (з її гаслами «Незалежність, або смерть», «Самостійна Україна від Карпат і по Кавказ» тощо), Республіканська партія України, Українська національна партія (відома за реєстрацією громадян УНР).

Своєрідною рисою українського організованого консерватизму на цьому етапі слід вважати наявність чужого для класичного консерватизму радикалізму програмних положень і дій. Однак із завершенням першого етапу формування в Україні партійно-політичної палітри, тобто в час проголошення Деклярації про державний суверенітет України й поступового утвердження надій на мирний шлях побудови незалежної Української держави, почалося симптоматичне розмежування національно-демократичного табору на право-радикальний і право-консервативний. До другого в цей період перш за все слід віднести УРП й УХДП. УРП намагається стати провідною державницькою партією консервативного зразка. Для неї характерна міцна дисципліна, ієрархічність організаційної структури, програмова спрямованість на можливість мирної побудови Української держави й задля цього невиключеність співпраці з колишніми комуністами. УХДП відрізняється декляруванням традиційних для України християнських цінностей і принципового антикомунізму.

Не менш складним – з різних причин – є завдання виокремлення політичних партій консервативного зразка і зі складеної вже на сьогоднішній день партійно-політичної палітри України.

Спочатку декілька слів про загальні тенденції. Якщо екстраполювати класичні принципи консерватизму (і перш за все морально-етичного пляну) на сучасне політичне життя в Україні в його найживіших формах (розбудова партійних структур, політичні технології, діяльність владних структур тощо), на думку спадають невтішні висновки. Їх можна висловити коротко й недвозначно: ті принципи сьогодні не в пошані, неактуальні й для більшості реальних політиків виглядають як дійсно консервативні в розумінні очевидної застарілості з таким собі нашаруванням старомодною наївності, а отже – неперспективні.

Як недосвідчений неофіт, Україна не бажає сприймати новітні досягнення людської цивілізації, але настирливо впроваджує в себе «досягнення позачорашнього дня». Паралельно з добою «дикого капіталізму» в економічноринковій сфері в політичній сфері панують принципи такої ж дикої доби «брудної політики». Голий прагматизм сучасної української політики дійшов того рівня наготи, коли переступ жодної із моральних святинь не є перепорою для досягнення поставленої мети. Це однаково стосується всіх компонентів політичної структури: партій, окремих політиків, усіх гілок влади.

Ні принцип суспільної безперервності, ні принципи припису («мудрости наших предків») і мудрости («достатнього продумування») також не мають великого пошанівку в політичній сфері. Кожна новостворена чи переформована державна інституція, кожен політичний діяч чинить так, ніби раніше не існувало жодної практики й традиції, а лише суцільна «табула rasa». Депутати парламенту, скажімо, що депутатство використовують як полі-

тичне прикриття для своєї недепутатської діяльності й відзначаються не надто високим законотворчим професіоналізмом, ні консервативного імперативу «мудрости предків» не потребують, ні «достатнім продумуванням» себе не обтяжують.

Честь, обов'язок, відповідальність, моральні приписи – ці консервативні моральні цінності виявились глибоко чужими для сучасного політичного процесу. Одночасно такий стан витворює засновки для завтрашньої перспективи. Якщо цей «товар», висловлюючись тією ж мовою політичної прагматики, зникає з політичного ринку, то завтрашній його дефіцит викличе на нього попит. І в першу чергу – попит у головної дійової особи ринку – в споживача, тобто у виборця. Йому лишень слід фахово допомогти відрізнити справжній «продукт» споживання від «ерзацу». І тому той, хто плекатиме такі моральні консервативні (незважаючи на приналежність до фундаменту ідеології визначеного політичного напрямку) цінності сьогодні, завтра може опинитись у вигірній позиції.

Тепер щодо того, які сучасні українські політичні партії слід віднести до зразка консервативних. В усьому світі прийнято класифікувати політичні партії саме за ідеологіями. Більшість дослідників-політологів виділяє такі ідеології: комунізм та неокомунізм, соціал-демократія, лібералізм та неолібералізм, консерватизм та неоконсерватизм, фашизм і неофашизм (між іншим, залежно від їх власної ідеологічної задогматизованості, вони націоналізм відносять або ж до консервативного напрямку, або ж до фашизму).

Чи можливо такий підхід повноцінно застосувати в наших нинішніх українських умовах? І ні, і так.

Ні – тому, що, на жаль, у великій мірі й дотепер залишається підставовим висловлювання одного з сучасних українських політологів (на сьогодні – керівника Адміністрації Президента України) В. Литвина ще з 1992 року: «Новоутворені політичні організації [...] поки що не спромоглися виробити серйозних політичних і соціально-економічних програм, які дозволили б схарактеризувати їх в європейських категоріях лібералізму, соціал-демократії, християнської демократії, консерватизму...».

І до сьогодні процес адаптації ціннісних уявлень класичних ідеологій в умовах України ще далеко не завершився. Негативно на його перебіг впливає той факт, що останнім часом в українському політикумі є помітна тенденція до формування політичних партій не за ознаками ідеології, а швидше за ознаками корпоративного інтересу, потребами ситуативної кон'юнктури тощо.

Так, зокрема, за програмовими положеннями до консервативних можна формально віднести і партію «Громада» («Ми згуртуємо тих, хто вміє працювати, а не просить, хто сподівається на власні сили, хто здатний брати на себе відповідальність і не скоряється обставинам, хто розуміє, що свобода і добробут не існують без порядку і дисципліни»). Однак практичні дії її лідерів, та й рядового членства, нашоують на думку, що вона саме і є тим прикладом створення партії під корпоративний інтерес і ситуативну кон'юнктуру. Цілком можливо, що серед найновіших політичних утворень партія Юлії Тимошенко, вчорашнього партійного соратника лідера «Громади»

Павла Лазаренка, теж є саме такою, хоча й декларує себе право-центристською партією.

Одночасно це питання має відповідь «так», оскільки попри всю складність і відносність такої типології, вона залишається найзручнішою з усіх вироблених донині.

Для зручності викристалізування з існуючого масиву більше ста українських політичних партій саме тих, які можна віднести до консервативних, відразу ж констатуємо, що ці останні належать до типу правих. (Не зайвим буде нагадати про походження цього терміну. Традиційний поділ політичних сил на «праві» і «ліві» веде свій родовід з часів Французької революції 1789 року, коли на засіданнях Національної Асамблеї праворуч від спікера розташовувалися консерватори, що виступали за збереження монархії, а ліворуч – радикали, які обстоювали ідеї загальної рівності. Помірковані ж займали місця в центрі). Отож нас не цікавитимуть у даному випадку партії лівого спектру, а також соціал-демократичні та ліберальні, які можна віднести до політичного центрizmu.

Саме за таким принципом ототожнення консерватизму з правим рухом (який ми, нагадаю, застосували тільки до I-го етапу становлення української політичної палітри) при класифікації українських політичних партій чинить більшість сучасних українських політологів. Скажімо, Артур Білоус станом на 1993 рік всі помітні праві партії та об'єднання (окрім УНА, яку характеризує як право-фашистську, а ще намагається до цього спектру віднести весь український націоналізм) відніс до консервативного напрямку Рух, УРП, ДемПУ, СУМ, СУС, УСДП, КНДС.

Подібними є думки й Василя Яблонського. Вже станом на 1996 рік до консервативного напрямку він відносить ДемПУ, ХДПУ, НРУ, УРП, КУН, УХДП, УСДП, СНПУ, УНКП, УКРП, ДСУ, ОУН(в)У, УНА. Очевидно, що за такою логікою на нинішній день він до цього переліку включив би й такі в різній мірі відомі нові праві партії, як ПРП, РХП та деякі інші.

Чи достатньо ідентифікаційним є такий критерій? Очевидно, що ні. Не будемо в цій аналізі вдаватися до детальнішої внутрішньо-програмної та -чиннісної відповідності всіх правих партій консервативним принципам та духу. Залишмо це для окремого дослідження. Наразі ж візьмемо до уваги тільки найбільш формальні, зовнішньо-атрибутивні критерії.

Перш за все, видається доцільним відмежувати на правому крилі консервативні партії від партій християнської демократії. Хоча в Німеччині, скажімо, ХДС/ХСС відносять до класично правих. Однак кожна країна має свої особливості у формуванні політичної структури суспільства. В Україні християнсько-демократичні партії не є поодиноким явищем, при якому їх можна було б за рядом формальних ознак віднести до консервативного напрямку. А оскільки це так і оскільки наріжною категорією своєї ідеології вони ставлять християнізм, а інші консервативні принципи для них є вторинними, то їх, очевидно, слід виділяти в окремий напрямок християнської демократії. Тим більше, що класично цей політичний напрям сприймається як окремішний у Європі, де існує Християнсько-Демократичний Інтернаціонал (до нього після свого утворення вступила УХДП).

До консервативних також не слід відносити Націонал-Соціалістську Партію України, як також і деякі партії націоналістичного спрямування, що програмово й на практиці визнають радикальні шляхи в досягненні своїх цілей. Адже за методами й засобами досягнення мети в політології прийнято розрізняти партії парламентського та авангардного типів. Консервативні партії відносяться властиво до партій першого типу, тобто партій парламентських. Авангардними визнаються партії, які сповідують методику силового тиску на органи влади з широким арсеналом засобів – від організації страйків і пікетувань до актів фізичного насильства й терору. Натомість, для парламентських партій притаманні методи і засоби діяльності в межах правових норм держави.

У правовому політичному полі України слід також відмежовувати від консервативних і партії націоналістичного спрямування. Знову ж таки, у першу чергу це слід зробити з уваги на українські національно-політичні особливості. Історично консерватизм і націоналізм в Україні розвивались як окремі течії, хоча вони між собою в ряді позицій і віднаходили точки дотику. Однак, ці дві течії мали різні ідеологічні джерела («Націоналізм» та інші праці Донцова, «Листи до братів-хліборобів» та інші праці Липинського), різне організаційне втілення своїх ідей у практичній політиці, окремішню історію розвитку. Ці два політичні напрямки розрізняються між собою і наріжною категорією своєї ідеології. Для консерватизму вона є «порядок» – через етнічну традицію монархізму-гетьманства, хліборобського стану, консолідацію української нації як нації політичної. Для націоналізму такою категорією є «нація», до того ж нація в етнічному, а не політичному розумінні – через традицію культурного й соціального самозбереження та революційного шляху в здобутті власної держави як вищої інституції національного порядку. Для обох напрямків характерним є вироблення концепції еліт. Однак консерватизм в еліті вбачає українську шляхту, націоналізм – «луччих людей» з українського суспільства. Націоналізмові характерне, поряд з елітарними підходами, егалітарне апелювання до широких народних мас, зокрема й чужими традиційному консерватизму соціальними гаслами тощо. Зрештою, це тільки принциповий концептуальний підхід і він потребує глибшого аналітичного дослідження.

Таким чином, об'єктом нашого розгляду стає та група правих політичних партій в Україні, які в програмі та діях визнають для себе обов'язковим дотримання зазначених на самому початку принципів консерватизму. Принагідно слід зазначити, що для широкого спектру партій звичним стало популістське маніпулювання у своїх програмах такими категоріями, як культурна українська традиція, мораль і релігія, свобода, відповідальність. Натомість, такі консервативні цінності, як визнання природної нерівності людей і відповідна ієрархічність у побудові суспільства, антиетатизм в економіці (мінімальне втручання держави) далеко не відносяться до розряду таких популістських гасел. Тому саме вони можуть слугувати важливим ідентифікаційним кодом до розпізнання консервативних партій в українському політикумі. А перегляд їхніх програм показує, що власне ось ці останні консервативні цінності і є в них майже зовсім відсутніми.

Отож, якщо врахувати всі вище викладені зауваги, то для початкової аналізи можна взяти такі, здавалося б, відомі праві українські партії: НРУ (в традиційному розумінні цілісного руху), УРП, ПРП, ДемПУ. Сюди ж слід віднести деякі малопомітні партії, які є консервативними за формальними ознаками, тобто які у своїй назві, або ж у програмі декларують приналежність до консерватизму: УНКП, УКРП, Конституційно-Демократична Партія.

Далі проведемо поверховий відбір тих програмових ознак, які дозволять нам або віднести ці партії до консервативних, або ж «відсіяти» їх від таких.

НРУ. Ідентифікує себе як центристська національно-демократична організація. Для досягнення своєї програми сповідує шлях загального реформування. Ідентифікувати програму як консервативну важко. Вона, швидше, є результатом ліберально-соціально-демократичної еkleктики. Програма абсолютно не містить таких принципових в українських умовах ідентифікуючих консервативних положень, як ієрархічна побудова суспільства, природна нерівність тощо.

УРП. Програма містить ряд положень, які можуть характеризувати партію як консервативну (верховенство законів над державними інституціями тощо). Одночасно вона оголошує своєю провідною ідеологічною засадою ідею національної величі України. Отож пріоритетність національного дозволяє віднести її швидше до націоналістичного політичного напрямку. На користь такого твердження говорить також те, що свого часу партія була утворена як легальна політична структура ОУН(м). У той же час партія програмово послуговується соціал-демократичною ідеєю суспільного солідаризму.

ПРП. Відрізняється тим, що вже в назві партії використовує стрижневий принцип консерватизму – порядок. Одночасно цей принцип поєднується з іншим, чужим для консерватизму – реформи. Такий компроміс між консерватизмом і лібералізмом спостерігається й в економічному бльоці програми. Але домінування в цьому бльоці намагань не допустити до прямого втручання держави в економічні процеси (консервативний принцип антиетатизму), а також домінування в політичному бльоці розуміння влади як форми відповідальності перед суспільством, нацією і людьми дають змогу віднести партію до властиво неоконсервативного напрямку.

ДемПУ. За деякими програмовими принципами («соціальне партнерство між громадянином і державою») партію можна швидше віднести до одного з типів соціал-демократії (т. зв. соціальна демократія).

* * *

Після розгляду цих національно-демократичних партій слід також зауважити одну принципово важливу рису класичного українського консерватизму (звичайно ж, у викладі Вячеслава Липинського). У своїх «Листах до братів-хліборобів» ідеолог українського консерватизму Вячеслав Липинський принципово протиставляв свою концепцію монархізму демократичному республіканству. Звичайно ж, ідея монархізму вже й у той час сприйма-

лася як анахронізм (зокрема в колах українських націоналістів, як про це говорить один з їхніх ідеологів Степан Ленкавський – «Українська Військова Організація»), а тепер тим більше жодна політична партія України не має у своїй програмі такого положення. Однак, концептуально постає питання, чи з причини принципового несприйняття клясичними українськими консерваторами демократії як ідеології не слід і сьогодні в політичній палітрі України розмежувати з консерватизмом також (загалом виділивши її в окремий напрям) і національну демократію. Тим більше, що для демократичних постулатів неприйнятними є такі принципи консерватизму як ієрархічність у побудові суспільства та природна нерівність.

* * *

УНКП. Партія називає себе консервативною – Українська Національно-Консервативна Партія. Такі ж формальні ознаки консерватизму містить і її програма. Звернемо увагу перш за все на ті, які вигідно відрізняють її на тлі інших українських партій як яскраво консервативну: «натуральний соціальний порядок», «соціальна справедливість як натуральна соціальна нерівність» тощо. Одночасно слід наголосити на деяких чиннісних факторах, які змушують насторожено ставитись до таких яскравих консервативних атрибутів УНКП як української політичної партії.

УКРП. Українська Консервативна Республіканська Партія сформувалася як від'єднання радикального крила УРП. Вже цей радикалізм, попри формальну назву партії як консервативної, насторожує. До того ж партія оголошує, що вона є націоналістичного спрямування й у досягненні програмних цілей вважає можливим застосування «всіх доступних засобів», допускає авторитарні форми влади. В галузі економіки допускає плянування й державне регулювання. Такі програмові принципи партії не дозволяють віднести її до числа консервативних.

КДП. Конституційно-Демократична Партія декларує свою приналежність до ліберального консерватизму (т. зв. «англосаксонського консерватизму») і своєю ідеологією оголошує саме ліберальний консерватизм. За всіма формально-програмовими ознаками вона і є такою. Однак те, що партія веде свій історичний родовід від російської партії кадетів початку ХХ століття, створювалася в 1990 році як загальносоюзна, її теперішня схильність до любіювання «російськомовного питання», або ж залишення його в існуючому статус-кво, і те, що має своєю електоральною базою російськомовний схід, змушує її трактувати як партію, що позбавлена української історичної консервативної традиції.

Придивимось також до деяких відомих партій, які на перший погляд важко ідентифікувати за назвою. НДП – декларує приналежність до політичного центризму та орієнтується на європейську соціал-демократію і лібералізм; Народна Партія України (НПУ) – декларує, що вона є партією ліберального напрямку; Партія Зелених України (ПЗУ) – заявляє про пріоритетність екологічних міркувань над політичними й ідеологічними та пріоритетність інтересів особи над інтересами держави.

Таким чином, підводячи підсумок нашого огляду, можемо зауважити, попри його схематичність, що в сьогоднішніх політичних реаліях України організований консервативний політичний рух є таким же нечисленим, як і на зорі становлення українських політичних партій, тобто на початку ХХ століття.

Література

1. Консерватизм / В кн.: Енциклопедія Українознавства. – Париж-Нью-Йорк: вид-во «Молоде Життя», 1959. – Т. 3.
2. Консерватизм. Антологія. – Київ: «Смолоскип», 1998.
3. Політологія (за ред. О. Семківа). – Львів: вид-во «Світ», 1993.
4. Скиба В., Горбатенко В., Туренко В. Вступ до політології. – Київ: «Основи», 1996.
5. Лисяк-Рудницький І. Інтелектуальні початки нової України / В кн.: Історичні есе. – Київ: «Основи», 1994. – Т. 1.
6. Лисяк-Рудницький І. Вячеслав Липинський / В кн.: Історичні есе. – Київ: «Основи», 1994. – Т. 2.
7. Шморгун О. Українська ідея та українська ідеологія в державотворчій концепції Вячеслава Липинського // Політологічні читання. – 1993. – Ч. 4.
8. Лісовий В. Іван Лисяк-Рудницький: погляд на політичну думку в Україні // Політологічні читання. – 1993. – Ч. 4.
9. Сверстюк Є. Залізні стовпи Вячеслава Липинського // Політологічні читання. – 1994. – Ч. 1.
10. Липинський В. Релігія і Церква в історії України // Політологічні читання. – 1994. – Ч. 1.
11. Україна багатопартійна. Програмні документи нових партій. – Київ: ПМ «Пам'ятки України», 1991.
12. Білоус А. Політичні об'єднання України. – Київ: вид-во «Україна», 1993.
13. Яблонський В. Сучасні політичні партії України. – Київ, 1996.
14. Хто є хто в українській політиці. – Київ: ТОВ «К.І.С.», 1996.
15. Право вибору. Політичні партії та виборчі блоки. – 1998.
16. Ленкавський С. Націоналізм на Україні. – Авторський рукопис.
17. Ленкавський С. Українська Військова Організація. – Авторський рукопис.

о. Зиновій Карась

Співпраця державних, освітніх, релігійних, соціальних служб та громадських організацій у вирішенні соціальних проблем виховання

Перш ніж приступити до проблем виховання, треба мати кого виховувати. Іншими словами, треба подбати, щоб матері народжували фізично й психічно здорових дітей, щоб кожна подружня пара не боялася народжувати дітей. Попередня політична формація залишила нам страшну, згубну практику умиртвлення дітей у лоні матері. Ця практика розвивалася по-різному: то вона заборонялася державою, то дозволялася й навіть заохочувалася, але постійно розвивалася, поширювалася й набула страхітливих масштабів. Це не є проблема суто нашого народу – вона глобальна, але більше поширена серед народів Європи й Америки. Різні чинники з приводу розповсюдження абортів б'ють на сполох у цілому світі. В боротьбу з цим лихом включилася й Церква Христова, яка завжди стояла на засаді заповіді: «Не убий». Виходячи з постуляту, що життя сотворене Богом, Церква вважає гріхом усяке вбивство. В загальний хор голосів, який б'є тривогу з приводу штучного переривання життя вплітає свій голос, і то найпотужніший. Святійший Отець Іван Павло II. У своїй енцикліці, яка звернена «до єпископів, священників, дияконів, ченців і черниць, світських католиків та до всіх людей доброї волі про вартість і недоторканість людського життя», він пише:

Зважаючи на таїну Слова Божого, яке стало Тілом (пор.: Йо. 1, 14), кожна людина увірена материнській турботі Церкви. Тому будь-яка загроза гідності і життю людини глибоко вражає Церкву просто в серце, торкається самої суті віри у відкупне житлення Сина Божого і спонукає виконувати місію проповідкування Євангелії життю цілому світу і всякому творінню (пор.: Мр. 16, 15).

Це проповідкування стає особливо нагальним сьогодні, – продовжує Іван Павло II, – «коли щораз численніші і серйозніші лиха загрожують життю людей і народів, особливо життю кволому і безборонному. Поряд із давніми, дошкульними нещастями – злиднями, голодом, епідемічними хворобами, насильством і війнами – сьогодні з'являються нові, які набирають досі незнаних форм і тривожних розмірів».

Причини цього явища, що розлилося широким каламутним морем саме в нашому XX столітті – різноманітні. І якщо кажуть, що штучне переривання життя серед нашого українського народу зумовлене перш за все соціальними причинами, то з цим важко погодитися. Соціальні негаразди в народів Азії й Африки не менші, ніж у нас, якщо не більші, однак саме серед народів цих континентів спостерігається найбільша народжуваність, що у свою чергу породжує дисбаланс у питанні народонаселення плянети з усіма витікаючими звідси проблемами. Те саме можемо сказати про часи на нашій землі аж до початку XX ст., коли в основі свій наш бідний народ не бо-

явся народжувати навіть 10 і більше дітей. Головною причиною, вважає Церква, є причина моральна.

Серед широких мас молодих людей побутує епікурейський погляд на життя: взяти в життя все, що можна. Смак до споживацтва, до вигоди, розкоші спонукає молодих людей до пошуку способів задоволення цих прагнень без огляду на шляхи їх реалізації. Звідси небажання обтяжувати себе піклуванням про виховання більше як однієї-двох дітей, для яких намагаються також створити найвибагливіші умови життя. Небажання унормування інтимних стосунків між подружжям, а ще більше позашлюбних стосунків, породжує потребу позбутися небажаного життя, яке зародилося під серцем матері. Звичайно, не виключаємо зі списку причин убивства ненародженого життя й причини соціальні. Загальний процес зuboжіння нашого народу в постсоветський період став причиною поступового винародовлення української нації. Статистика говорить, що за останні 8-9 років українська нація втратила 2 мільйони людей і ця проблема має тенденцію до зростання. Ні сам народ, ні побічні чинники цьому лихові не здатні зарадити, тільки глибокі економічні реформи можуть змінити цей стан, а це вже завдання державних чинників – виробити стратегію держави й повести за собою все суспільство до створення нормальних умов життя і процвітання, що призведе до покращання стану в ділянці демографії. Матеріальні негаразди призводять ще до іншого лиха: матері народжують дітей хворих психічно та фізично. Тільки третина новонароджених можуть вважатися здоровими. І тут постає питання: кого виховувати, кого навчати?

Загальновідомо, що виховання немовляти починається вже в лоні матері. Тому так важливо, щоб мати виношувала свій плід в умовах, які б оминули всякі негативні емоції майбутньої породіллі та її дитини. В родинях, де це розуміють і вміють створити такі умови, де вміють захистити майбутню маму і її немовля, де панує доброзичлива атмосфера, ввічливі, привітні стосунки між матір'ю та її оточенням, народжуються здорові діти, ще в лоні матері підготовлені до сприйняття подальшого виховання. Ми маємо приклади в нашій історії, коли в родинях кріпаків, де жінка була в пониженні, народжувалися генії, але це швидше відхилення від норми. Мусимо думати не про поодиноких обдарованих людей, а про загальний стан усього народу, а отже, про загальний стан народжуваних поколінь.

Новонароджена дитина починає пізнавати довколишній світ, починається процес сприймання дійсності.

Якось запитали психолога:

– З якого часу треба приступати до виховання дитини?

– А скільки вашій дитині? – запитав психолог.

– Та вже півтора місяця.

– То уважайте, що з вихованням вашої дитини ви спізналися вже на півтора місяця.

Отже, незважаючи на те, що в такому віці дитина знаходиться всеціло в колі родини, суспільство, держава повинні створити такі умови для сім'ї, які були б найсприятливішими для виховання немовляти. Не можемо за-

кривати очі на те, що багато породіль сьогодні, якщо й погодились привести на світ нове життя, часто-густо не мають найелементарніших умов для самого виживання. Не працює ні батько, ні мати, або має сякий-такий заробіток тільки батько, але він настільки мізерний, що родина живе у великій скруті. Якщо взяти до уваги, що фундамент психіки особистості закладається десь до семилітнього віку, то розуміємо, що родина, як перша, основна клітина суспільного організму всякого народу, якраз і формує той фундамент. Тут у серце, в душу дитини закладається «те, що не вмирає», за словами нашої найбільшої поетеси Лесі Українки, тут відбувається те, що заповідав Тарас Шевченко: «... раз добром нагріте серце вік не прохолоне». Напевно цей вік дитини мав на увазі Ісус Христос, кажучи: «Якщо не станете як діти, не увійдете в Царство Небесне».

Поряд із створенням нормальних соціальних, духовних, культурних умов для родини суспільство з державним урядом уже піклується безпосередньо про дитину, відкриваючи дошкільні виховні й навчальні заклади. Тут варто б заглянути в нашу історію і подивитися, як далекі наші предки дбали про навчання й виховання своїх дітей. Знаємо, що з прийняттям християнства князем Володимиром Великим у 988 році на Русь прийшла книга, написана книга, яку треба було розповсюджувати, розмножувати. Інакше кажучи, виникла потреба в людях, які вміють читати й писати. Князь підбирав у родинах княжої знаті, а деколи і з простолюдинів-смердів обдарованих дітей, часто силою, всупереч волі батьків, і саджав їх до книжного ученія. Цей процес уже ніколи не переривався, незважаючи на часто несприятливі умови: наприклад, татаро-монгольську навалу; він тривав за стінами монастирів, бо вже в козацькі часи ціла країна була покрита мережею шкіл, а в часи гетьманування Івана Мазепи в кожному селі була школа й майже не було неписьменних, про що так яскраво розповідав заїжджий подорожній Алепський у своїх нотатках, а також ряд інших чужинців, які відвідали нашу країну. Про це детально пише Митрополит Іларіон Огієнко у своїй книжці «Українська Церква». Це вже пізніше, після Полтави та її згубних наслідків, царська адміністрація буде видавати все нові й нові розпорядження про всякі заборони, які обмежать не тільки вживання української мови, її друкованого слова, але й огорнуть Україну суцільною чорною киреєю неписьменності й темноти. Те саме буде робити й королівська адміністрація всіх польських займанщин аж до 1939 року. Щоб не бути голослівними, наведемо такий приклад. У 1912 році українських народних шкіл на державному бюджеті було в Східній Галичині 2420, плюс 79 на Лемківщині, плюс 443 на Волині та 22 на Поліссі, разом у дні переходу «східних кресів» до Польщі, було на них 2964 українських, державою утримуваних народних шкіл. На 1 грудня 1930 року залишилося з них 134. Зате, з 1590 польських шкіл із 1912 року зробилося 2307 шкіл польських та 2378 «утраквістичних», тобто також польських, бо більшість предметів викладалися польською й навчали дітей польські вчителі, навмисно спроваджені з заходу, щоб не знали мови автохтонного населення. В додачу до цього 1938 року закрито 104 читальні «Просвіти» та за перших 5 місяців 1939 року – 168 читалень. А намагання

українців заснувати свій єдиний університет у Львові так і не були здійснені з причини дикого спротиву адміністрації тодішньої Польської держави.

Ці факти я наводжу не для того, щоб викликати якесь упереджене ставлення до поляків. Навпаки, хотів би, щоб таких гірких, нехристиянських, негуманних проявів у світі ніколи ніде не було. Бог розрізнив нам мови, з волі Божої я народився в лоні українського народу, воля Божа в тому, щоб я серед того народу прожив життя, користувався тією мовою і дітей своїх виховав у тій мові. І намагання кого б то не було зі своїх шовіністичних спонук зробити з мене неукраїнця вважаю спротивом волі Божій, а отже, гріхом. Принагідно підкреслимо, що такий стан панував і панує у всіх недержавних народів. Народи-окупанти витрачають колосальні зусилля й великі ресурси з метою винародовлення, асиміляції підкорених народів. У такому становищі ми перебуваємо й сьогодні, в умовах незалежної української держави.

Після I світової війни західна частина України старанням УГКЦ й особисто князя нашої Церкви Митрополита Андрея Шептицького в основному силами монастирів покритася мережею «захоронок». Подиву гідний процес виховання в жалюгідних умовах, адже держава не тільки не сприяла, а часто заважала цьому процесові – жінки-монахині за кілька літніх місяців, під час яких діяла захоронка, уміли запалити в дитячих душах той шляхетний вогонь, який ніколи вже не згасав, закласти такі підвалини віри Христової, що часто-густо творили героїв і мучеників за віру й національну ідею. Наприклад, жіночий монастир сестер василіянок у с. Підмихайлівці, що на Рогатинщині, під своєю опікою тримав щоліта сотні дитячих душ у навколишніх селах, як далеко умови пішого пересування щоденно дозволяли цим жінкам долати свою дорогу від монастиря до захоронки й назад. Дитячий журнал «Дзвіночок», що виходив у Галичині в роках 1933-1938 й до вересня 1939 року, на своїх сторінках багато писав про роботу захоронок, а також подавав фотографії з цілого краю. Але занепали дитячі захоронки з приходом «золотого вересня». Все було заборонено, ліквідовано, а в 1945 році монастир був цілковито розграбований, частину монахинь заарештували й вони знайшли свій мученицький кінець на островах архіпелагу ГУЛАГ, частину розігнано. Сьогодні в цьому монастирі лікарня для душевно хворих.

Про Східну Україну нема чого й говорити. Діти вмирали голодною смертю разом зі своїми батьками цілими селами, решта перетворилася на безпритульних, що стали добрим матеріалом для злочинного світу. Після II світової війни поступово почалося нібито піклування про підростаюче покоління в державних дитячих садках. Будувалися спеціальні приміщення, забезпечені меблями, іншими потрібними речами, харчуванням для дітей, персоналом із педагогічною освітою тощо. Подекуди існують вони ще й сьогодні. Але з перших же днів держава накинулася на душі своїх маленьких громадян з метою зробити з них таких собі павликів морозових. Не інакший стан був і в навчальних закладах від самої першої класи й до здобуття, кому вдалося, вищої освіти. Вся система виховання від жовтенят через піонерію і комсомольців була спрямована на одне: зробити з кожного індивідуума колішатко до державної машини, де одиниця – ніщо, а колектив

– усе. Творці цієї машини, озброєні «передовою ідеологією марксизму-ленізму і наукового атеїзму» не підозрювали, що машина, яка повинна була стати таким собі «перпетуум мобіле», загарчить, заіржавіє, зупиниться й остаточно розсиплеться в непотрібний нікому брухт.

Наслідки кількадесятилітньої діяльності суспільно-політичної так званої совєтської системи призвели до того, що сьогодні стоїмо коло цього брукху розсварені, конфесійно й політично поділені й не знаємо, з чого починати нові кроки в нових умовах виховання поколінь українців, що покликані прийти на зміну нам, оновити, оздоровити націю, знайти правдиву дорогу. А дорога так добре знана, так досконало окреслена, такою дорогою ціною куплена, такими жертвами витичена! Це дорога Христової любови. Дорога не тільки для нашої нації – це дорога для всього людства. Людство збивається на манівці, вишукує все якісь нові «ізми», якісь наукові теорії, а ті теорії тільки затуманюють. Кожна нова відповідь на поставлене запитання породжує десять нових запитань, які більше заплутують, ніж пояснюють. Наведу одну цитату з П'єра Терм'є: «Всі науки граничать з невідомим, всі вони переповнені загадками, в більшості випадків – нерозгаданими, всі вони менше пояснюють, ніж навівають нових таємниць». Звичайно, обмежити людський розум неможливо, це дар Божий, а ще – свободна воля. Але використовувати його людина й людство не на користь собі, а часто на згубу. Недарма великий індійський гуманіст Магатма Ганді говорив, що його захоплює вчення Христа, але розчаровують християни. Адже всі перепони на шляху нашої нації ставили не тільки безбожники-большевики, але й католики-поляки, мадяри, словаки, румуни і т. д.

Волею Божою народ у центрі Європи, що так довго терпів приниження, винищення, став народом незалежним, суверенним – це народ України. Незважаючи на всі випробування, він вижив і заявляє про свої права серед інших народів на землі, дарованій йому Богом. Нікого з цієї землі не витіснив, не вигубив, ні звідки не прийшов. Ми автохтони на цій землі зпередвіку. За свою суверенність, за своє право посідати цю землю, плекати свою культуру, свою віру, ростити й виховувати своїх дітей він заплатив десятками мільйонів своїх найкращих синів і дочок. Щоб вижити, щоб утвердитися, ми вже сьогодні мусимо подбати про виховання наших дітей. З гіркотою спостерігаючи життя нашого суспільства й збайдужіння молоді, яка виховувалася комсомолом, часто-густо чуємо, що ми, мовляв, її втратили, але чомусь не говоримо про те, що за 10 років незалежності ті, хто були дітьми в 1991 році, вже стали молоддю і ми знову її втрачаємо. Це відбувається перш за все тому, що держава Україна не тільки не створила умов для гармонійного виховання підростаючих дітей ні в соціальному, ні в культурному пляні, ні в духовній орієнтації, а навпаки, допустила, що нашу країну затопили чужі нашії культурі ідеї. Україна стала смітником, куди викидаються низькопробні відеофільми, музика, мистецтво взагалі. Насаджуються ідеали сильної фізично людини, такого собі супермена, здатного розстріляти десятки собі подібних, здатного в рукопашній бійці покалічити своїх супротивників. Україна стала з точки зору багатьох на Заході такою собі «терра інкогніта», куди мо-

жуть приїжджати різного роду місіонери для зведення на манівці народу, який довгі роки був позбавлений духовної опіки. Але ж земля українська більше тисячі років є землею християнською. Атеїстична ідеологія завдала нашому народові колосальної духовної шкоди, але не знищила нас. І коли сьогодні піднімається питання про виховання наших дітей, перед нами має стати одна мета: виробити шляхи і методи, які допомогли б роз'єднаний, зруйнований духовно народ, яким на сьогодні є українці – консолідувати в націю. Рефреном сьогодні повинні б звучати дві ідеї: національна українська ідея любови до свого народу, що зрештою впливає з четвертої заповіді Божої, прийнятої Мойсеєм, і ця національна українська ідея має бути скріплена християнською ідеєю любови. Слова Христові: «Не забороняйте дітям приходити до Мене, бо таких є Царство Небесне» – звернені до нашого сумління, до наших сердець і є як ніколи актуальними. Виховання наших дітей, яких би форм воно не набирало, яких би методів ми не застосовували, яких би технічних засобів при цьому не вживали, має проходити під зором Живого Христа. Христос не змушує Себе довго просити, але Він чекає, поза нашим бажанням до нас не прийде, бо й саме наше вічне спасіння не може відбутися без нашої волі. Цим я хочу сказати, що коли ми справді завдалися метою виробити нові підвалини під шляхетну будову храму виховання нових поколінь українців, а я вірю, що так і є, то на закладини цього фундаменту необхідно перш за все запросити господа нашого Ісуса Христа.

Із падінням залізної завіси, з розвалом Берлінської стіни для нас широко відчинилися двері у вільний світ. Через ці двері ринули на наші землі не тільки брудні потоки, про які була мова вище, але й нові методи і способи виховання й навчання. Не приймати сьогоднішньої комп'ютеризації й Інтернету і всього того корисного, що принесе завтрашній день науково-технічного прогресу – це нам не під силу та й нерозумно. Але про це скажуть інші, досвідченіші й поінформованіші.

Щоб виконати свій обов'язок перед прийдешнім Українці й перед Богом, школа повинна широко відчинити свої двері Церкві, а отже, Христові Спасителеві нашому. Кожен освітянин має оволодіти хоча б мінімумом знань з релігії, Церква мусить оволодіти знаннями з педагогіки та психології, знайти час, щоб якомога частіше заходити в ті широко відчинені двері школи, аби засівати слово Боже в дитячі серця й у серця самих освітян. Від урядових чинників треба добитися розробки відповідних методик і програм, які б, не ображаючи релігійних почуттів дітей з різних релігійних конфесій, доносили потрібне знання в дитячу свідомість. Держава також мусить допомогти у виданні достатньої кількості посібників з цього важливого предмету. Тільки через знання закону Божого, через знання Святого Письма, через Божественну Літургію і Святу Євхаристію треба йти до виховання молоді української нації. □

Андрій Попок

Українське шкільництво на Далекому Сході в 1917 – 1930 роках

У своїй праці «1917 рік на Далекому Сході» (Календар-Альманах УНСоюзу на 1967 р.) відомий дослідник українського руху на Далекому Сході, безпосередній учасник багатьох подій Іван Світ писав, що перша на Далекому Сході українська школа була відкрита 17 вересня 1917 року у Гарбіні заходами Українського Клубу, за підтримки шкільного комітету та відділу адміністрації КВЖД. Її основою стала початкова школа, відкрита в Гарбіні ще 1916 року.¹ У ній навчалося понад 100 дітей-сиріт. Керували школою дві вчительки – О. Ярещенко та Г. Іванова. І хоча викладання здійснювалося російською мовою, як того вимагало чинне законодавство, однак учительки «... знайомили дітей з українською книжкою, вчили їх співати українських пісень і улаштовували різні вечори для дітей, а на Різдвяні Свята були вечірки з ялинками».²

Протягом двох років коштом Українського Клубу було видано першу й другу читанки та граматику, які склав С. Кукуруза.³ Це була надзвичайно активна й працююча людина. Він очолював культурно-освітню секцію Манджурської окружної ради, редагував журнал «Засів», організував і був диригентом музично-драматичного гуртка «Бандура» та церковного хору Свято-Покровської церкви, деякий час працював секретарем в Українському Консуляті в Гарбіні.

У січні 1918 року при школі почав діяти гурток учнів-середньошколярів, заходами якого були відкриті курси української мови, літератури та історії.⁴ Керував гуртком Федір Солод.⁵ У 1919 році гурток реорганізовано в Спілку Української Молоді.⁶ Того ж року за ініціативою Манджурської окружної ради, яка передала для цього 10 000 карбованців, було відкрито вищий ступінь школи, на чолі якої стала молода й енергійна вчителька Оксана Федорко.⁷ Після побудови Українського національного дому (1921 р.) замість цих двох шкіл відкрито гімназію. Слід зазначити, що ставлення української громади до неї було далеко не однозначним. Немало активних діячів вважали

1. Далекий Схід. – 1938. – № 3. – С. 47.

2. Світ І. Українська молодь Далекого Сходу // Визвольний Шлях. – 1976. – № 2. – С. 168.

3. Світ І. 1917 рік на Далекому Сході // Календар-Альманах УНСоюзу на 1967 р. – С. 162.

4. Світ І. Українська молодь Далекого Сходу. – С. 168.

5. Далекий Схід. – 1938. – № 8. – С. 124.

6. Світ І. Українська молодь Далекого Сходу. – С. 169.

7. Далекий Схід. – 1938. – № 8. – С. 124.

(і не без підстав), що саме вона стала однією з суттєвих причин занепаду Українського Дому і, як наслідок – усього громадського життя.

... До речі, ця гімназія, крім кепсько написаної української вивіски, нічого спільного з українством не мала [...] навчали по-московськи, мова українська була не обов'язковою [...] Ця «українська» гімназія стала фактичним грабарем як «Українського Клубу», так і всіх товариств, що містились в цьому будинкові, а заразом і ширшого громадського життя.⁸

Школа постійно давала збитки, які за два роки сягали 20 000 карбованців.⁹

Водночас, як відзначали сучасники, добре була організована робота початкових шкіл у Владивостоці та Хабаровську, заснованих у 1917 році, а також на ст. Манджурія (утримувалася коштом кооперативу «Шлях»).¹⁰ Зазначимо, що першу на Зеленому Кліні українську школу відкрито у Владивостоці 22 жовтня 1917 року.¹¹ Восени 1920 року українські школи працювали вже в 15 селах Примор'я та Приамур'я – зростанню їх кількості перешкождала не лише російська військова адміністрація, але й недостатня кількість викладачів та підручників.¹² Досить важко складалися відносини між українським Секретаріатом і більшовиками ще до повалення їхньої влади, тобто до 29 червня 1918 року, оскільки останні не хотіли визнавати домагань українців. Коли Секретаріят звернувся до Хабаровського совнаркому з вимогою про відкриття для українців національних шкіл, то отримав відповідь, що «українській мові – 300 іспорченних російських слів».¹³ Однак, навіть за таких умов Свободненська Рада заснувала дві українські школи: одну – в м. Свободному, другу – в с. Велика Сазанка. Частину підручників для шкіл надрукувала Хабаровська Українська Рада, частину – Гарбінська, а частина була надіслана крайовою радою з Канади. У 1919 році ці школи були відкриті, а вже в 1921 році школа в Сазанці припинила існування. К. Холод, який працював там учителем, був розстріляний.¹⁴ З огляду на те, що місцева влада не підтримала пропозиції українців щодо проведення виборів до Установчих Зборів Далекого Сходу (12 лютого 1921 р.) по національних округах, Українська Далекосхідна Рада видала розпорядження бойкотувати ці вибори. Єдиним українським депутатом став тоді Голова Свободненської Ради Л. Глібоцький, оскільки «це розпорядження дійшло до Свободного під час виборів...».¹⁵ За підтримки селянських депутатів-українців, зокрема дуже впливового жителя села Українка Старини, вдалося домогтися прий-

8. Паславський І. Громадське життя українців Маньджугу (1905-1932 рр.) // Маньджурський Вістник. – 1932. – 12 серпня.

9. Далекий Схід. – 1938. – № 4 (25). – С. 63.

10. Далекий Схід. – 1938. – № 6 (27). – С. 90.

11. Світ І. Українська церква в Китаї // Український православний календар на 1973 р. Видання Української православної церкви в США. – С. 130.

12. Маньджурський Вістник. – 1933. – 25 травня.

13. Світ І. Українсько-японські взаємини: 1903-1945. Історичний огляд і спостереження. – Нью-Йорк, 1972. – С. 33.

14. ЦДАВО України. ф. 4465. оп. 1. спр. 456, арк. 9.

15. Там само.

няття рішення про відкриття українських шкіл. «Правда, – згадував Л. Глібоцький. – закон то був виданий, але коштів на українські школи не було ніяких. Не було підручників, не було учителів».¹⁶

І все ж заходами створеного 4 травня 1921 року при Міністерстві національних справ Уряду ДСР у Читі спеціального українського відділу (всього в Міністерстві їх було п'ять: український, монголо-бурятський, тюрко-татарський, єврейський та племен тубільців. Міністр – есдек Лукс, латиш) почали відкриватися українські школи. Перші з них були відкриті на ст. Хілок, у містах Верхнеудінськ, Чита, Борза, Благовещенськ, Свободний, Хабаровськ.¹⁷ Станом на 1921 рік у Хабаровському повіті діяло 22 українські школи, а в Амурській губернії – 9 таких шкіл.¹⁸ Той факт, що українські школи припинили існування, большевики, пояснювали так: «... ці школи, відкриті без достатньо глибокого вивчення всіх умов їх існування, не могли пустити міцного коріння в населення й перейшли на російську мову самі собою, як тільки були скасовані українські ради, що насаджували зверху школи українською мовою».¹⁹ Та згадаймо свідчення Л. Глібоцького, безпосереднього учасника тих подій – саме большевики розстрілювали вчителів українських шкіл, як це було, зокрема, з учителем у Великій Сазанці поблизу Свободного Кириллом Холодом.²⁰

Однак факт переважання українського населення на Далекому Сході, навіть за повної відсутності організованого суспільно-культурницького життя, змушував владу зважати на потреби українців. У листопаді 1925 року на п'ятій Далекосхідній крайовій конференції завідуючих відділами народної освіти вперше постало питання про українізацію шкіл у деяких районах ДСК. Конференція ухвалила всебічно вивчити це питання й тільки за наявності «... всіх необхідних умов організувати шкільну й політпросвітроботу українською мовою».²¹

19 лютого 1926 року питання «Про роботу по народній освіті серед українського населення ДСКраю» розглядалося на засіданні бюро Далькрайкому ВКП(б), на якому з метою «... опрацювання порушеного питання...» була створена спеціальна комісія.²²

18 травня того ж року Далькрайком ВКП(б) повторно розглянув цю проблему; заслухавши звіт комісії, констатував, що питання українізації регіонів Далекосхідного краю, заселених українцями, вивчено недостатньо й постановив:

... 4. Вивчення питання про українізацію шкіл повести по лінії парткомів і відділів народної освіти. Керівництво вивченням українського питання в кожному

16. Там само.

17. Маньджурський Вістник. – 1934. – 12 травня.

18. ЦДА ДСРФ. ф. Р2413, оп. 2, спр. 29, арк. 38.

19. Там само.

20. ЦДАВО України. ф. 4465, оп. 1, спр. 456, арк. 9.

21. ЦДА ДСРФ. ф. Р2413, оп. 2, спр. 152, арк. 9.

22. Партархів Хабаровського КК КПРФ. ф. 2, оп. 1, спр. 6.

відділі народної освіти (ВНО) покласти на одного з відповідальних партійних працівників у далькрайВНО за призначенням т. Лобова, узгодженим з адміністративно-пропагандистським відділом (АПВ) Далькрайкому, в ОкрВНО за призначенням Окружкомів.

5. Запропонувати АПВ і ДалькрайВНО дати узгоджені керуючі вказівки з цього питання на місця й зобов'язати їх на основі матеріалів обстеження не пізніше 1-го серпня 1926 р. подати в АПВ крайкому конкретний план переведення деяких шкіл уже з початку 1926-27 р. на українську мову.

При опрацюванні плану мати на увазі українське населення, що переселяється нині в ДСК з України, а також урахувати вчителів, які можуть вести викладання українською мовою.²³

З огляду на рішення партійних органів зазначене питання розглядалося й на засіданні Президії Далькрайвиконкому 8 червня 1926 року (протокол № 16/13). Тоді були прийняті рішення, ідентичні постановам Далькрайкому ВКП(б):

- 1) Доручити ДалькрайВНО провести шляхом обстеження вивчення питання про перевод на українську мову шкіл у деяких районах краю.
- 2) Запропонувати КрайВНО на основі вивчення питання представити в Крайвиконком не пізніше 1 серпня 1926 р. план перевodu деяких шкіл на українську мову з початку 1926/27 навчального року.²⁴

На виконання цієї постанови ДалькрайВНО особливим циркуляром за № 162/с від 7 липня 1926 року запропонував завідувачам Владивостоцьким, Хабаровським та Амурським ОкрВНО під їх особисту відповідальність терміново з'ясувати можливість організації шкільної роботи українською мовою з 1926/1927 навчального року шляхом обстеження (вибірково) 10-15 поселень у найбільш компактно заселених українцями районах.²⁵ Проте, ці доручення не виконувались, у зв'язку з чим агітаційно-пропагандистський відділ Крайкому ВКП(б) своїм розпорядженням від 24 листопада того ж 1926 року повторно зобов'язав повідомити результати вивчення питання щодо українізації шкіл до 1 березня 1927 року. ДалькрайВНО знову своїм листом за № 49-30-б від 25 листопада запропонував завідувачам ОкрВНО вжити всіх заходів для того, щоб отримати вичерпну інформацію з цієї проблеми.

Крім того, було запропоновано завідувачам ОкрВНО під час їхньої особистої доповіді в ДалькрайВНО (у грудні 1926 р. та січні 1927 р.) звернути особливу увагу на те, як виконуються згадані розпорядження.

У резолюціях колегії ДалькрайВНО по особистих доповідях завідувачів Владивостоцьким, Амурським та Хабаровським ОкрВНО окремим пунктом була відзначена їх слабка робота в цій сфері й у категоричній формі запропоновано у визначений термін надати всі матеріали.

За цих обставин відповідь зазначених ОкрВНО була такою, на яку й варто очікувати – українізацію шкіл вони вважали недоцільною. Обґрунтову-

23. Там само, спр. 7.

24. ЦДА ДС РФ, ф. Р2413, оп. 2, спр. 29, арк. 41.

25. Там само, спр. 152, арк. 9-10.

валося це волевиявленням місцевих жителів. Як же проходили такі «наради з народом»? Певне уявлення про це дає доповідна записка завідувача ДалькрайВНО А. Лобова на адресу Далькрайкому ВКП(б) «Про українізацію шкіл у деяких районах ДСК»:

У селі Середньо-Білому, Івановського району [Амурська область. – А. П.], на засіданні знову обраної сільради, де були виключно українці, т. Соскін виголосив доповідь про українізацію шкіл. Сільрада, де були присутні 34 члени та 5 кандидатів, винесла таку постанову: «Після обміну думками вирішили, беручи до уваги, що майже всі вихідці з України зв'язку з нею не мають, переселилися давно, діти розмовляють змішано російсько-українською мовою, українізацію школи першого ступеня нашого села вважати неможливою.²⁶

Майже аналогічно «обстеження» відбувалися й в інших населених пунктах, як це було, наприклад, у селах: Покровка, Гоголівка та Звенигородка Калінінського району; Тигрівка, Дмитрівка і Лермонтовка Ленінського району; Новокаменка, Денисівка, Кам'янець-Подільська та Єкатеринославівка Некрасівського району Хабаровської округи. «У результаті бесід з окремими селянами в клубах-читальнях, у сільрадах, на загальних зборах, у РВКах і школах виявлене повністю негативне ставлення до українізації шкіл і досить доброзичливе до російської».²⁷ Антинауковість і упередженість таких «обстежень» була настільки очевидною, що шоста Далекосхідна крайова конференція завідувачів відділів народної освіти на засіданні 27 березня 1927 року не погодилась з їх результатами (всі округи висловились проти українізації)²⁸ і постановила:

- а) Констатувати, що застосовувані до цього часу методи вивчення питання про українізацію були невдалими;
- б) вважати питання ще всебічно не вивченим;
- в) надалі до вивчення цього питання залучити широкі верстви населення».²⁹

Про стан українського шкільництва на Далекому Сході в ці роки та вплив різного роду рішень і резолюцій на хід подій певне уявлення дає передрук статті співробітника «Вістей ВУЦВК» (Харків), вміщений у журналі «Тризуб» (Париж), про його враження від поїздки на Далекий Схід.

У Благовіщенську [...] пішов до Губнаросвіти, щоб там докладно довідатися про справу з українськими школами. Завідателя не було. Він був десь на з'їзді. Звернувся до секретарші, що сиділа за мініатюрним столиком у невеличкій, закладений ріжними річками кімнатці.

– Я, товаришко, з України. Співробітник найбільшої української газети «Вісти». Недавно приїхав сюди і хотів би довідатись про становище українських шкіл, що напевне тут є. – Звернувся я до неї, рекомендуючись і викладаючи свою мету.

Секретарша здивовано на мене глянула.

– Сідайте, будь ласка, – попрохала вона.

26. Там само, арк. 10-11.

27. Там само, арк. 11-12.

28. Там само, арк. 12.

29. Там само.

Я сів. Коротка мовчанка. На її чолі збігаються зморшки. Вона, очевидно, не знає, що говорити.

– Так у нас, бачте, українських шкіл нема, – почала вона.

– А дозвольте запитати, чому?

– Підручників відповідних нема. Колись тут було закладено кілька українських шкіл, але за відсутністю підручників вони закрились.

– Невже ж не можна було звернутись до Наркомосвіти УССР чи до її уповноваженого в Москві, щоб допомогти вам набути українських підручників?

– Та, знаєте, тепер нам присилають з Харкова книжки. Тільки вони лежать на станції і ми їх не викупуємо. У нас же українських шкіл немає.

– І давно ви стали одержувати книжки з України?

– Уже давненько. Тепер начальник станції збирається продавати їх з торгів.

– Невже у вас таке байдуже відношення до українських шкіл? Адже ж ви мусите обслуговувати національні меншості, а такими є українці, хоч їх у дійсності тут більше, ніж росіян.

– Та, бачите, я не можу вам дати докладних відомостей про справу з українською школою тому, що я тут недавно.

– А завідатель?

– Він ще менше, ніж я, бо він прибув сюди зовсім недавно і до того ж його важко побачити, бо він увесь час зайнятий на зборах, конференціях, засіданнях і т. д.

Оце вся розмова, що я мав її з секретаршею.

– Заходьте завтра, може застанете завідателя, з ним побалакаєте, – сказала вона мені на прощання.

Але мені так і не вдалося побачити Зава. На його наче було одягнено шапку-невидимку.

Килишній учитель з української школи, що була тут, розповідав мені, що тут існувало аж 88 українських шкіл, а зараз нема ні одної. Я заглянув у товсту книжку видання 1926 року про народну освіту в Далеко-Східній області. Там значилося лише пара слів про українські школи: «Вопрос о создании украинских школ продолжается разрабатываться», – стояло там. Оце і все.³⁰

Отже, попри всі формальні намагання якісно змінити ситуацію, українське шкільництво на Далекому Сході протягом кількох років фактично перебувало на стадії ідеї. Резолюція крайового комітету ВКП(б) «Про культурне обслуговування українців» (Додаток) до протоколу № 1/с від 2 червня 1930 року, параграф 7, констатувала: «... до цього часу ДалькрайВНО, незважаючи на прямі вказівки Крайкому, абсолютно не приступив до роботи по культурному обслуговуванню українського населення краю».³¹

З великою долею імовірності можна стверджувати, що її прийняттю значною мірою посприяло відрядження в грудні 1929 року у Далекосхідний край члена ЦК ВКП(б) Тропка. У своїй доповіді за результатами поїздки він зазначив, що для 315205 місцевих українців там не було жодної української школи ні в 1926/1927 навчальному році, ні в наступному, тоді як у 1927/1928 навчальному році існувало 185 корейських шкіл, 55 туземських (для гіляків, гольдів), 9 бурятських, 4 китайських, 1 японська.³²

30. Тризуб. – 1926. – 16 травня.

31. Партархів Хабаровського КК КПРФ. ф. 2, оп. 1, спр. 7.

32. ЦДАЖР України. ф. 1, оп. 5, спр. 476, арк. 3.

1930 роки характеризуються певним прогресом у справі українізації регіону. У «Зведенні про хід українізації Калінінського району Далекосхідного краю на 15 червня 1931 р.» зазначалося:

при місцевій газеті «Боротьба» організовано куточок українізації. Для підготовки працівників у райцентрі організовано (22.05.1931 р.) курси по вивченню української мови. Організовано (всього) 8 груп-гуртків з охопленням 251 чол. Однак зараз працює декілька гуртків (150-170 чол.). Всього охоплено українізацією до 40 закладів районної ланки (РВК із всіма відділами, Райспілка, Райколгоспсілка, кустпром та інвалідна кооперація, прокуратура, нарсуд, викладацький склад всіх шкіл, що знаходяться в місті, типографія, редакція, союзкіно, союздрук, Держбанк та ін.).

За попередніми підрахунками, на українізацію необхідно перевести понад 60 відсотків селищ району. Для переведення занять на українську мову як основну намічено 47 шкіл в селах і 1 в місті. Вчителів-українців, що добре володіють мовою, в районі всього 30. Президією РВК затверджено постанову про переведення на українську мову Іманського педтехнікуму. Зараз виділяються як дослідні села з переведенням на українізацію з 1.07 цього року: Сретенка, Н. Полтавка, Захаровка, Рождественка, Макаровка. Веденка, Ільмовка, Оріядне, Сталіно, Тихоновка.

Переведення роботи на українізацію в основному схвалюється населенням. Деякі селища висловлюються за прискорення переведення на українську мову.³³

Значну роль у справі українізації відіграло так зване «шефство» областей України над українськими районами Далекого Сходу. Судячи з протоколу засідання Секретаріату ВУЦВК від 10 серпня 1931 року, з такою ініціативою виступили організації Далекого Сходу та Уряд РСФСР. Секретаріат ВУЦВК ухвалив:

1. Щоб заснувати систематичні зв'язки з українською трудящою людністю Далекого Сходу й допомогти далекосхідним організаціям в обслуговуванні її українською мовою, взяти над дев'ятьма українськими районами Далекого Сходу культурне шефство.

2. Щоб персоніфікувати шефство, визнати, що кожний з найбільших промислових та культурних центрів України – Харків, Київ, Дніпропетровськ, Полтава, Одеса, Суми, Сталіне, Запоріжжя та Херсон здійснює шефство над певним районом із цих дев'яти...

3. Запропонувати міськрадам зазначених міст найближчого ж часу:

- а) скласти й подати Секретаріатові конкретні плани шефської роботи;
- б) не обмежуючись апаратними заходами, спопуляризувати політичне значення шефства серед широких мас робітників та колгоспників і залучити їх до практичного здійснення шефських зобов'язань.

4. Схвалюючи заходи НКО УСССР та ВУК спілки Робос на допомогу вже цього року Далекому Сходові, запропонувати ВРНГ УСССР, НКО, кооперативним організаціям та ДВОУ випрацювати конкретні плани допомоги Далекому Сходові українськими кваліфікованими кадрами для культурних та учбових закладів, літературу тощо.³⁴

33. ІДА ДС РФ, ф. Р2413, оп. 4, спр. 476, арк. 10-12.

34. ЦДАВОВ України, ф. 1, оп. 7, спр. 794, арк. 35.

У постанові Президії Івановського РВК по доповіді Барбашова «Про українізацію району» (прийнято 30 червня 1932 р.) зазначалося:

процент українців в районі – 64% від всього населення. Вважати необхідним українізувати с/Ради, в яких українське населення становить переважну більшість.

Запропонувати редакції газети «Колхозник Приморья» організувати з 1 серпня цього року сторінки в газеті українською мовою.

Затвердити такі с/Ради першочергової українізації: Івановська, Клиновська, Снігуровська, Сандугавська, Тарасовська, Абражаєвська, Ширяєвська, Известковська, Чернишевська, Тилянзінська, Ново-Покровська, Ново-Троїцька, Бересовська, як такі, в яких переважає українське населення.

Все діловодство названих с/Рад з 1 вересня перевести на українську мову.

З 1 вересня перевести на українську мову районну зразкову школу.

Запропонувати РВНО перевести з 1 вересня роботу хат-читалень на українську мову в с/Радах: Івановській, Ширяєвській, Чернишевській, Абражаєвській.

У Снігурівці, Сандуганівці, Ново-Троїцькому, Ново-Покровському організувати українські червоні кутки.

Зобов'язати всіх керівників всіх закладів і установ вивчити українську мову на спеціально організованих для цього курсах.³⁵

Постанова Президії Далекосхідного крайвиконкому «Про українізацію культурно-освітніх закладів у 1932/1933 навчальному році» дає певне уявлення про здобутки та недоліки в цій справі:

1. Відзначити значні досягнення у виконанні Постанови Президії ДКВК від 10 червня 1931 р. про українізацію освітніх закладів (переведення на українську мову 559 комплектів шкіл I ступеня, 9 груп ФЗС, 49 груп денних і 5 вечірніх ШКМ, одного педтехнікуму, відділення при педінституті, завезення 179 українських вчителів, постачання шкіл та культосвітніх закладів підручниками та літературою).

2. Констатувати, що план українізації на 1931-1932 рік не виконано в частині розгортання мережі дошкільних та політосвітніх закладів...

5. Не дивлячись на вказівки КрайВНО про підготовку до нового навчального року, підготовку в українських районах до цих пір не розгорнуто: ДальОДВ та Книгоцентр затримують своєчасне видання та постачання школі підручників та навчальних посібників, РВК не мають чітких планів підготовки та перепідготовки вчителів-українців, внаслідок чого курсові заходи становлять лише 60% від потреб; шкільні споруди не ремонтуються; вчителі в районах не закріплені.

Президія ДКВК ухвалила: ...

2. План українізації культурно-освітніх закладів в українських школах ДСК на 1932-1933 навчальний рік, що передбачає переведення на українську мову 1239 комплектів шкіл I ступеня, 159 груп денних та 35 вечірніх ШКМ, 47 груп ФЗС, 10 груп педтехнікуму, 5 груп подробфаку, 3 груп педінституту, 379 комплектів дошкільних закладів, 368 хат-читалень та червоних куточків, 6 будинків соцкультури та 10 районних бібліотек, затвердити.

3. д) з 1 вересня повністю перевести на українську мову 1 групу Іманського педтехнікуму, в третій групі ввести викладання української мови як предмета:

ж) з початку навчального року повністю перевести на українську мову Чернігівський подробфак та передати його у підпорядкування Благовіщенському

35. ЦДА ДС РФ, ф. Р2413, оп. 4, спр. 1034, арк. 211, 212.

педінституту; зобов'язати Благовіщенський педінститут не пізніше 1 січня 1933 р. розгорнути філіяли денного та вечірнього українського педробфаку в Олександрівську.³⁶

І це дало свої результати. За свідченням крайової газети «Соціалістична перебудова»,

в українських районах, де до 1929 року не було жодної української школи, тепер утворено 1076 шкіл першого степеня [...] Нині вже 52,5 тис. дітей вчатьс в школах своєю рідною мовою. Не менші успіхи має ДСК в організації української середньої школи. Якщо в 1931 р. було всього 42 середні школи, де навчання відбувалося українською мовою і ці школи охоплювали 1689 чоловік дітей, то тепер в краї 219 комплектів середніх шкіл і охоплюють вони 8,8 тис. учнів. Окрім того, утворено 25 ФЗС та ШКМ із загальним числом учнів до 30 тис. чол.; організовано український педтехнікум, український відділ агропедінституту [...] Організовано український переїзний театр, пресу в ряді районів переведено на українську мову...³⁷

Звичайно, ця накинута згори робота проводилася формально й нерідко просто номінально, однак певні позитивні результати вона все ж мала. Набутий досвід «шефства» не лише можливо, але й доцільно використати нині в роботі зі східною українською діаспорою. За умов обмеженого фінансування Державної програми «Українська діаспора на період до 2000 року» таке «шефство» областей України над регіонами компактного проживання українців, зокрема Далекого Сходу, могло б стати реальним кроком на шляху забезпечення потреб українців діаспори. □

36. ІДА ДС РФ. ф. Р2413, оп. 4, спр. 516. арк. 101, 102.

37. Культура і життя. – 1996. – 4 січня.

Григорій Дем'ян

Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА. Нарис історії та фолкльористики (Частина 6)

Світлій пам'яті
Головного Командира УПА
генерал-хорунжого Тараса
Чупринки присвячується.

5. Криваві злочини російських окупантів у 1940-1950 роках

За всю історію плянети Земля не було такого виду садизму, нелюдських, часто найогидніших тортур, жорстоких побоїв, заборонених міжнародними конвенціями методів бактеріологічної та хемічної війни, морального й фізичного катування полонених, їх страт без слідства й суду, змушування вступати до ворожих репресивних збройних сил і воювати проти своїх недавніх друзів, ув'язнювання й тероризування, масових депортацій членів родин учасників національно-визвольного руху, пограбування й знищування їхнього майна, спалювання цілих сіл і їх частин, найпідлішої брехні та провокацій, до яких би не вдавалися московські наїзники. Перелік протилюдських страхітливих злочинів російських окупантів та їхніх коляборантів на Гуцульщині 1940-1950 років настільки великий, що навіть для його лаконічного викладу потрібна монографія значно більшого обсягу, ніж оце все дослідження. В жодній частині регіону немає села, не кажучи вже про міста, де червоні кати й убивці, людолови й терористи піднесені офіційним кремлівським урядом до рангу героїв, не залишили б по собі найжахливіших і найогидніших злочинів.

Увесь набутий тоді кривавий досвід російська вояччина з властивими їй нахабністю і цинізмом 1999 року майже відкрито демонструвала перед цілим світом у героїчній Чеченії. Для московських окупантів, починаючи від найвищого керівництва і закінчуючи рядовими солдатами, це вже стало настільки звичним, що вони й не усвідомлюють тієї ганьби, якою навіки вкривають не лише самі себе, але й своїх далеких нащадків.

Частково в цій праці про російські репресії вже йшла мова, але то стосувалося тільки 1939-1941 років. Під час другого етапу московсько-большевицької окупації західноукраїнських земель у катівні були перетворені і всі населені пункти Гуцульщини, і яри, потоки, чагарники та ліси, навіть рідні оселі споконвічних мешканців цього поетичного краю, школи і приміщення сільських рад, а для заховання своїх жертв дуже часто використовували криниці.

Російські криміналісти завжди відзначалися надзвичайною жорстокістю, але в часи комуно-большевицького режиму вони перевершили всіх своїх попередників. Спогади політичних в'язнів, яким удалось вижити, сповнені свідченнями, від яких справді кров холоде в жилах нормальної людини. Згадуваний уже автор історичного нарису «Надвірна» Ростислав Гандзюк образно і хвилююче розповідає про катування члена ОУН Анатолія Шуфлина, якого московським наїзникам удалось заарештувати вночі 7 квітня 1946 року в Надвірній. Перед тим він жив і працював легально.

Допит проводили на місці. Тривав він чотири години, але бажаного результату не дав: А. Шуфлин не визнавав своєї причетності до ОУН. Не добившись бажаного результату, кати привезли арештанта до райвідділу і там продовжили свою чорну справу. Катували хлопця цілу ніч, а вранці доповідали начальству: «Несмотря на наши усилия, последний во время следствия свою преступную деятельность всячески скрывал, что не дало нам основания дальше осуществлять оперативные меры». Під час слідства емгебісти показали допитуваному знайденого в нього під час обшуку листа на ім'я Галини, писаного його ж рукою. Спочатку підпільник відмовчувався, та коли йому дали результати графологічної експертизи і назвали прізвище підозрюваної, він зрозумів, що відпиратися далі нема сенсу. А. Шуфлин відповів, що Галина Мартинюк (таке було прізвище Галі) є його доброю знайомою, але жодного відношення до ОУН не має, тим більше, що вона ще зовсім дитина. Анатолій просив своїх мучителів не чіпати дівчини, але ті йому не повірили і продовжили тортури. Все тіло підпільника перетворилося на криваве місиво, кілька ночей підряд йому не давали зімкнути очей. Та емгебістам так і не вдалося витягти з нього жодної інформації.²⁵⁵

Звіти націоналістичного збройного підпілля ОУН ніколи не могли обминути повідомлень про большевицько-поліційний терор, убивства, арешти, провокації, що супроводжувалися дикуськими побоями та катуванням. На жаль, далеко не всі ці неоціненні документи дійшли до нас.

Зокрема, Надрайонний Провідник ОУН Надвірнянщини Вацаба-«Варнак» повідомляв Провід ОУН і Командування УПА про далеко непоодинокі злочини російських наїзників на його підопічному терені, здійснені в останньому кварталі 1948 року. Неважко уявити собі, що криється за лаконічним переліком таких фактів, як обшуки, допити, катування і вбивства, що перетворилися на типові побутові явища в Україні, особливо західній. Отже, відповідний уривок цілком заслуговує на те, щоб його відтворити в цій праці.

Надвірнянський район

Протягом звітнього часу на цьому терені большевики дальше робили засідки і найчастіше застосовували їх в селах Пнів, Пасічна, Зелена і Бистриця [...]

Дня 18.10.48 р. 6 большевиків з гарнізону с. Зелена пішли на присілок Зелениця і зайшли до господаря Яремчука Петра, в якого відбувалися вечорниці, та перевіряли присутніх. Перевіривши всіх, почали робити ревізію, під час якої дуже спішилися. Помимо того, що надворі був стійковий, то чогось все один з большевиків виходив надвір. Недалеко цієї хати переходили два повстанці: Рай[онний] реф[ерент] СБ «Клим» і його бойовик «Бурлака». Тому що надворі було ясно (світлив місяць), большевики скоро завважили їх. Відразу погасили світло в хаті,

всім присутнім загрожували кулею, щоб ніхто не виходив, а самі потихо вийшли надвір. Коли друзі зблизились, вдарили по них збірним вогнем, у висліді чого оба впали забиті.

В першій половині жовтня в Лазах біля с. Пнів большевики вбили Плитуса Дмитра, с. Василя, ур. 1928 р., який скривався перед большевиками і ходив зі зброєю.

Дня 28.12.48 р. нач[альник] рай[онної] міліції Сігунов з кількома бійцями зробив розшуки в присілку Борсучина с. Зелена. В цьому присілку крилися три хлопці, а саме: Дудчак Дмитро (який зробив дефравдацію в Надвірнянському лісгоспі), Косюк Богдан і Сенюк Михайло (ці крилися перед Донбасом). Всі вони були озброєні. Большевики обскочили хату, один з хлопців вистрілив серію по них, але всіх трьох большевики забрали живими. Пов'язали їх колючим дротом і погнали в район.

Дня 18.10.48 р. в с. Зелена большевики, які вбили сл[авної] п[ам'яті] друзів «Клима» і «Бурлаку», зайшли до господаря Яремчука Василя, в якого відбувались вечорниці, і заарештували дев'ять осіб. З-поміж них три дівчини за те, що при уПАвших повстанцях знайшли їхні знімки. Арештованих забрали в район і по кількох днях звільнили.

При кінці місяця жовтня в с. Битьків большевики арештували за співпрацю з повстанцями Дерев'янка і його сина, Ориняка Івана і Яромия Івана. Арештованих досьогодні не звільнили.

Дня 29.12.48 р. в с. Пнів нач[альник] МВД кап[ітан] Пашкевич і сім большевиків арештували утікачів зі Сибіру Вінтоняка Василя, Гаврила і Боклашко Анну з дитиною. Арештованих забрали до Станиславова і не звільнили.

Дня 7.12.48 р. виїзна сесія рай[онного] нар[одного] суду судила 20-літнього хлопця Кричовського Олексу за те, що він не поїхав на означений час вивозити ліс. Його засуджено на 9 років важкої праці в далеких таборах СРСР.

Яремчанський район

У звітному часі большевики цього району далі застосовують незмінні методи в поборюванні рев[олюційного] руху. Як попередньо, так і тепер масово роблять засідки в різних підозрілих їм місцях (занотовано 71), ходять по лісах, але все це майже безуспішно. Стараються далі і провокативним методом підходити до населення, що їй частинно їм вдається.

Дня 9.10.48 р. до с. Чорні Ослави прийшла провокативна боївка в числі 6 осіб під маскою СБ [ОУН]. Вечором зайшли вони до господаря Ванджура Івана, літ 34, закинули йому шнур на шию, вивели з хати в сад, зв'язали руки і ноги і почали протоколувати. Один з большевиків, вдаючи провідника, запитував його, чого він здався, де подів свій пістоль і чому дав їм пусті набой (ще весною згаданий давав набой кушовому «Дубові»). Далі питав, чому він закупив погані примуси для «Юрші» (реф[ерента] СБ), і взагалі, чого він не підпорядковується підпільникам і не виконує даних йому доручень. Далі запитував про кушового «Дуба», як він відноситься до людей, чи п'є горілку, чи приносить продавати бефони, і при кожному питанні «провідник» бив вищезгаданого Ванджура в лице. Опісля привели його до сіней, тут ще запитували, чи був членом ОУН, юнаком чи симпатиком, написали протокол і казали підписати. Переглянули документи, забрали 55 крб., які були разом з документами і казали, щоб він підвів їх до Ревтюка Ілька, бо хочуть взяти собі в нього хліба на другий день. Цей відмовився йти і сказав, що

хлопці все самі по селу ходять і ніхто їх не водить. При відході «провідник» представив себе Окружним СБ «Віктором» і що він прийшов перевірити «Дуба», чи він правильно поступав після вказівок Проводу ОУН. Відтак сказав Іванові: «Струнко!». Провів з ним присягу і наказав, щоб він нікому не говорив про них, а якщо хоче, то тільки може сказати «Дубові» і «Юрші», а самі забрали 60-літнього діда, який повів їх до другого господаря.

Коли прийшли до Ревтюка Ілька, тут зажадали повечеряти, читали нашу підпільну літературу, «провідник» пояснював і оповідав про бої з більшовиками. Говорив, що з курінним «Довбушем» було їх 18, але осталося тепер тільки двох. Між іншим сказав: «Ви чули, що сталося? Радіо убило провідника, кров би тих більшовиків залляла!». Опісля запитував про зв'язок з «Дубом», бо нібито «Дуб» мав дати їм харчі на зиму. Тоді син цього господаря упевнив їх, що «Дуба» можна зустрінути в крайніх хатах від лісу і повів їх туди. Там ще признався «провідникові», що був у сотні і дав список інших, бо дійсно думав, що то підпільники. Ці більшовики ходили ще по інших хатах, замовили собі обід на другий день в ліс і били господарів, закидуючи їм, що вони сексоти. Другого дня сиділи в корчах над селом, а відтак стрінулися з другою своєю групою, яка мала лопати і нібито копала бункер. Цих більшовиків водив місцевий комсомолец Лесюк Антось, с. Олекси.

Дня 26.12.48 р. до с. Чорні Ослави прийшло сім більшовиків, вдаючи українських повстанців. Вони зайшли до господаря Лісника Панька і дали йому бєфони на 250 крб. Господар не мав всіх грошей і дав тільки 25 крб., а решту казав, що дасть на другий раз. Тоді більшовики дуже його били, зав'язали палаткою очі і повели в ліс, погрожуючи, що застрілять його, але поки що ведуть до провідника. Господар, випрошуючись, казав: «Та я вам помагаю чим можу, а ви за те хочете мене розстріляти?». В лісі списали протокол, розв'язали очі і вищезгаданий пізнав опер[ативника МГБ] Буйносова. Тоді оперативник причепився до господаря, щоб він говорив, чим допомагав бандерам, на що цей відповів: «Я з бандерами нічого спільного не маю, але ваші бандити дуже мене били і я мусів так казати, щоб хоронити своє життя». Опісля його відпустили додому.

Дня 12.10.48 р. до с. Дора прийшов опер[ативник] Рубан з трьома бійцями, який зайшов до господаря Платка Івана і застав там Холошняк Явдоху, жінку Дмитра. Більшовики вивели її надвір і дуже побили за те, що вона криється в чужій хаті. Відтак оперативник зробив засідку в селі, а сам став на дорозі і бив кожного, хто переходив.

Дня 14.10.48 р. в с. Луг більшовики завважили трьох підпільників, коло яких було кілька цивільних хлопців. Більшовики відразу відкрили вогонь, у висліді чого один цивільний зівстав забитий. Більшовики знайшли палатку і шапку, яку загубили підпільники, взяли кріса і це все положили коло забитого, говорячи, що вбили бандита, і повезли його в район.

Ніччю з 31.10 на 1.11.48 р. в селищі Яремче сім більшовиків під командою ст. лейтенанта МГБ Щербінка зробили перевірку хат. Під час перевірки арештували Петрушак Юстину з Ланчинського району, яка працювала в санаторії, за те, що не мала паспорту.

У звітному часі райнарсуд засудив 26 осіб [...].²⁵⁶

Весь перший і другий періоди російсько-більшовицької окупації були безперервним тероризуванням людей. Карально-репресивні заходи постійно відбувалися як не в одному, то в іншому місці. Вони були настільки масовими і тривалими, що перетворилися в огидні побутові явища з такими обур-

ливими сценами, як обшуки, грабежі, арешти, допити, дикунські побої, катування, вбивства, волочіння тіл полеглих по землі, виставляння їх у придорожних ровах, біля стін громадських будинків та урядових установ на місцях, навіть шкіл і у дворах районних відділів НКГБ-МГБ, гарнізонів внутрішніх військ. Часто вбитих і закатованих на допитах роздягали зовсім, підпирали коликami, пхали різні предмети до уст і т. д. Не було села на Гуцульщині, де б не чорніли згарища спалених окупантами осель, до того ж, далеко не поодиноких. Свавілья московських карателів не мало меж.

Болючі картини того часу бережуть у пам'яті сотні тисяч очевидців. І жодна наукова праця з дотичної тематики не буде повноцінною без використання їхніх розповідей та переказів. Нижче подається лише декілька народних оповідань-меморатів, які записано на магнітофонну стрічку протягом трьох годин у селі Пнів Надвірнянського району Івано-Франківської області від Марії Гуменюк та подружжя Ганни й Олексі Тупіщаків. Ці яскраві твори талановитих оповідачів водночас показують, які неповторні скарби чекають на збирачів і дослідників, і так усебічно й мудро, образно і зворушливо характеризують епоху національно-визвольної боротьби ОУН та УПА проти російсько-комуністичної етноцидної політики, що цього не замінять жодні інші матеріали.

І кинули тіло коло дороги в фосу

Та то треба тото зібрати, записати від родини. Його й інших прізвища...

А я така во до школи прибігла, а коло туалету лежить... Отут сорочка підтегну-та, кишки вилізли так, як великий клубок... А діти позбігалися до школи та й, знаєте, боятсе... В туалет дитина хоче та й трудно...

Як прийшов директор школи, як полетів на гарнізон, каже: «А ви, що зробили?! Ви мені меже діти трупа кинули!».

А вни присилили за ногу дріт та й до коне і перетягнули через дорогу у фосу, так під бережок. І так лежев до вечера... То з Бохоновим з Білізорини таке робили. Як писавсе, я ни знаю...

Під церквами Броньо лежев і Боклажко.

А онде мого вуйка Лесьок у Любізни вбитий таки.

Тепер дивітьсе: Венґришин Іван, вінь убитий у Зелені... А його почитували*... То наших багато ще не записано. Одного я Савчука находила. Є газета, що «Рани»²⁵⁷ пише, там наших нема. Ні Ноджака, ні сего «Милого», ні «Щигле», ні Лайщука, цего Маринеччиного. Нігде я про них не... Я всьо то перечитую, я їх ніколи не находжу...

А цей Лайщук, що про нього розповідав вам сей чоловік, то тоже там на Мозолівці, там де цей «Щиголь», то в одної жінки була така криївка, бункер такий. І їх було два. Ну й колись Іван мої тети, нибожчик, Кутенчин, прийшов та й каже, що цей Лайщук Василь прийшов туда додому, де їх хата була. Маму його вивезли. Сестри повівозили... Каже сусідови: «Іване, – каже, – вони мене обоє знищут». Тота жінка і той Круп'єк, що вни два там ховалисе. Вони вбоє се закохали, той Круп'єк з тов жінков. Ай хотів се здати маскалем.

*Почитували – зачитували під час урочистостей з нагоди вшанування полеглих повстанців ОУН і УПА.

І що вни зробили? «Отак», – каже цей Лайшук, бо він його переводив. То дуже засідки в нас робили. Лиш чуємо ввечір, то дуже пси гавкают, отам стріл,* отам стріл... Каже: «Проведи мене, аби я седесь не напорів на засідку». Ну й той його провів. Каже: «Я постукав у вікно так о, аби йому відкрили, а сам утік поза хату, і він утік...».

І так зробилосе, що він, той Круп'єк вітег сорочку собі ззаду, дав такий сигнал в котрого мают маскалі стрілети, в котрого не. Той, що видав їх, вітег собі ззаду сорочку. І той автомат собі попри себе і пішов, а за цим стали гнатисе. Він хотів тікати на село, бо то так, знаєте, хати і вже поле сюда во. А відти війшли за податками... І він уже вернувсе. Його прострілили тут в руку. Поранили. І він ще так перебіг залізну дорогу. Така вузькоколейка в нас ішла. Ліс возили. І там сів собі у такий корчик ялівцю. Сам себе добив там. І так і сидів припертий до того корчика. А тоти кагебісти кругом біжут і «Бандеро, здавайси! Здавайси!». Вни се бояли до нього приступити, бо він тримав собі отак автомат. Мов то він живий ще. «Бандеро, здавайсе! Бандеро, здавайсе!». А він уже був мертвий.

Ну й они пішли там до одного господарє, взели конє, віз і його з тов жінков, звідки вони війшли, забрали і довели так над беріг. Коли вже, що в центр села мали доходити, ту жінку відпустили, а його привезли до школи в центр і кинули коло дороги в фосу. Так він лежев там довечора. А потому його забрали і там в Надвірній в НКГБ кинули ще там на подвір'ю. Там лежели наші по два, по три дні. Один раз лежело шість хлопців і одна дівчина.

І так они їх фотографували, підпирали попід стіни їх, і голих, і так. Давали їм автомати отак у руки. І так їх фотографували...

А після тогодесь цій жінці переказали хлопці-партизани, щоби вна прийшла десь там до них в умовлене місце... І вона як пішла, й по сьогоднішній день її нема. То говорили, що цього Круп'єка і цю жінку там обидвох...

Але ще дотів, як уже вбили маскалі Лайшука, то її переказали, аби вна вінесла їсти отут у Горби. Але хлопці по берегах вартували тото місце, де вна має вінести їсти. Уже там стерегли. Вона тудя доходить, лише сіла, а в кругову большевики. Вона мала вінести їсти, а большевики мали хлопців захопити й вібити...

Погана іскра поле спалит і сама згасне. І так і пішла.

А той Лайшук називавсе Василь, Іванів син. Десь з двацять смого року був...

Якби ми знали, що ви приїдете, я би й сама, бо я би дуже хотіла, аби сисе, аби тото ни пропало наше минуле, і хлопці наші не були забуті. Я би сама тим заняласє, пішла би до тої родини. Бо, знаєте, що я тоді? Така во ще була. Я дуже люблю і шеную це.²⁵⁸

Поляки дуже се були на українців завзели

Хлопці нас тутки спасли, бо хотіли нас тут поляки повирізувати. У нас було в селі багато поляків. І ті поляки дуже се були на українців завзели. Ходили з маскалем так, як стрибки, вооружені. В хатах рабували, перебивали людей, били, стріляли, бігали за нашими мужчинами...

Але одного разу в нас таки в селі напали партизани на них, то одну хату спалили. І оден поляк, я не знаю, чи він достав розрив серця. Як сидів у свої хаті на кріслі, так і вмер. Капустенський. І вни, знаєте, тогди присіли трошки...

Бо коли нас вакували в сорок четвертому році... Нас мали перевакувати всіх на Волинь, бо тут хотіли поляки Івано-Франківську область, оцей округ наш – Пнів.

* Стріл – з місцевої говірки – стрілянина.

Пасічну, усі ці села забрати собі. І в сорок четвертому році, під осінь, нас всіх вівакували. Ну, знаєте, хто куди. Хто в Волосів, хто в Перерів, хто де мав родину... А якийсь їм прийшов приказ, так що три неділі нас там тримали... Село було всьом порожнє, вікна дошками позабивані...

А жінки збирались, бо на полі полишели всьом... І збирались так декілька жінок і йшли. По городах робили вдень, а ввечір ми до одної хати сходились і там ночували.

То поляки, они страшно наших людей переслідували. Страшно! Раз, коли ми там були в Перерослі, та й ми, діти, спимо в хаті. Зробили нам високу таку прічу. І нас там було двадцять дві душі. Спимо на тих дошках.

А мама пішла в село з жінками, а тато спит на стриху в stodолі. Приходить они вночі, поляки з совітами. Прийшли, обложили хату так, якби там хто знає скільки було партизанів. Та й там пулеміот на трьох лапках. І так до ране. Коли зачело світати, вони зайшли в stodолу, підлізли по драбині і кажут: «Вставай!».

Тато злізає. «Ти як се називаєш? Фамілія твоя?». Тато каже: «Федорак». Як стали тата бити у stodолі, то так, як ця жінка розкаже, той дає відти татові. Тато лети туду. Той відти – туду, той відти – туду... Так били тата... Ну й тато думає: «Якби хоть діти, хоть хтось щось сказав, а то вб'ют тут во».

А то вони напали, думали – на мого стрія. Бо стрій з нами був. А Федорак – одна фамілія, знаєте. Вони думали, що стрій. То рідні браття. Ну, а стрій – десь увечір відбилася вівце від корови. Стрій пішов шукати. Поки стрій вернувся, там люде сказали, що там уже совіти з поляками хату обложили кругом. І стрій уже не повернувся до тої хати, вже втік.

І так били, що тато, як падав (трошки двері в stodолі були відкриті) і якось так рукою до дверей гримнув. А там собі на соломі з тим пулеміотом лежить поляк. І коли тато гримнув, він оглянувся. А тато ранше робив в туберкульозній лікарні і той поляк робив. Він тата дуже добре знав, той поляк. Він так оглянувся, а тато кажут: «Стах, що ти робиш? Що се робиш? За що мене б'ють?». А він устав тогди, правда, підійшов і каже до тих: «Лишіт, то ни цей. Цей – спокійний чоловік. Я його добре знаю...».

І так, що тато за три місяці навіть сухої бульби ни могли взети в рот. Так тата збили.

І після того вже стрій додому ни повертався, жив по чужих хатах. Його забрали в тюрму, жінку з наймолодшим сином – у Сибір... Славко помер, Іван помер, Петро помер. Янко у лісі загинув. Ще один Стефан Федорак є в Америці. Слава Стецько може його й знає... І він там тоже українським займаєсе...

Його брат, того Стефана Федорака, Іван то був сотенним «Круком». І тут, знаєте, в нас дехто зробив, що мовби він став зрадником своїх. І в Делятині є одна жінка, яка була його зв'язкова. І в Делятині, бо його мама, того «Крука», була родом з Делятина. І оден у Делятині, він ще від тридцять третього року служив маскалем. І він дістав таке зобов'язанє, що він аби «Крука» знищив.

І він нияк ни міг до него добратисе. То пройшов довгий час, що він за ним полював. Аж єдного разу він перебрався як командир партизанів і ще взявмив зі собою двох таких і підійшов десь туду в ліс до него, і передали то вже, як звичайно, чи самі сказали. Він їм передав, що вони мають дуже важливу справу переговорити з «Круком». Ну й ті пішли й сказали йому. Каже: так і так, так і так, підійшли такі люде, хочуть з тобою переговорити щось у важній справі. Він дозволив.

Він дозволив, а вони прийшли, говорили собі, говорили... Нарешті сказали, той делятинський кагебіст і ще два з ним були: «Ми маємо дуже важливі слова, але просимо відйти, аби ніхто не чув».

І так той іде з ним рядом, а ці, того ніби охоронники два, у плечі йому вістрілили і так його знищили. А той дістав [звання] майора, чи якусь там іншу нагороду за це, що він знищив «Крука». То десь був сорок семий рік. Бо я пам'ятаю, як він приїхав на коні, оцей Янек [Іван] Федорак. І всім сказав партизанам: «Хлопці, там не йдіт, бо там зрадлива хата. Хоть будете голодні, ни йдіт там, де не потрібно». Він десь був з двацять п'ятого року, той «Крук».²⁵⁹

Тверда наша кістка вкраїнська

Коли я мала цю маленьку дитину, дві неділі, сорок п'ятого року. Та й Михайло Будзак, він уже помер.

Та й ни міг Іван сюда прийти, та й переказав, би Михайло мені ніс дитину або їду в Білізорину. Та й ми пішли. Дві неділі, як я мала дитину...

І я вінесла їду, сіла ото в саді. То там сад великий в Дронів був, лавочки. Я вінесла їду. Та й вни іде, а я кормлю дитину грудьми. Та й попоїли...

А я мірею на Йванови костюм. А я вінесла матеріял той. А Будзак вучивсе там. Були ще хлопці, що вміли шити. Та й війшов...

Та й оцей «Скручок» – Боклажко, що під Станковим згинув тогди. І они всі попоїли й сіли на лавку, а оден так ходит... А то колись були плоти. І, йой! Як ударили з машини по тім столі, по мені, по хлопцех. Все се розтекло, а я впала на дитину під стів так. А Іван поміг мій і ще один там делятинський був, то тогди одного вбили там большевика. Я впала. Ну, та й вони зараз у корчі, бо то близько тамка із гір так. А «Скручок», той Боклажко, подавсе на Станків і там його вбили.

А Іван так стривоживсе, що мусіли роззброїти його. Казав, що жінка впала на дитину – вона мертва. Мертва й усьо. А то лише обидві ноги перебили мені. Мене до кістки вірвало. Як я отак сиділа, вни як дали по ногах...

Та й потому внесли мене до хати. Мене на піч...

Большовиків багато було. Та й узели... Вже вни за ними побігли. А вни того маскале беруть. Фіру найшли там десь у Дронів та й забрали.

Десь через дві-три години приходи якийс бахурец та й каже: «Тут убита жінка?». А я вже ни годна говорити з страху. Кажут: «Не, на печі в Дронихи». «Йой, – каже, – бо мене „Чорнота“ післав, бо казав, що вбили. Від него гет зброю забрали. Він так нервує, що його тримають».

А ввечір я вже ни йшла додому, лиш Будзак пішов, а я ночувала. Та й він уже ввечір прийшов. Уже озброєний прийшов. Уже знав.

А знаєте, що тверда наша кістка вкраїнська, але-м сказала «здрастуйте» маскалем. Що ви на то скажете?

Коли були такі облави всюда... А там тогди, коли Калявошко... Мій Іван був дома та й з Калявошком мали йти на Пасічну. А я пішла відвідувати в Патиченку до Потюка Дмитра, бо чую, що того вбили вже. Сніги нападали такі страшні, а вни в таких кожухах, большевики. Каже мені хтос: «У Дротареві хаті в ямі сидить». Кажуть: «Сніг припав стежку. Він там заскочив». А то хата згорена, лиш щит стоїт Дротарів в Патиченці. Каже: «Він живий, але туди навіть...». Я їду дивитисе, але туди ни їду.

І вже їду звідти, як Баран тепер – большевики! А я забігла до Южихи, до Василе Савкового, що ще одна дівка є, до хати. Але то просторінь така, що видко, як вони вже йдуть ід хаті.

«Йой! – вона каже, та Южиха, та й ще рідня, – Йой. Аннуню, ади онде большевики!». Та й мене за плечі, та й у синки, тручєє надвір. А большевики, як уздрєт,

що вона мене тручєє, так відразу я арештована. А я кажу: «Тихо будь! Тихо! Я собі йду сама».

Я виходжу з хати така горда, а вни стоєт до стіни, до комина – большевики! А я се осьміхнула: «Здрастуйте!». Боже милий! «Здрастуй, баришня! Здрастуй!». Значит, що я ніц не винна, як я йду просто в очі. А вни, якби мене їмили, та би шкіру лупили...

Я собі перейшла й Патичєнку, і до Кардашки зайшла. Але повне село большевиків. І вилізла на піч. Кардашка казала, що до неї ніхто не ходить ніколи. Але її син таки в партизанці був.

А ввечір мені дала в флєщину нафти, а я вже несу. Здибають мене вту, а то вже се примеркало. «Скудова йдьош?». А як стрибки, то підказуют, а большевики ни знали. «А, ходила карасін дістати».

А ще про поляків. Тогди були по слупах такі, або по людєх близько, чи бански, чи блєхи. Поляки наступають, а там тарабанєт, уже варта українська. А тут вже знов потарайкають, а людє вже знають, що вже хтось іде, що полєки з маскалєми. А в нас, то тато був такий муровий, та ночували по три, по штири баби з дітьми. Боялисе в своїх хатах, бо вирізували.²⁶⁰

То було в Пньові

У Гуше була крїівка [Гуш Дмитро Іванович] між стінами. Большевики палили хати під лісом та й його. А син пішов таки у партизанку. Казав: «Мого тата нема...». Вісімнадцєтє років мав. Герой УПА! А його ніхто й не згадує.

Загинув під лісом Іван Гуш отут, як Мишачка се віддавала, сорок сємого року дєсь...

Мій Іван у сорок шєстому році загинув. В суботу, та я ни знаю, чи в суботу. Але що він зо мнов був у Зелєну суботу послїдний раз. Мали відходити...²⁶¹

І там був бункер, так – стїна і стїна. Так попрї край се спускало туди в долину. А то була стайнє. І всьо – се вїбрали хлопці...

Йой-йой-йой! Відтак тіло віддалам своє катувати большевикам... І ни скажу ни за кого нічого... Мене заарєштували. Бо я ще за Польщі за Україну болїла, і тепер гину. Страдалам за дітєй, а за нього щось им і не згадала...

Отак прочумаюсї через дєнь, а ввечір знов протокула... А так: одєн вєдє протокула, другий сидит та й пише, а третїй нагайкою білє тіло чєше...

Так, що в мене одєн дєнь бракувало до двох недїлє. Але вжє таку пустили, що вжє я лєдвї дійшла додому. І пусkali мене ввечір, дєсь одинадцєта була. А я кажу... А я зачула, що одєн другому кажє: «Вона, як будє бандєровка, то підє й увєчєрї». А я то зачула та й кажу: «Я ніччу не ходила й не буду». Як не замкли та й за мене забули чи що. Аж відтак другої днини якогось хлопа привєли та й замикають, а я там.

«Ти щє тут?». А в мене були золотї кульчики, а я кажу... «Тобї щє кульчиків трєба?!».

Страшна прїйшла. Страшна!..

А щє... Протокул знимає та й кажє: «А ти знаєш, дє хлопці сї знаходє, дє твій „Чорнота“». Я кажу: «Не знаю ні за якого „Чорноту“: В мене нема жадного «Чорноти». Кажє: «Ідїт помєжє бабки, ідїт на Білєзорину і там сє довідаетє, дє „Щиголь“; і ми вам дамо гроші. Будє добрє вам. То ніхто не будє знати». А я їм на то сказала, що я нічями не ходжу, нікого не знаю. Що я вам скажу? В мене дітина малє... «Партизанська?». А я кажу: «Большовицька». А я собі вїрахувала. Я стала бєрємєнна, коли тут солдати були, як нас вакували в сорок четвєртому. А я кажу:

«Солдати були, я собі вподобала й зробила». А я з ним, з Іваном, була нерозписана. Це мене віратувало. Мене би були забрали. О, то таке було!

А м'ніц си ні признала! А пустили – мені ні було видно ні очий, ні нічого. Отакою прийшла. Вни вже пустили так. Бо так з Підділка вбили тогди на емгебе Пасербику. Замучили. Ой!

Десь через три дні приходет наші хлопці. Якби був хтось попер тогди щось шукати, аби були найшли бункер або когось їмили, казали би, що то я підказала. Від мами мене забрали. Я дитину взяла. Там під Забереж мене вівели: «Шо?». Я казала правду. Вни се подивили на мене, таку знищену... Відтак мені один казав, що каже: «Котру пускают небиту, та муси щось їм підказувати. А котра така понижена, то видно, що вона на своєму стояла». Я їм сказала правду, що казали мені, кого відати... Всю правду їм сказала. І мені повірили. Мені сказали: «Іди додому». «Щиголь» се засміяв та й каже: «Казали би-с мене відала?». «Щиголь» – то Шпитко Дмитро. То жвавий хлопак був. Ох, він їх бив. Командир боївки. Тільки з емпійом ходив.

Прийшов до Кубайла, участковий був, що мав гарнізон. Аж до гарнізону прийшов. Начальник гарнізону був. І иде. Уже нема нікого тутка. А тутка був голова Петрик, а він в чорний костюм перебравси та й каже:

– Пане-товариш начальник, дайте припалити.

– У тебя што ? Нет?

– Та не маю, товариш начальник.

Він дає припалити. Той припалив і пішов.

Підходить голова та й каже:

– Ти знаєш, кому ти давав припалити?

– Та чоловіку.

– То перший бандерівець. Голова партизанів. Він міг тебе вбити з ходу, а він не хтів тебе вбивати.

Він сказав, той маскаль Кубайло: «Їй Богу. – каже. – трогать їх не буду».

То коло школи нашої він ішов.

Ще про «Щиголе». Коли хлопці, їх п'єть приходет там у Горішнєк удень відпочити. П'єть партизанів наших. І ліз на під до мене. Там було... Сказали мені, дівчата знали (вже повмирали), що треба принести їсти. І вни розібрали зброю, чистєть. Але мене, хлопце-бахура, не пускают від себе. Боятсьє, аби я комусь ні сказав щось. І тримають. Тут я зирк – обскакуют хату маскалі. Це Кубайло з стрибками.

А мама бідна була з повісом там, де коноплі терла. Та й питаються: «В тебе єсть бандери?». Мама кажуть: «В мене нікого нема».

А вни зброю розібрали і нема вже чим стріляти. Гранати хлопці взяли і тримали... Значить: гинемо, то гинемо... І Господь Бог стрибків від хати відпровадив так, що ми остали всі живі. І ніхто про це не знав.²⁶²

А «Щиголь» ще той на Мозолівці, що є дівки там, коло Потока (я забула, як вни се пишут. Одна, відав, се віддала. Та то Іськові), партизани були на поді. Маскалі йшли до хати та й хотіли лізти шукати за ними на під драбинов. А він обох положив, а сам почерез них і в ліс.

Большовиків було більше, але Бог дав, що їх кулі в него, як вони стріляли, не попали і він вірвавси. То була спритна людина. Був спритний хлопець. Він від нас, звідси. Такой з тої вулиці.

Щи в п'єтницю переберєси так, як у нас, знаєте? Паски такі широкі носили, ремені. І сорочку поверх штанів. Ременем сі підпереже. Кептаричок гуцульський. І пістолет собі ту під паху й ходить по базарі. У Надвірні ходить собі поміж люди.

Ну, та й наші, знаєте, котрі знали... А десь, як він замітив таку людину, що підозріла була, то й він остерігавсе...

Та й в один прекрасний день його знищили. Так-таки на свої вулиці. То в сорок восьмим уже.

Петро ще живий – Колівашко, як його брат Ромко (він згинув, Дучаків). Петро йшов в той час на висіле...

Шпитко Дмитро Іванович, десь так з двадцять третого, а загинув у сорок восьмому, але то ще треба взнати. З тим Шпитком, з тим «Шигольом», то ще був з Пасічної «Милий». То псевдо «Милий». І цього «Щигле» вбили скоріше, а цього «Милого» вбили пізніше. Вони вба разом ходили...

То треба взнати в Букатечки, коли було весіле. Вна там сусіда. Коли Василь женивсь з Букатечков... У її братової була тоже криївка така в стіні. Там тоже два пнівські хлопці се переховували. Один писавсе Лайщук...

Лайщука Василе вбили маскалі. Лайщук Василь Іванович з мого року, з дваїцять дев'ятого. Бойовий хлопчина, відважний і візначний був. То оден в одну сторону тікав, другий в другу. То в того Круп'єка Василе ни стріляли маскалі, а в цього Лайщука ноги перебили.

Коли йому ноги перетели маскалі, автоматами сікли, він упав, скотивсь в маленьку видолінку. І мав ще кілька патронів. Маскалі подумали, що він убитий. Маскалі йшли. То ще мав силу, хоть кров стікала з него, то ще кілька мав силу, що двох маскалів положив. Близько так підійшли, десь на десеть метрів. І моментом сам себе добив.

То вже ті останні роки йшли наші партизанські. Сорок дев'ятий десь. Точно. То було в Пньові, онде на Забережі.²⁶³

Коли прийшла гурба маскалів

А я най докажу за Гушє... Йой! Як він мучивсь! Заледви сконав – десь так трета година була... Так під лісом, там жив оден чоловік... Він був з партизанами, тато. З повстанцями.

І тутка дали одного чоловіка на охорону, вби стоєв. Але коли підійшла гурба маскалів попід ліс, но й цей вистрілив. А маскалі зразу його убивають і ракетами обсвічують і палет хати. Стріл є. А партизани відходе у ліс. Метрів було двадцять до ліса. Хати горє, стрільба йде...

Діти, мирні жінки, мої братє тікают. Оцей лісник, що тепер, здаєсь Василь, з дваїцять осьмого року, босий (це був піст, зима була) аж два кілометри з половиною по-пластунськи геть втікав у село до нашої рідні. І каже міні: «Лєсю дорогий, всьо горит. Ни знаю, щось там се стало. Иди подивисє».

Я боявсьє нічку їти, пішов рано. То я застав свого брата одного – лежить горілиць, кулеми розстрілений. Молодшого брата вже ни застав, бо повезли санками у больницю, раненого. А третій маленький, що на руках був, убитий був. Два чоловіки коло штрики залізничної, вузькоколійки, що ліс возили з Карпатів, лежєт мертві, повбивані кулеми. Ото я бачив своїма очима...

Федор тоже. Берчак, по-вуличному Ференчук, мамин двоюрідний брат. І його відци... Знаєте, колись, ще в 44-45, де вбивали, там лишєли. І його відти вкрали. А там жінка вивєзла собі гній на поле. І його відти на саночки і вкрала, і під той гній його на поли прикопали, присипали гноєм. А ранок – зробили якусь паку, яку-небудь з дощок і на санки, і попід поле, попід гору і на цвинтар. Вікопали яму і так його поховали. І тої ночі моя мама ни знала, що то...²⁶⁴

А мій брат, він на посту стояв, але він був за Україну. Його маскалі розп'єли...

Та так трафилосє, що в партизана і в маскале затєлисе папашки та й билицє так. Рукопашний бій. Маскаль вхопив мазепинку, а партизан його шєпку...

Я розкажу.²⁶⁵ Це мій брат розказував. Це був сад, великий. Ну, коли вже ракети упали, темнота. Стрільба даліше йде. Ну й ніхто не знає, з ким се боре. І наш партизан «Залізник», Перожук писавсе. В нього папашка зателасе і маскалеви також і б'ються прикладами... Так, що той вхопив шепку маскальську, а той – нашу мазепинку.

А то пружини в папашках деколи заїдали. Треба добре змащувати. То хлопці, які були партизанами, я був коло них, казали: «Лєську, треба добре змащувати, бо заїдають».

Отаке сталосе було.

А його брат первий²⁶⁶ утікав та й маленького на руку взяв. Ну, та й тікав через потік, та й маскалі того на руці вбили, а його в ноги поранили. Та й він на лід упав. Та й кров гамуваласе, та й аж до ранє...

Та й Гриньо хоче видіти, що там за стріли були. Іде се дивити. Сім хат згоріло. Ніби се ховзає ледом... Він тудя до дитини – дитина мертва. Він до Йвана, а Йван очі... А встати ні годен. Та й тогди до Перевінки. Та й баби – на санчєта Йвана, та й у больницю...

То було пережити!

А вуйна з хати... Вона була одна. Вна на піч тікала, її спідницю гєть зрешетили кулєми... Я прийшов рано, вна на печи одна, нема нікого, а було четверо дітий і чоловік...

Ей, то нам треба сидіти та й сидіти.²⁶⁷

Пояснення

255. Гандзюк Р. Названа праця. – С. 182-183.

256. Вацеба Г.-«Варнак». Названа праця. – С. 13-14.

257. «Рани» – додаток до Івано-Франківської газети «Галичина», в якій опубліковано кілька тисяч коротких довідок про полеглих борців за волю України. Докладніше про цю публікацію див. у вступі до цієї праці.

258. Записав Г. Дем'ян 1 березня 1997 р. в селі Пнів Надвірнянського району Івано-Франківської області від Марії Гуменюк, д. Василя, 1936 р. н., освіта – 4 класи.

259. Записав Г. Дем'ян 1 березня 1997 р. в селі Пнів Надвірнянського району Івано-Франківської обл. Від Марії Гуменюк, д. Василя, 1936 р. н., освіта – 4 класи народної школи.

260. Записав Г. Дем'ян 1 березня 1997 р. в селі Пнів Надвірнянського району Івано-Франківської обл. Від Ганни Тупішак, д. Миколи, 1922 р. н., неписьменної.

261. Уточнення Ганни Тупішак, д. Миколи, про свого першого чоловіка – повстанця «Чорногу». Докладніше про нього див. у інших розповідях, що тут друкуються.

262. Від слів «Командир боївки» і до речення «І ніхто про це не знав» включно говорив Олекса Тупішак.

263. Записав Г. Дем'ян 1 березня 1997 р. в с. Пнів Надвірнянського району Івано-Франківської області від Олекси Тупішака, с. Миколи, 1929 р.н., освіта – 2 класи; Ганни Тупішак, д. Миколи, 1922 р.н., неписьменної, і Марії Гуменюк, д. Василя, 1936 р.н., освіта – 4 класи.

264. Цей абзац додала Ганна Тупішак.

265. Тут знову розповідає Олекса Тупішак.

266. Первий – тут двоюрідний.

267. Записав Г. Дем'ян 1 березня 1997 р. в с. Пнів Надвірнянського району Івано-Франківської області від подружжя Ганни Тупішак, д. Миколи, 1922 р. н., неписьменної, і Олекси Тупішака, с. Миколи, 1929 р. н., освіта – 2 класи.

(Далі буде)

Олена Король

Олені Телізі

Я думаю, що спільного у нас,
крім імені, яке судилось мати.
Палає серце: спільним є ще й час,
знов Україну треба рятувати.

Знов мову українську, ледь живу,
«собачим языком» хтось хоче чути,
і замість зброї я поезію твою
беру у руки, мов сталеві прути.

Немає нині ні большевиків,
ані фашистів, що стріляли в тебе,
та вистачає в Україні ворогів,
що тисну зуби і благаю в неба:

«Дай час нам, Боже, відвернути від біди
народ, що волі ледь вдихнув у груди».
Жінки нескорені стають в ряди,
щоб землю захистить від нової облуди.

Я думаю, що спільного у нас?
Ім'я? Характер? А чи гостре слово?
Палає серце: спільним є ще час,
в яким наш край чека від нас любові.

Діяльність УПА в поетичній інтерпритації Яра Славутича

Українська Повстанська Армія вписала славні сторінки в історію визвольних змагань нашого народу. Але ще недавно на теренах колишнього СРСР Союзу це збройне формування вважалося злочинним і ворожим. Тож діяння упівців або фальсифікувалися в тодішній історіографії, або ж просто замовчувалися. Адже в соціалістичній Україні, як це не безглуздо, національні герої оголошувались зрадниками, а найжорстокіші нелюди і кати рідного краю оспівувались у піснях. Лише в добу незалежності з'явилася можливість донести до мільйонів правду про УПА, і цій меті слугує чимало наукових праць, мемуарів, художніх творів, запропонованих представниками діаспори. До них долучаються й численні публікації автури з матерікової України, серед яких особливо виділяються свідчення безпосередніх учасників бойових дій.

Художній літопис боротьби УПА з німецько-фашистськими загарбниками і сталінськими україноненависниками репрезентовано в доробку багатьох мистців. Досить назвати хоча б такі імена: Іван Багряний, Андрій Легіт, Петро Василенко, Марта Гай, Марко Боеслав, Степан Хрін, Леонід Полтава, Богдан Бора, Олекса Веретенченко, Лариса Мурович, Микола Верес, Іван Хміль... Як стверджує один з них, «у віках не загине наш чин: / Дух борців порива до вершин».¹ Дійсно, подвиги упівців невмирущі. УПА ввібрала цвіт нації, вірних синів своєї землі, одержимих високою ідеєю. У цій армії, за словами поетеси, «напружена в тілі народньому сила / З'єдналась одвічним спорідненням крові».²

Протягом уже кількох десятиліть розробляє тему УПА у своїй творчості й відомий учений, письменник, мемуарист Яр Славутич, який за війни належав до Чернігівської Січі, зцементованої з колишніх бійців Червоної армії, перейнятих ідеєю вільної України. Подвижництву упівців він присвятив як ліричні («Нами снили поліські пуші...»), «Пам'яті Тараса Бульби-Боровця», «Шухевич», «Сеник» та ін.), так і ліро-епічні зразки (поєми «Донька без імени», «Моя доба»). Характерною рисою цих творів є органічне поєднання громадянських і особистих настроїв, вияскравлення активної життєвої позиції героя, гостре відчуття ним свого патріотичного обов'язку, визвольної місії.

Вірш «Чернігівські січовики» (1942) тематично пов'язаний з долею згаданого вже військового утворення, яке згодом сам автор назве «північною лан-

1. Легіт Андрій. Калинові шуми: Вибр. поезії. – К.: «Укр. письменник»; «Вир», 1994. – С. 109.

2. Мурович Л. Напередодні боїв // Визвольний Шлях. – 1995. – Річник XLVIII. – Кн. 5. – С. 578.

кою дужої УПА». Побратими Яра Славутича з чоти ім. гетьмана Мазепи, керовані ненавистю до гітлерівських окупантів, вступили в нерівний бій з ворожою колоною. Це сталося 12 червня 1942 року. Сміливці загинули, але назавжди залишилися у народній пам'яті як «непокори сини». Епічний опис бою («О, як довго долина гула! / Німаків розметавши дотла, / Край Десни, у розмай ковили, / Всі до одного ви полягли») автор поєднує зі щемливою картиною чекання на синів сумними матерями та батьками. Це додає творові високого трагізму та патріотичного патосу. Елегійно-скорботний настрій підсилюють риторичні звертання: «Гей, вітри, відчайдухи віків, / Не тривожте костей вояків...», «Не гудіть, не шуміть, ясени!».³ Вимальовується гармонійна картина, що символізує нерозривну єдність полеглих героїв і рідної землі.

Цей самий мотив глибокого закорінення українських повстанців у національний ґрунт відлунує в поезії «Нами снили поліські пущі...» (1944), де підтверджується спадкоємність визвольних потенцій у народові, що подивував колись світ Запорозькою Січчю. Поява новітніх лицарів закономірна й виміряна. «Поліські пущі» й «гайдамацькі яри» зачекалися на сміливців, що гідно продовжать справу княжих ратей і героїв Козаччини та Коліївщини, неподоланих бранців Берези Картузької та Соловків. І вони, довгоочікувані, приходять, «подолавши пекельний шлях», присягнувши Україні на вірність і самопожертву: «Земле любя! Долини отні! / Це ж по вас на повстанський клич / Пробоеві проходять сотні – / Як воскресла з руїни Січ».⁴ В дусі народного епосу автор пише про вояків УПА, що виступають «від Чернігова до Чернівців, / З-під Лугані за гордий Львів», розширюючи зону своїх дій на всі етнічні простори українців. Повсюдно й гучно «кипить упівців / Розбуялий, відплатний гнів», пробуджуючи в серцях співвітчизників гідність і волелюбність. Твір закарбував монументальні риси героїчної доби, що не могла не народити людину-подвижника, «незаного вояка» (Олег Ольжич), для якого радісно й почесно віддати життя за Вітчизну: «Красний часе! Немов по брукках, / Важко-дуже гуде стопа / Войовничих, бронзоворуких, повнозбройних борців УПА».⁵ Патетично і водночас просто й широко звучать слова упівців, що сприймаються як афористичні: «Нам – визвольникам України – Не приречено умирати!».⁶

Потужний ліричний струмінь притаманний творам Яра Славутича, присвяченим найбільш скорботним моментам з його воєнного життя: втратам своїх рідних, друзів і побратимів по боротьбі. Відомо, що перша дружина письменника Уляна разом з немовлям була живцем спалена есесівцями в одному з поліських сіл. Ця трагедія відображена в поезії «Глибокий жалю, невимовна мста! Пам'яті спалених Доньки й Дружини» (1944), поемі «Донька без імени» (1945). Особисте горе героя-упівця в цих творах тісно переплітається з болями всього народу, запалює вояка священним почуттям помсти над ворогом-нелюдом: «Та будь жива, повстанча куле! / Дзвени, про-

3. Славутич Яр. Твори: У 5 т. – К.: «Дніпро»; Едмонтон: «Славута», 1998. – Т. I. – С. 92.

4. Там само. – С. 103.

5. Там само. – С. 104.

6. Там само.

славлена в піснях! / Це ти прапрадідне минуле / Будила в нетрявих лісах. / Це ти на подвиги водила...».⁷ Поет майже дослівно аплікує названу поему рядками з листівок-летючок, що поширювались упівцями з метою пробудження національної самосвідомості українців, їх готовності боронити батьківські землі – край князів Данила й Володимира.

Доля УПА та її рядових бійців є одним з об'єктів зображення в автобіографічному ліро-епічному полотні Яра Славутича «Моя доба», над яким письменник працював два десятиліття (1957-1978). Ця поема складається з 625 октав (тобто з 5 тисяч рядків). Діяння Української Повстанської Армії відтворені в трьох розділах (піснях): «Григорій в армії», «Теліга в Києві», «Рейди УПА». Герої поеми, наче легендарні витязі з народного епосу, сходяться у двобої з лиховісними силами, що «вп'ялися в тіло України». Ці носії зла – «два хижаки», «хитрюга Сталін – Гітлер-маніяк». На два фронти, проти західних і східних «круків» і «неволі шуляків», піднімаються упівці, яких надихає «орлина радість», надія на торжество української справи: «Надхненні правдою, похідні групи! / Жертовні дії ваших перемог / Несли на Схід – через московські струпи – / Визвольні поклики боїв, тривог...».⁸ Воякам УПА є з кого брати приклад, адже і давня, і нова історія України підносить на п'єдестал народної шани стількох національних героїв, прославлених месників. Їхні величні діла кличуть до подвигу й самопожертви в ім'я рідної землі: «Волає край вугілля і пшениць – / І воскресають Довбуш, Кобилиця. / Бандеру, Мельника й Чупринку ниць / Не покладе й навальна вогневиця!».⁹

Яр Славутич оспівує ратні діла безіменних бійців УПА, підпільників та їх керманичів і надхненників – Олега Ольжича і Тараса Бульбу-Боровця, Позичанюка і Дацька, Шандрука і Долуда... Їх мужність і відвага свідчать про безсмертя і нескореність народу, чий «не міліють невичерпні надра». Як і в поезії «Нами снили поліські пущі...», у «Моїй добі» автор підкреслює всеукраїнський розмах дій упівців, одержимих прагненням до перемоги над ворогами: «Від Сяну й Тиси по Кубань, Дінець. / Від плес Лиману до Десни шумкої / Стоять залоги, волі рішенець».¹⁰ Сама природа України стає пліч-о-пліч з повстанцями, співпереживає з ними, додає сили й витривалості. Красномовна поетична формула («І скрізь радіє кожна деревинка, / де йде з упівцями Тарас Чупринка») підтверджує нерозривність інтересів вояків УПА та поневоленої батьківської землі.

Славлячи патріотів-українців, Яр Славутич зачіпає і таку болючу й трагічну струну, як історія дивізії «Галичина». Ні, не туди, не на службу до фашистів мали бігти сміливці-юнаки, захоплені ідеєю відновлення державности, стверджує поет. Адже «чи то московський, чи берлінський світ – / несуть неволю, нищення і гніт».¹¹ Ні в плянах Сталіна, ні в плянах Гітлера не значи-

7. Там само. Т. II. – С. 31.

8. Там само. – С. 135.

9. Там само. – С. 136.

10. Там само. – С. 135.

11. Там само. – С. 138.

лась незалежна Україна, тож мрія про неї лишилась ілюзорною. А її носії «в чужих мундирах і в чужих шоломах» погинули під Бородами. З гіркотою говорить автор про цю трагедію: «Нової нації найкращий цвіт / Про самотійність хороводить міт: / О новочасні, українські вої! / За що ви славно в битві полягли? / Вас німці зрадили, не давши зброї, / Свої ганьблять вас патокою мли».¹² Яр Славутич свідомо протиставляє ці різні військові формування, віддаючи перевагу УПА як виразниці волі народу-борця і проти фашизму, і проти комунізму. Характерно, що ряд українських діячів, що пов'язували з фашистською навалою на СРСР намір відродити незалежність свого краю, переконавшись у безперспективності цього, стали організаторами й надхненниками УПА. Такий шлях обрав, зокрема, Роман Шухевич (він же Тарас Чупринка), очоливши цю армію.

З неохитним пієтетом ставиться Яр Славутич до упівців, виписуючи їх колективний портрет. Це «самопопсвятні, славні вояки», які мужньо і послідовно ведуть боротьбу проти «зла з московської руки», «берлінських гвалтів», «польської потали». Мимоволі у поета з'являються асоціації з Франковим «вічним революціонером». Герої УПА – це «новітніх подвигів січовики», це «вічний дух, нестримний і рвачкий». З діяльністю упівців Яр Славутич пов'язує мрію про «державно-творчий нації розвій», адже на цій землі «не вмирав ніколи богатир». Пророко зазвучали пристрасні слова співця-воїна: «Охлюпуєш хвилями, ставна Одесо! / Берись, Херсоне, до міцних вітрів! / Напружуй, Керчу, приозівське плесо! / Блакитна Ялто, не приземлюй крил! / Москви сваволя вниз, довготелесо, / У злій злобі вганяючись у пил, / Впаде...».¹³ Яр Славутич наголошує не лише на всеукраїнському обширові дій повстанців, а й на їх міжнародному резонансі. Відвага й успіхи упівців вражають не тільки уяву співвітчизників, а й іноземців, зачудованих масштабами всенародної боротьби в Україні. Рядки поеми звучать як гімн. Це величний славень на честь достеменних подвижників: «Живи в поемах, легендарна поро, / Ознаменована борцем УПА!».¹⁴

Пам'ять про героїв Української Повстанської Армії не раз відлунюється й у творах Яра Славутича останніх десятиліть. Так, у 1981 році, коли в Україні, здавалося, була надійно похована слава подвижників, він пише вірші-присяги діячам УПА.

Поезія-епітафія «Пам'яті Тараса Бульби-Боровця» (1981) закарбувала незабутні риси «меткого керманіча», який плевав усі «чесноти провідничі», «стрілецький звичай», «дух січовиків». Автор певен, що традиції цього відважного упівця продовжать «герої подвигу нових віків».

У вірші-монологі «Шухевич» (1981) Яр Славутич згадує добрим словом керівника УПА, зве його своїм «татом», «рідним батьком». Образ знаменитого генерала нетлінний, а його духовна сила живить енергією подальші покоління борців. Ліричному героєві твору, що співвідноситься з особою само-

12. Там само. – С. 136-137.

13. Там само. – С. 149.

14. Там само. – С. 157.

го автора, «войовничий, / Повитий славою, безсмертний дух» Романа Шухевича став життєвим дороговказом, спонукою до служіння Вітчизні. Поезія написана білим віршем, що додає їй урочистости, піднесеного настрою, адже справа народного улюбленця триває в ділах спадкоємців.

Світла постать Р. Шухевича, образи його побратимів і посестер по зброї та по духу репрезентуються й у вірші «Сеник» (1981), присвяченому відомій підпільниці – «самопожертвній Лесі». Автор насичує текст дієсловами, що передають нестримний рух, дію, ходу героїв до своїх перемог, ходу у вічність. «Ідуть упівці з рідних Нагуєвич, / Ідуть із Холму, йдуть із-за Дніпра. / Махнув правицею Роман Шухевич – / І б'є у дзвони Київська гора»¹⁵ – ця велична картина своїм епічним розмахом перегукується зі зразками народних дум та історичних пісень.

Твори Яра Славутича упівської тематики відзначаються художньою переконливістю й історичною правдою, розвінчують численні міти та фальсифікації советської доби. Виховний і пізнавальний потенціал віршів і поем співця безперечний. Їх лейтмотив – єдність подвижників і народу, потреба в продовженні героїчних традицій минулого в нашій сучасності, щоб процес творення незалежної соборної України став незворотнім і успішним. □

15. Там само. – С. 288.

Станіслав Скиба

Національний образ світу і художні часово-просторові поезії Лесі Українки

Серед безлічі факторів, що надають творчому методу мистця певної цілісності, а його творам – довершеності та досконалості, насамперед виокремлюють цілісність авторського світогляду, який практично завжди національно конотований у часі й просторі, і зрозуміти який може лише той, хто розуміє національну ментальність того етносу, до якого належить мистець.

Модель українського Космосу – це край волі й невпинної боротьби проти чужинської експансії, це вічний шлях з «авілонського» або «єгипетського» полону до «землі обітваної». Цей простір щільно пов'язано з відчуттям Вітчизни, а рух людини в цьому просторі втілено в образі шляху, що бере на себе метафоризацію життя й духовний пошук. Інша ж нація, безумовно, запропонує своє світобачення і свій, лише їй притаманний, устрій світу.

Національний Космос із надзвичайною силою впливає на часово-просторове світосприйняття автора, якщо він правдиво національний мистець. І навпаки, зрозуміти й повноцінно зобразити світосприйняття власного народу може лише поет із щиро національною оцінкою світу та духовним досвідом рідної нації.

Ширість українського усвідомлення Вітчизни як вільного простору, як шляху з краю неволі в край свободи показує вся новітня українська література. З часів Шевченка стало традицією зображення пошуків втраченого рідного простору. «Наша, несвоя земля» відчувається вже як традиція українського мислення. І пізніше узвичаюється осмислення України як «втраченого раю», який мають віднайти українці.

Шевченко започаткував ще одну традицію в зображенні українського простору – «образ ХАТИ, що символізує власну незалежну державу».¹ Цей символічний образ вдало розвиває у своїй поезії «Товарищі на спомин» Леся Українка:

Ми навіть власної не маєм ХАТИ,
Усе одкрите в нас тюремним ключарем:
Не нам, обідраним невільника, казати
Речення гордєє: «Мій ДІМ – мій ХРАМ!».²

Однак українське бачення світу може бути своєрідним у творчості навіть близьких за духом мистців. Відображення національного образу часу і простору постає і прямо, і приховано.

1. Одарченко П. Тарас Шевченко і українська література: Збірник статей. – К., 1994. – С. 77.

2. Леся Українка. Твори в дванадцяти томах. – К.: Наукова думка, 1975. – Т. 1. – С. 130.

М. Бахтін, говорячи про «вертикальний устрій світу» у Ф. Достоевського, коріння його вбачає в західноєвропейській, зокрема, у дантівській «вертикалі».³

У ранній творчості Лесі Українки можна спостерегти таке протиставлення «вертикалі» і «горизонталі». Так, у її поезії трапляється вертикальний устрій світу. Опозиція «верх – діл» означає в Лесі Українки конфлікт між мерзенним «наземним» та ідеальним «надземним» світами. Обриси «надземного» життя спочатку окреслено нечітко – це якась щаслива «країна», без певних часово-просторових координат. Та поетеса ринула *ins blaue Weite* («в голубу далечінь» – С. С.), щоб сховатися в романтичних мріях від людського горя, щоб створити рай у «країні мрій», де хоче набратися сили або залишитися назавжди:

В далекій чужині
Я сили наберусь
Служити країні
Або – не вернусь...⁴

Леся Українка прагнула здобути силу у виміряній романтичній країні для життєвої боротьби, бо усвідомлювала, що людський світ – це одночасно і координати горя та недолі, і справжні виміри людського щастя:

Забуваю і щастя, і горе –
Все наземне...⁵

Пізніше, з переусвідомленням Лесею Українкою власних позицій, «вертикаль» розімкнулася, але антонімічність світобачення не зникла, і горизонтально розташований світ України вбирає в себе всі конфлікти й суперечності вертикальної опозиції: небо – рідний край – чужина – кладовище – «Я на старім кладовищі лежала...».⁶

«Шлях» героя пролягає тепер не в позахмарні далі, а вздовж по рідному краю і відкриває «мандрівнику» смуток і радість, відчай і надхнення, кохання й ненависть – улюблені Лесині антиномії, що злилися в романтичних протиставленнях і найбільш повною мірою виражають усі суперечності українського шляху.

У 90-ті роки XIX століття поетеса започатковує й поступово розвиває систематичне й глибокоусвідомлене занурення в простір давніх часів і народів. Від кримськотатарських (у «Кримських спогадах»)⁷ до давньоєврейських («Єврейські мелодії»)⁸ просторів Леся Українка здійснює легко й невимушено свої мандри в просторі й часі. Авторка, долаючи творчою уявою часово-просторові та психологічні відстані, проникає в суть ментальності древніх, лишаючись при цьому на позиціях свого народу. Та й приваблюють

3. Бахтин М. Формы времени и хронотопа в романе. – М.: Худ. лит., 1975. – С. 237-407.

4. Леся Українка. Твори в дванадцяти томах. – С. 89.

5. Там само. – С. 95.

6. Там само. – С. 318.

7. Там само. – С. 99-108.

8. Там само. – С. 183.

її простір (здебільшого) ті народи, що втратили свій простір і минулу славу. Часом якоюсь деталлю, як, наприклад, «арфа на вербі»,⁹ Леся Українка робить чужинський край близьким до простору України. Або в чужому краї бачить передовсім втрачену волю, наприклад, у Криму:

Колись тут сила і неволя панували,
Та сила зникла, все лежить в руїні, –
Неволя й досі править в сій країні.¹⁰

Українська письменниця демонструє питомо українське бачення Криму, яке різко контрастує із зображеннями цього простору в Міцкевича та Пушкіна. Не краєм ідилії постає загарбана Росією колись вільна країна, а краєм смутку й неволі.

Національна окресленість художнього часо-простору проявляється й у таких творах Лесі Українки, в яких творчо переосмислено окремі мотиви й образи світової літератури («І ти колись боролась, мов Ізраель», «Іфігенія в Тавриді», «Єврейська мелодія», «То be or not to be?», «Забута тінь» тощо). Часом ці вічні теми, що актуальні для всіх часів і народів, пов'язано з конкретикою українських історичних часів і реалій. Поетеса лише відштовхується від добре відомих зразків, а далі її поетична думка творить український часо-простір.

Одним із зразків творчого осмислення давніх тем є «Іфігенія в Тавриді». Деякі зміни, внесені Лесею Українкою до структури античного сюжету й до складу дійових осіб, не мають вирішального значення. Поетеса навіть прагне якомога детальніше відобразити особливості античного часу через предмети побуту, одягу, культові споруди. Усе це створює «кольорит часу», що споріднює її твір з давньогрецьким твором Евріпіда. Однак головна відмінність полягає в різному внутрішньому трактуванні початкового матеріалу, наповненні традиційної форми новим духовним змістом у дусі українського Відродження. Язичницьке світосприймання з його культом жертвності поступається місцем українському світобаченню з його моральними мотивами обов'язку, справедливості й істини. В основу твору Лесі Українки покладено психологічний конфлікт, що ґрунтується на внутрішньому процесі самоочищення та самозвеличення. Іфігенія Лесі Українки наділена рисами щирої патріотки рідного краю, правдивої гуманістки, справжньої доньки Прометеевої, яка тяжко переживає втрату рідного краю, своєї вітчизни. І це нове в трактуванні образу: ні Іфігенія Евріпіда, ні Іфігенія Гете такої риси не мали.

Українська ментальність наповнює античний сюжет і робить його приривним та співзвучним духові Лесиної епохи.

Проблемі зображення втраченого рідного простору присвячено поезію «І ти колись боролась, мов Ізраель». Леся Українка продовжує в ній Шевченківську тему «нашої, несвоєї землі»:

9. Там само. – С. 146.

10. Леся Українка. Твори в дванадцяти томах. – С. 107.

Чи довго ще, о Господи, чи довго
ми будемо блукати і шукати
рідного краю на своїй землі?¹¹

Під простором єгипетського полону й Вавилону постають цілком сучасні й конкретні простори. Водночас українському читачеві зрозуміло, хто постає в образі «ненависної чужинки», яка летить у «танок з нестями». Зрозуміли це й московсько-большевицькі інквізитори від літератури, які вилучили вірш з 12-томного видання творів Лесі Українки.

Причиною було не тільки зображення окупантки українського простору, але й зображення проблеми втрати духу власного простору. Леся доводить, що Україна без українського духу – це біда значно більша, ніж «вавілонський полон». Така ганьба неприйнятна для поетеси й вона закликає Дух:

розбий, розсій нас геть по цілім світі,
тоді, либонь, журба по ріднім краю
навчить нас, де і як його шукати.¹²

У цих рядках – геніяльне передбачення історичної долі українського народу, що, «немов якась отара безпричальна»,¹³ манівцями блукав по окупованих ворогами землі. І часом лише в далеких заокеанних світах жив правдивий український дух.

Леся Українка передбачає майбутнє, але навіть геніяльна мислителька не могла передбачити:

Коли скінчиться той полон великий,
що нас зайняв в землі обітованій?
І доки рідний край Єгиптом буде?
Коли загине новий Вавілон?¹⁴

Однак упевненість у прийдешньому визволенні дала їй змогу стверджувати в іншому вірші – «Ізраель в Єгипті», що таке визволення неминуче. Тобто, розмірковуючи над проблемою волі-неволі, поетеса вірить у перемогу простору волі.

Таким чином, національна картина світу в поезіях Лесі Українки надзвичайно специфічна. З одного боку, вона захоплюється реальною красою України та її звичаями (національний часо-простір будується на стійкому асоціюванні України з певними ключовими словами: образ природи національно конотований). З іншого – поетеса ніколи не вдавалася до примітивного змалювання лише емоційних вибухів та настроїв: її цікавило найсуттєвіше в людях і в народі – стан душі, глибинна спрямованість на добро чи зло.

Але навіть зумисно уникаючи будь-яких часово-просторових координат дій і подій у творі («десь, колись, в якійсь країні»), Леся Українка оцінює духовий вибір своїх героїв з позицій українського народу. □

11. Леся Українка. І ти колись боролась, мов Ізраель. // Визвольний Шлях. – 1997. – Ч. 2. – С. 194.

12. Там само.

13. Там само.

14. Там само.

Лариса Бондарук

Філософсько-етична концепція Михайла Сороки

Михайло Сорока, с. Михайла, народився 27 березня 1911 року в с. Великі Гнилиці Збаразького повіту на Тернопільщині. Закінчивши початкову школу, у 1924-1927 роках навчався в Тернопільській гімназії. 1927 року переїхав до Чехословаччини, де продовжив навчання в українській гімназії в Ржевніці, за 30 км від Праги.¹

1933 року Михайло Сорока вступив до Празького політехнічного інституту на факультет архітектури. Був членом «Пласту», «Соколу», Організації Українських Націоналістів. Малярські здібності привели його до спілкування із визначними представниками української творчої еміграції, зокрема із Робертом Лісовським, Миколою Бутовичем, Михайлом Бринським та багатьма іншими. Також він дружив із Олександром Олесем та його сином Олегом Кандибою-Ольжичем.²

1937 року М. Сорока був арештований польською поліцією при переході кордону між Чехословаччиною та Польщею (нині територія Західної України) за підозрою в причетності до ОУН. Після засудження відбував тюремне ув'язнення в Станиславові, Березі Картузькій, Гродно. Восени 1939 року після розпаду Польщі М. Сорока звільнений. 1940 року став членом Крайового Проводу ОУН. 22 березня 1940 року заарештований більшовиками у Львові й засуджений на 8 років ув'язнення, яке відбував у Воркуті.

В ув'язненні М. Сорока створив у 1947 році підпільну організацію ОУН-Північ, яка боролася за припинення сваволі над політв'язнями, допомагала їм вижити, не втратити своєї людської і національної сутності, навчала боротися за життя своє і своєї нації навіть у таких тяжких умовах. За короткий час у 1947-1948 роках ОУН-Північ встановила зв'язок між підпільниками різних таборів, а 1948 року – з підпіллям України.³ Результати цієї праці привели до створення окремих таборів для політичних в'язнів та ліквідації влади кримінальних злочинців. Саме в цей період почалося нове життя М. Сороки – життя ідейного патріарха політв'язнів, лідера, що величчю своєї особистості, своєю моральною силою і духом підносив прагнення до життя й боротьби в інших людей, які були пригноблені репресивно-каральною системою радянського тоталітаризму.

15 грудня 1952 року М. Сороку знову арештували, а 15 вересня 1953 року засудили до розстрілу, який 30 листопада було замінено на 25 років ув'язнення, що розпочалося з Магадану.⁴ Причина – створення ОУН-Північ, яка була першим організованим спротивом політв'язнів у радянських концтаборах.

1. Архів Служби Безпеки Львівської області, ф. П-7128, оп. 1, спр. 29022, 40 арк., арк. 23.

2. Осадчий М. Більмо. – Львів: «Каменярь», 1993. – С. 87-89.

3. Білінський А. В концтаборах СРСР 1944-1955. – Мюнхен-Чикаго: «Орлик». – С. 68-73, 116-177, 182-183, 204-205, 208-209, 224-227, 274-275, 292-293, 306-307.

4. Архів Служби Безпеки Львівської області, арк. 31-33.

У 1954 році М. Сорока відбував ув'язнення в Кенгірі (Казахстан), де взяв активну участь у великому повстанні, що тривало 40 діб. Після жорстокого придушення повстання за допомогою літаків і танків Михайлу Сороці вдалося вжити, його відправили на Колиму.

Від 1952 року М. Сороку часто перевозили з місця на місце. Ніде довго не давали затриматися. Причиною було те, що скрізь, де він був, організовував довкола себе людей. Із 1960 року М. Сорока відбував ув'язнення в Тайшеті, Свердловську, Казані. Взимку 1962 року його перевели в Мордовію, де він і залишився, хоч часто міняли зону перебування. Скрізь М. Сорока проводив свою «патріяршу» діяльність. «Михайло Сорока наголошував: кожний націоналіст мусить бути не так виконавцем, як творцем, який весь час змагає до вдосконалення, до вироблення найефективніших форм боротьби за державну самостійність», – згадував Петро Дужий, колишній головний редактор видання ОУН-УПА «Ідея і Чин».⁵

Люди різних національностей, поглядів і організацій завжди згадують М. Сороку як непересічну, видатну особистість України. Він боровся за право кожної людини на самостійність і самовизначення. Проводив літературні вечори, релігійні свята, передавав при першій можливості твори політв'язнів на волю. Був надзвичайно творчою особистістю, любив історію, філософію, мистецтво, літературу, малював, займався перекладами (знав кілька іноземних мов), писав свої праці та вірші.

16 червня 1971 року в с. Озерний Мордовського концтабору № 17-а внаслідок другого інфаркту М. Сорока помер. А 28 вересня 1991 року був перевезений із Мордовії у Львів і врочисто перепохований на Личаківському цвинтарі.

На жаль, так склалися історичні обставини, що не дійшли до нас усі праці та статті М. Сороки, які він писав, готуючись до своїх лекцій і вечорів. Але в сімейному архіві Богдана Сороки збереглися зошити, які він забрав із табору після смерті батька. Твори, що ввійшли туди, досі ніхто не досліджував. Написані вони від руки – його рівним, дрібним і красивим почерком. Правда, є ще одна версія: щоб зберегти праці М. Сороки, в'язні, що раніше звільнялися, переписували їх і забирали на волю, видаючи за власні. Тому цілком можливо, що колись віднайдуться ще якісь його твори. А покищо нам відомі праці «Мистецька Прага»,⁶ «Мирон Зарицький»,⁷ «Рефлекси. Інстинкти. Етика»⁸ та деякі переклади.

Особливо глибокої аналізи заслуговує твір «Рефлекси. Інстинкти. Етика», написаний М. Сорокою в 1967-1969 роках. Ця праця збереглася у двох авторських рукописних варіантах та кількох примірниках-копіях, зроблених в'язнями й вивезених на волю. «Інстинкти. Рефлекси. Етика» – це філософський трактат про одвічне змагання духовного та матеріального буття людини. Він про-

5. Дужий П. Слово побратимові // Державність. – 1991. – № 3. – С. 5-6.

6. Мадріє М. Мистецька Прага. – З сімейного архіву Богдана Сороки.

7. Сорока М. Мирон Зарицький. – З сімейного архіву Богдана Сороки.

8. Сорока М. Інстинкти. Рефлекси. Етика. – З сімейного архіву Богдана Сороки.

ілюстрований багатьма надзвичайно цікавими прикладами, історіями, цитатами, що свідчить про глибокі знання автора, природничих та суспільних наук, філософських творів, вітчизняної та зарубіжної літератури. Твір має серйозну джерельну базу. Зроблені цікаві та повчальні висновки. Перший авторський варіант твору – товстий зошит, повністю списаний дрібним, але чітким, рівним почерком. Другий – теж записаний у зошиті, але викладений у формі діалогу батька з сином, де син ставить запитання, пов'язані з матеріялістичним світом, а батько прикладами з різноманітних джерел відстоює перевагу духового в житті людини. Зміст тексту першого та другого варіантів тотожний. Ті самі розділи, виклад, висновки, але в другому варіанті все це стилістично відшліфоване й тому він є найоптимальнішим для масового читача. Очевидно, М. Сорока цей варіант переробив пізніше з огляду на те, що так легше донести свої міркування до співрозмовників-читачів.

Ті примірники названого твору, які збереглися завдяки перепису в'язнями, є менш вартісними. Адже жоден перепис не дає гарантії стовідсоткового відтворення праці М. Сороки. Скрізь є суб'єктивні заміни деяких слів, фраз та підрозділів, що здійснені переписувачами. Але ці варіанти також потрібні для аналізу не тільки змісту твору, а й історії його існування та творчості М. Сороки взагалі.

Праці М. Сороки заслуговують на видання та винесення їх на розгляд і оцінку масового читача, філософів, істориків. Концтабірні зошити із творами М. Сороки зберігаються у Львові в сімейному архіві Богдана Сороки. Вони розкривають автора як творчу, талановиту й високоосвічену особистість.

У першому розділі твору М. Сороки «Інстинкти. Рефлекси. Етика» (для аналізу взятий другий варіант, що має форму діалогу між батьком і сином; мова й стиль оригіналу при наведенні цитат зберігаються) за допомогою порівняння «з історичним часом життя людини» йде пошук відповіді на запитання, чи є інстинкти сильнішими від рис, привнесених вихованням. Після кількох характерних прикладів автор робить висновок:

Людський рід на протязі свого розвитку бори́вся у інстинктах серед ворожого середовища і вибирав найвигідніші рішення, щоб вижити. Лиш фантастам під силу відтворити ті умови, серед яких жила людина. Напевно, таких понять, як людяність, справедливість, любов до ближнього, самовідречення в ім'я чогось, правдоподібно ще не було. Їх місце займали прикмети, чи краще сказати інстинкти, що відповідали, або заставляли поступати так, а не інакше. Тому людині, що жила сотні літ насторожено наче олень, що постійно прислухалась, звідки іде небезпека, важко завжди бути довірливою. Останні тисячу років ще не закріпили того довір'я, яке потрібне людині у наш вік. Тому при загрозі життєвих інтересів тоненька плівка культури зникає чи проривається, а з дебрів вилазить первісна людина, що готова ринутися з вишкіреними зубами, щоб захищати себе.

Оскільки «в одній людини внутрішні гальма сильніші, у другої слабші», то далі йде пояснення механізму інстинктів. Стверджується, що

людина дійсно появляється на світ із набором готових програм, як і всяка істота, але будова кори, що повинна забезпечити оптимальний варіант для здійснення

тих програм, має ще властивості прищеплювати нові програми. Ота властивість підносить людину на висоту, куди не в силі сягнути ні одна істота. Ця властивість стає великою зброєю для досягнення вершин людських. Лікар сказав би так: фізіологічна основа тієї полягає на здібності коркових клітин до гіпертрофії (перебільшення), зміцнення функцій певної моделі частим цілеспрямованим тренуванням під час виховання.

Далі йдуть підрозділи із детальним розглядом інстинкту живлення, статевого інстинкту, батьківського інстинкту. Наводиться багато цікавих прикладів та суджень різних філософів і письменників. Висновок: «не інстинкти розділяють тварин і людей, навпаки, інстинктами ми дуже близькі до тваринного світу».

Розділ «Рефлекси» розпочинається характеристикою терміну «рефлекс» та відповіддю на запитання, чи всі людські рефлекси притаманні тваринам. Цікава відповідь:

Не всі. Рефлекс волі, рефлекс цікавості, а от рефлекси мети, самовиявлення, правдивості та інші – чисто людські рефлекси. Певно рефлекс волі безпосередньо зв'язаний з метою самого життя. Нове життя, як було сказано раніше, являється на світ із готовими програмами, а інстинкти є ніби необхідними дорадниками, як саме треба себе вести, щоб організм вижив. Рефлекс волі відповідає [підказує], що лиш тоді усі можливості, потенційні сили зуміє використати, коли буде мати можливість вибору. Тому підсвідомо усе живе старається звільнитись від накиненої волі.

У людини інакше виглядає цей рефлекс. Ось як це трактує М. Сорока:

На протязі свого розвитку у людини ще виробилось почуття спільноти (колективізму). Розум відповідає, що у багатьох випадках треба поступатися своїми правами чи своєю волею в ім'я вищих інтересів. в ім'я громади. Поняття волі, як і багато інших, є відносним поняттям. Абсолютної волі взагалі немає. Людина приходить на світ із набутими у попередніх тисячоліттях прикметами, інстинктами, рефлексами, спадковими можливостями, навіть здібностями, навіть місця народження набирає і батьки накинуті. Росте у готовому середовищі, яке накидає йому свої погляди, дає права і обов'язки. Але все-таки людина не машина, у яку заложиш таку-то програму і ждеш відповіді згідно програми або на такий запит. Людський розум здібний сам робити аналізи, сприймати посторонні інформації, приходити до висновків на основі випадків, узагальнювати їх і давати оцінки зовсім свої. Людина радо піде на обмеження своїх прав, коли бачить в тому необхідність, але вимагає справедливості. Але людина завжди стремиться зберегти за собою свободу думки і мрії. Людська думка є ніби крила у птаха. Коли ми говоримо «птаха», то в нашій уяві виростають крила, при помочі яких він може ширяти в повітрі. Без крил немає птаха, без вільної думки-мрії немає людини, а є робот.

Таке пояснення природи інстинктів та рефлексів М. Сорокою відповідає твердженню М. Фуко, який писав: «Людина здатна пізнати саму себе лише за умови, що має певну точку зору на природу пізнання, розгорнуту і деталізовану систему знань, що дозволяє їй точно осягнути не тільки глобальну організацію природи, але й складові її елементи».⁹

9. Фуко М. Герменевтика суб'єкта // Соціологос. – М., 1991. – Т. 1. – С. 304.

Від пояснення рефлексів знову ж за допомогою багатоманітних прикладів автор плавно переходить до питань етики. У другому варіанті твору загублена назва розділу, яка є в першому, але, порівнявши цей варіант із першим та логічно простеживши за змістом тексту, її можна відновити. Розділ «Етика» тут розпочинається підрозділом «Античний світ». У першому варіанті він у цьому розділі знаходиться трохи далі, а тут автор ніби вмотивовує, чому цей підрозділ є першим у названому фрагменті твору:

Тепер до речі було б торкнутись історії розвитку задітих вище питань, починаючи античним світом. Чей же греки та римляни прикладали багато зусиль, щоб виховати громадянина, бо трудно нам уявити людину поза суспільством. А кожна людська формація, епоха ставить перед собою інші завдання, які відбиваються на вартостях чи знеціненні попередніх прикмет або рис людського характеру. Варто хоча б кількома словами сказати про тих, що були передовим загonom і стояли на сторожі життя не тільки нашого народу протягом більше трьох століть. Маю на увазі Запоріжжя. Тай як виглядає виховання наших днів? Зрозуміло, що така тема вимагає довгих студій і кропіткої праці у бібліотеках, а те, що збереглося у пам'яті, може передати лиш основну думку.

Історія Греції виглядає героїчною поемою. Часто губиться межа, де починається життя Одисея, а кінчається життя Ахілла. Читаючи життя грецьких героїв, не знаєш: дивуватись чи подивляти. До сьогодні дихаємо надбанням духа того народу. Воно справді виглядає, що їхнє життя – це наша юність. Жадібність бути сильним і гарним, бути здоровим душею і тілом, захоплюватись філософією і спортом, шуканням істини і гармонії поміж духовним і тілесним стали їхніми прикметами,

– так розпочинає М. Сорока підрозділ «Античний світ» і розділ «Етика». Тут розповідається про спартанське виховання, про Плутарха, Платона, Сократа, Катона, Сцевола, Гая Гракха, Брута.

Автор стверджує:

Немає сумніву, що нова мораль не виросла на дикій скелі. Коли аналізували своє життя, хотіли вірити, що такий досконалий твір як людина не повинен би загинути безслідно і марно. Хотілось називати безумством, що людина лише для того прийшла у світ, щоб нею любоватись і зникнути, коли прийде пора. Самозаглибленням визнавши нової віри припускали, що людське життя є лише приготуванням до чогось тривалішого, може вічного. Так нова віра найшла основу. І вже не страшно стало, що дорогоцінна ваза життя розіб'ється, бо вона була тільки носієм, зовнішньою формою напиту, що вічно буде жити. Дивувались, коли інші не зауважували двоїстости природи людини.

Здавалось, що не усі за своє життя (протягом свого життя) привикають до постійних змін своєї зовнішньої форми тіла. І ніколи ніхто не хоче поступитись своєю внутрішньою формою, своїм духовним «я». Закінчує М. Сорока цей підрозділ оцінкою християнства, а підсумовує віршем Т. Шевченка.

Наступний підрозділ має назву «Варяги», там М. Сорока пише, що дії варягів нагадують мандрівки греків, але видно, що такий невгамовний лет дуже близький людській природі.

Далі – підрозділ «Козаки». Тут відчувається захоплення М. Сороки історією козаччини:

У кожного в житті були хвилини, коли здавалось, що всі тебе покинули, що ніхто про тебе не думає, що нема тобі звідки допоміжати. Шукай сили у собі! Звернись до свого нутра! Якщо там не найдеш рівноваги – загинеш. Одні моляться, інші (віруючи, що в кожній людині є начало Божого) замикаються у свій панцир і відшукують точку рівноваги наче «ванька-встанька», щоб стати на ноги, як би тебе доля не жбурляла. Ще інші скручуються іжаком, щоб зустріти нападаючих колючками. Дехто шукає сили у тінях великих предків, щоб вижити. Де ж знаходили рівновагу наші предки, де знаходили силу, щоб вистояти серед сердитої, дикої та грізної морської стихії, яка у своєму засліпленні нікого не щадить. Таку точку опори, навколо якої крутиться усе твоє життя, можна знайти у своєму серці. І вони спасали не тільки себе, але й десятки тисяч бездолених невільників. Вони вміли звисока дивитись і погорджувати спокусами цього світу. А коли плямили дьогтем кармазини, то не тому, що любувались гидким, а щоб виявити зневагу, презирство до мамони, до того, що засліплює людям очі. Пригорщами розкидали черв'яки по базарах, щоб посміятись над нищим духом. Вони співали пісні Байди за його мужність і зневагу до смерті та ворогів. Запорожці смерті не шукали і життя даром не хотіли віддавати. Вони зуміли підняти вище болів, вище смерті. Вони знали, що існують більші вартості від життя, за які складали свої голови... Вони не просто вмирали, вони знущались над катами... Якщо філософи визначають силу волі кількістю болів і страждань, які людина здатна перенести, то запорожці мали силу титанів. Своєю твердістю і муками вміли доказати, що «те», за що вони гинули, є незліченно раз цінніше за їхнє життя.

Та попри захоплення є й реальна оцінка:

Запорожці ніколи не прагнули оволодіти духовно і політично цілою Україною. Вони були елітою, що стояла осторонь. Зі своїх твердинь виходили лиш для того, щоб карати кривдників. Вони не прагнули, щоб у своїх принципах перетопити весь народ, прищепити нетерпимість жити у ярмі та необхідність жити в своїй хаті й по своїй уподобі. Не зуміли згуртувати і надати таку форму, щоб сей нарід позабув чвари, загнuzдати честолюбиві амбіції поводитирів і міг вистояти серед бур, що прокручувались віками по його землі.

Але ім'я козаків стало синонімом нашого народу і життя його неocenним джерелом, звідки кожне покоління буде черпати для себе те, що йому необхідне. Що нашому поколінню найбільше припадає до душі зі спадщини героїчного минулого, таким воно буде виглядати, бо такі козаки були аристократами духа, якщо нагадаємо первісне значіння того слова «арістас» (найкращий).

Після цього підрозділу йде перехід до другого – «Польська шляхта». «У той час, коли наша еліта піддалась спокусі мамони, не зрозумівши ваги історичної хвилини, коли життєвські турботи затопили прагнення до вартостей вищого гатунку, наші західні сусіди розтринькували теж державність».

Підрозділ «Захід» продовжує тематику твору.

А Гегель називав той час зрілим віком людства. У деяких народів (Франція, Англія, Голландія, Німеччина) еліта зверталась до розуму, що заступив інстинкти. Вони вважали, що розум є найвищою здібністю людини, за допомогою якої можна вирішити усі проблеми і стати володарем всеохоплюючого знання.

Але Жан-Жак Руссо переконував, щоб люди звернулись до природи і вернули хоч частинно те, що серце має свої основи, які недоступні розуму. Почуття страху чи таємничості, відчуття справедливості або кривди для нього були достатніми, щоб закликати до віри.

Французькі енциклопедисти підготовляли ґрунт ідеям: рівності, братерства і волі. Інтелект, здавалось, закладе основи, на яких розквітне по-новому людське життя.

Розум Ньютона, Декарта, Лейбніца. Канта доказав, що люди незалежно від себе однаково рішають задачі. Багато почали вірити в розум, забуваючи, що розум є лише частиною людської природи і призабули, що інстинкти і почуття є в багатьох випадках сильнішими за розум. Таке життя саме виглядає нелогічним.

Спіноза сказав, що лише наше незнання заставляє нас думати, ніби ми можемо минити майбутнє. Вільна людина ні про що так мало не думає як про смерть, і мудрість полягає у тому, що роздумує не про смерть, а про життя.

«Багато філософів за Арістотелем вертаються до етики», – пише М. Сорока.

Тут іде роз'яснення таких понять, як щедрість, гордість, дотепність, скромність, правдивість, великодушність. Також автор знайомить із дослідженням Канта про людський характер і етику.

Підрозділ «Переоцінка». Автор доходить висновку, що ті риси характеру, куди входять чесноти й сила волі, служать людині щаблями, по яких вона піднімається, ніби відривають людину від тваринного й рухають до вищого життя, що є тривалішим, яснішим і стійкішим. Ті, що туди піднялись, не хочуть вертатися вниз.

Підрозділи «Спорт», «Соколи», «Прикмети», «Олімпіади» доводять, що фізична загартованість необхідна для кращої життєдіяльності людського організму, дає можливість більше працювати задля вдосконалення особистості як фізично, так і духовно – «в здоровому тілі – здоровий дух». Також простежується важливість такої людської риси як воля.

Воля – чи не найважливіша із прикмет людини, коли людині треба долати внутрішні і зовнішні перешкоди, щоб дійти до мети. Спочатку появляється усвідомлення мети, потім людина приймає рішення, вибирає найдоцільніші способи для здійснення, і від сильної волі залежить, чи дійдеш до мети. У всіх людей є різні завдатки волі, але яка вона – залежить від людини, праці над собою, самовиховання, щоб завдатки розвинулись або заниділи... Свідоме спрямування людини на виповнення дії – називається волею. Людина, яка досягне вершини у володінні своєю волею, ніколи не використовує її на зло. Щоб досягти таких вершин, людина проходить ніби через горно, котре очищає її.

Далі наводиться характеристика волі людини за Ж.-П. Сартром.

Підрозділ «Наука» проводить думку, що розум має не панувати, а служити. Підрозділ «Наркотики» є пересторогою про пастки, які чигають на слабку людину. Підрозділ «Вершини» [альпінізм], навпаки, доводить, що не всім суджено сягнути вершин: «І лиш вибранцям долі вдається пробитись крізь вихори і заметілі, пурги, сніжні вали, стрімкі льодовики до вершини. Завжди людям імпонують ті, що перемогли на своєму шляху не тільки зовнішні перешкоди, а й свої слабості».

Далі йде останній розділ – «Висновки», – але назва, яка є в першому варіанті твору, у другому загублена. Михайло Сорока підсумовує:

Кожна людина є обмеженою, бо їй бракує відповідних струн, які б відзивались на позиви різноманітного навколишнього світу. Кожна людина підходить суб'єктивно до всіх подій, бо отримує не всі інформації і виникає скривлене відбиття певної події.

... Але життя людини поза суспільством немислиме і кожна людина хоче знайти своє місце у тому суспільстві. Суспільство, чи людські формації, у різні часи ставили перед собою нові цілі, вбачало нові ідеали та прагнуло прищепити новому поколінню нові чесноти.

... Хай із запізненням, але таки розвивається мораль і шкутильгають етичні принципи за розвитком науки, сміло можна сказати, що не споживачі є тими носіями, а творці цінностей, які мусять бути високоморальними. Батько кібернетики Нордберг Вінер перестерігає: «Майбутнє лишає мало надій тим, хто очікує, що наші нові механічні роботи створять для нас світ, у якому будемо звільнені від необхідності думати. Помогти вони нам можуть, але при умові, що наші честь і розум будуть задовольняти вимоги найвищої моралі. Світ майбутнього вимагає ще суворішої боротьби проти обмеженості нашого розуму, він не дозволить нам спочивати на ложі, очікуючи появи наших роботів-рабів.

Щасливе майбутнє людству може забезпечити тільки гармонійний розвиток як матеріальної, так і духовної культури. Причому духовне повинне бути домінуючим, бо людина майбутнього не буде ані роботом, ані рантьє, вона буде творцем. Свобода і творчість завжди були і будуть основою справжнього людського щастя.

Останній абзац до другого варіанту твору був долучений із висновків варіанту даного твору (теж останній абзац висновків), переписаного від руки політв'язнем Богданом Христиничем, який зберігається в сімейному архіві Богдана Сороки. Він підходить сюди і надає твору логічної довершеності.

Твір Михайла Сороки «Інстинкти. Рефлекси. Етика» заслуговує на глибше вивчення науковцями, а також на видання друком. □

Артур Сіренко

Мацуо Басьо та його три принципи істинної поезії

Нехай не зрозумів я
Глибин таємних
Старого ставу,
Але і нині розрізняю
Сплеск у тиші...

(Кагава Кагекі)

Ці слова Кагава Кагекі присвятив Мацуо Басьо (1644-1694) – одному з найбільш блискучих, яскравих, геніальних та неординарних поетів Японії. Народився Басьо у сім'ї бідного самурая в місті Уено провінції Іга. Здавалося б у такій патріархальній і глибоко традиційній країні як Японія шлях молодого Мацуо був визначений наперед – він мав стати самураєм і самовіддано служити своєму феодалу. Але Басьо обрав інші дороги. Він здобув блискучу для свого часу освіту (великою мірою самоосвіту) – глибоко вивчив різні течії китайської філософії, класичну літературу – як китайську, так і свою вітчизняну – японську. Пізніше Басьо досконало вивчив медицину, буддистські філософські трактати. Вибір, який зробив він для себе – дещо несподіваний – у 1672 році, будучи ще молодою людиною, Басьо постригся в монахи. Він став буддистським мандрівним ченцем школи Дзен. Очевидно, дзен-буддизм – його свідомий вибір. Усе життя він блукав по Японії, обійшов її з краю в край, «шукаючи вишні в квіту». Такий триб життя був свого роду способом звільнитися від суспільства, його невблаганних законів та обмежень. Це була формула свободи. Феодалний устрій середньовічної Японії ставив людину в досить суворі рамки, регламентував кожен її крок. Басьо вирішив бути обмеженим у своїх вчинках тільки власною совістю, принципами своєї власної душі. А душа його прагнула поезії та краси. Спочатку він захопився поезією школи Данрін – не дуже глибокої, навіть легкої, більше розважальної. Можливо, на цей вибір вплинула епоха: після віків потрясінь, нескінченних «внутрішніх» війн, феодалних усобиць, коли людське життя справді було подібне до «квітки вишні», «крапельки роси» чи «спалаху блискавки» (настільки ж короткочасне та скороминуче), в Японії запанував довготривалий мир. Сьогун Токугава Ієясу об'єднав країну міцною рукою. Розцвіли торгівля, ремесла, наука, мистецтво, культура. Цю епоху цілком можна назвати епохою найвищого розквіту японської культури, в тому числі літератури, поезії, театру. Розвивається живопис «укійое», виникають театри «Дзьорурі» та «Кабукі». Іхара Сайкаку пише тоді свої «Повісті про марнотний світ»... Здавалося б, епоха мала сприяти створенню й популяризації шедеврів, але... Поширення набувають більш легкі, розважальні жанри. Величний трагізм поезії і прози буремних років зникає. Ні-

хто вже не пише епічних творів доби утвердження влади самурайства (XI-XIII ст.), таких як «Казання про рід Тайра», чи аристократичних, лірично-ніжних, витончено-чутливих поезій епохи Хейян (VIII-X ст.). Танка (п'ятирядковий вірш) як поетичний жанр «виходить з моди», стає поезією знавців, вузького кола шанувальників старовини. Поширення набуває хоку – трирядковий вірш – як відгалуження поезії ренга (свого роду зчеплених ланцюжків танка, коли дворядковий вірш є одночасно частиною і попереднього, і наступного танка). Але на той час хоку було виключно легким, розважальним стилем, часто навіть пародійним жанром. Ренга теж виродилось: із «високого», часто трагедійного ренга XV-XVI ст. ренга XVII ст. стало розважальним. Потрібна була нова постать, яка б знову піднесла поезію у височинь. І цією постаттю судилося стати Мацуо Басьо.

Заслуга Мацуо Басьо полягає в тому, що він побачив у хоку його можливості, зробив його із легкої поезії – поезією глибокою, філософською, серйозною. До цього Басьо прийшов не одразу. Цьому передувало вивчення ним китайської поезії епохи Тан (VII-X ст.). Як і всі освічені люди Японії того часу, Басьо прекрасно знав китайську мову. Вивчення творів Ду Фу, Лі Бо, Ван Вей, Су Ші та багатьох інших великих китайських поетів приводить його до роздумів: а ащо, власне, є поезія, якою має бути істинна поезія, для чого поети живуть на світі й пишуть? Можливо, саме ці роздуми приведуть його в майбутньому до того, що він стане не тільки відомим (може найвідомішим) японським поетом, але й теоретиком поезії. А покищо Басьо посилено, вперто починає шукати свій стиль. Поезію він хоче відчутти безпосередньо, пережити її. Він блукає і блукає по Японії в пошуках одкровення, надхнення, у пошуках цих коротких миттєвостей швидкоплинної краси. Переживає труднощі, бідність, нестачі, втрати. Він зрікається всього в ім'я того вічно невловимого, тої миті, коли раптово поетові відкривається істина, яку не поясниш, а тільки окреслиш образом, підштовхнеш до її розуміння. Старий пошарпаний капелюх мандрівника, стоптані сандалі, пронизливий осінній вітер – ось теми його віршів, теми його переживань. Поезія Басьо глибоко особиста, глибоко індивідуальна. Його вірші – це щоденники нескінченних мандрівок, щоденники духу, щоденники серця. Безперечно, величезний вплив на поезію Басьо мав дзен-буддизм, гарячим прихильником якого він був. Але не тільки Дзен. Можна назвати чотири імені, чотири постаті, які мали колосальний вплив на творчість Басьо та його світогляд: це – Кун Фу Цю Цзи (Конфуцій), Чжуан Чжоу Цзи, Ду Фу та Сайгьо. Перший навчив його моральних принципів життя, співчуття, співпереживання, другий – Чжуан Цзи – парадоксальності мислення, інтуїтивності, тому сакральному ставленню до природи, свого роду пантеїзму (говорячи по-європейському). Ду Фу показав йому зразок високої поезії. А від Сайгьо Басьо перейняв спосіб і мету життя. Для Басьо Сайгьо став свого року ідеалом, учителем, неперевершеним зразком. Басьо пішов його слідами, у той же час завжди лишаючись собою. Сайгьо (справжнє ім'я Сато Норікію) жив на п'ятсот років раніше за Басьо. На цілих півтисячоліття. Але для далекосхідної цивілізації ця прірва років – ніщо, коротка мить. В історії китайської поезії

цілком звичайними були випадки коли «спілкувалися» поети, між якими були тисячоліття. І один поет продовжував думку іншого, сказану ніби вчора.

І Сайгьо, і Басьо були мандрівними буддистськими монахами. Але у творчості Сайгьо буддистські мотиви відверті, це часто свого роду проповідь:

Помітиш деколи раптом:
Порохом вкрилося дзеркало,
Що сяяло чистотою.
Ось він, відкрився очам –
Образ нашого світу!

(Сайгьо)

А в Басьо, на перший погляд, про буддизм і мови не йде. Але буддистські ідеї виражені приховано, їх потрібно відчутти інтуїтивно. Автор ніби підводить до якоїсь таємничої, сакральної ідеї чи думки, там читач повинен додумати, довідчувати сам.

Басьо блукає місцями, що оспівані великими попередниками. І шукає він не витонченого естетизму японського аристократа, ні. Красу Басьо бачить серед звичайного, простого, буденного, але в той же час вишуканого. Він шукає красу істини – істинну красу. Звичайне і високе, просте і вишукане – для нього не розділені. У звичайному й постає вища істина. Це принцип, що отримав у японській культурі назву «Фуга-но макото». І в творчості Мацуо Басьо цей принцип виражений найбільш повно, найбільш яскраво. Басьо зумів об'єднати в собі найкращі традиції японської поезії, довести її лаконізм до найвищої межі. І в той же час цей вищий лаконізм, ця межа скупість у словах ховає безмежні глибини. В малому ховається безодня, там, межі словами. Як казав один із патріархів Дзену: «Суть не в словах, а в тому, що ховається за рожевою оболонкою слів».

Поезія Басьо просякнута «сабі» – «сумом самотності», сумом за тим, що краса є швидкоминучою, швидкоплинною. Вишні цвітуть лише короткий час, потім їх листя обірве вітер. Краса зникає, ніби її і не було. І поет завжди самотній у спогляданні цієї миттєвої краси, що зникає, ледве він починає нею милуватися. Так, сильно спрощено, у загальних рисах можна зобразити відчуття «сабі». На основі «сабі» виробився цілий стиль у японській поезії – стиль «сьофу». Але Басьо не задовольняється тільки цим. Він визначає принцип «карумі» – легкість, спонтанність. Але ця легкість тільки зовнішня. Суть її – висока простота і водночас філософська глибина. За жмутком слів ховаються тисячі думок, відчуттів, переживань, ідей. Кожен знаходить у маленькому віршику щось своє, особисте. Кожен розуміє хоку так глибоко, наскільки глибоко сягає його інтелект. Але все-таки поезія Мацуо Басьо досить важка для сприйняття європейського читача, в тому числі й для читача українського. Легше її зрозуміти, якщо мати хоча б деяке уявлення про дзен-буддизм як філософське вчення.

Дзен як течія буддизму зародився в Китаї у VI столітті, пізніше потрапив до Японії, де набув значного поширення та популярності, особливо в середовищі самурайства. Слід зазначити, що в Японії Дзен (китайською «чань»)

зазнав деякої видозміни, зрештою як і все, що приходило до Японії з Китаю. Тут ми маємо справу зі своєрідним «японським феноменом». Японська культура взагалі перебувала під дуже потужним впливом китайської культури, але будь-яке явище – чи то культурне, чи релігійне, чи філософське – прийшовши до Японії, зазнавало трансформації, національної видозміни, «японізації» якщо можна так сказати. Трансформація відбувалася в сторону більшої витонченості, естетизації, добору та шліфування. Японська культура складається ніби з двох елементів: незначного корінного японського та потужного китайського. Але цей елемент нагадує верхній паросток з дерева китайської культури, який відщепили та посадили в японський ґрунт: виросло вже зовсім інакше дерево, яке тільки в загальних рисах нагадує материнське. Японці зуміли все найкраще перейняти з китайської культури та видозмінити на свій лад. Це саме сталося і з буддизмом. Дзен-буддизм відрізняється від материнського чань-буддизму якоюсь більшою витонченістю, естетичністю. Він втрачає свій бунтарський дух, але отримує внутрішню красу – стає релігією мистецтва й мистецтвом релігії.

Дзен, як і інші течії буддизму, визнає поняття сансари, нірвани, дхарми, але вкладає в них дещо інакший зміст, привносить нову ідею – замість сухого філософствування пропонує практику. Для Дзену найбільш важливо те, що відбувається саме зараз, саме в цю мить. Не вчора, не завтра і навіть не сьогодні, а саме в цю мить. Нірвана і сансара є тотожними, просто ми внаслідок якогось засліплення не бачимо істинну сутність речей. Ми живемо у світі ілюзій – у світі своїх відчуттів, стереотипів, асоціацій, думок. Треба зробити крок – переступити через це і побачити світ таким, яким він є, досягти просвітління – «саторі». Для цього людині іноді потрібен поштовх із зовні. І цим поштовхом може бути зламана гілка, квітка, звук, слово, все що завгодно. Це залежить від конкретної людини та вчителя, який знаходить шлях, щоб привести свого учня до «саторі». Дзен – це навіть не вчення, а спосіб життя в цьому нетривкому, вічно змінному світі. І суть цього способу можна образно виразити так: людина мусить розчинити себе в потоці буття, в потоці часу, як грудочка цукру розчиняється в річці. Індивід мусить злитися з Всесвітом, зруйнувати межу між «я» і «не я», розчинити своє індивідуальне «я» у вищій гармонії світу. І настає вічне тепер, вічне зараз, індивід перебуває в часі й одночасно поза часом.

Згідно уявлень Дзен, «Я» взагалі є ілюзією, сукупністю елементів психіки (дхарм), що постійно змінюються. «Я», що був секунду тому вже не той «я», що буде через мить. Кожен із нас щохвилини народжується і щохвилини вмирає. У пошуках шляхів до «саторі» величезну роль Дзен надає інтуїції, ірраціональному, підсвідомому, позалогічному пізнанню світу. Не висновки, а образи. Вищу істину неможливо пояснити, неможливо про неї розказати словами, людських слів бракує для вищих істин. Тому істина передається «від серця до серця», а не від фрази до фрази. Звідси парадокси каонів і мондо. Але все це доволі поверхневі й суб'єктивні характеристики дзен-буддизму. Як сказав один із «патріархів» Дзену: «Хто думає, що зрозумів Дзен, той насправді в ньому нічого не розуміє». Але без такої спроби розповісти чита-

чеві про Дзен важко було б взагалі будь-що говорити про творчість Мацуо Басьо. Простота, природність, спонтанність, гармонія, парадоксальність, ірраціональність – цим просякнутий Дзен, цим просякнута творчість Мацуо Басьо. Існує думка, що чань-буддизм мав дуже потужний вплив на китайську культуру, а Дзен – на японську. Це безперечно. Але чи не навпаки – може феномен китайської культури створив чань, а японської Дзен? І Мацуо Басьо цьому яскрава ілюстрація. Басьо є носієм кращих традицій японської культури. І в той же час новатором. Він зумів «створювати нове, маючи священне почуття до старого», як казав Конфуцій. Найбільша заслуга Мацуо Басьо саме в тому, що, працюючи в рамках давньої традиційної японської поезії, він зумів створити свій новий стиль, нову школу, зумів виховати цілу плеяду учнів: Дзесьо, Бантьо, Сіко, Ранран, Сампу, Кьорай. Потім були учні учнів: Тійо, Іссьо, Сьохаку. Починається нова епоха у японській поезії – епоха Басьо – епоха панування хоку. І тільки через сто років танка «відвоює» втрачені позиції, має місце новий «ренесанс» танка.

Цікавий Мацуо Басьо і як теоретик поетичного мистецтва. Він розробив свою доктрину поезії, ввів нові терміни і додав нове трактування старим. Загалом його теорія базується на трьох принципах істинної поезії:

Перший принцип – «сабі» – витончена простота, точніше сум за швидко-минуchoю красою витонченої простоти.

Другий принцип – «сіорі» – асоціативна свідомість гармонії прекрасного, усвідомлення того, що весь світ є єдиною гармонійною системою і поет є частиною цієї системи.

Третій принцип – «хосомі» – глибина проникнення. За скупими словами повинні ховатися глибини думки.

Помер Басьо як і жив – у бідності. Дехто може зауважити, що ця бідність дещо штучна: Мацуо сам обрав шлях вічного волоцюги, мандрівного монаха, хоча міг би стати доволі заможною людиною. Він мав авторитет серед аристократії, зокрема його дуже поважав феодал Тодо Йосітада. І зрештою, Басьо цілком міг би знайти собі покровителя, мецената, стати таким собі «придворним поетом». Але Басьо вибрав свободу. Для нього в принципі не існувало дилеми: золота клітка чи торба «оі» – торба мандрівного монаха, де він тримав свої нехитрі речі. Для Басьо завжди дорожчим був вітер свободи, навіть якщо він і був холодним, осіннім, пронизливим. А може, саме тому, що він був холодним, осіннім і пронизливим... Без цього свідомого вибору його співчуття іншим людям було б штучним. Усі філософи та поети, перед мудрістю яких Басьо схилявся – Конфуцій, Чжуан Цзи, Ду Фу, Сайгьо – мусіли все життя блукати по світу в пошуках істини. Значить сама доля – карма – дає в руки посох і торбу оі... Басьо мусів сам відчути те, про що писав. Як сказав Оніцура Камадзіма «Поza правдою немає хоку». Ці ж слова можна цілком віднести й до творчості Мацуо Басьо: він мусів пережити всі негоди, перевідчувати їх, щоб досягти свого «саторі».

Для пересічного європейця феномен японської культури, і японської поезії зокрема, складний для розуміння, складає враження поезії елітарної, зрозумілої лише для «втаємничених», хоча це не зовсім так. Просто тут ми

маємо справу із зовсім іншим понятійним світом, інакшою психологією, інакшим типом мислення, інакшим світосприйманням, навіть інакшою логікою. Японська поезія є поезією, де естетизм як спосіб світосприймання доведений до абсолюту, до своєї найвищої межі. Кожне явище, кожний процес у навколишньому світі розглядається в першу чергу (а іноді і виключно) з естетичної точки зору. Європейцю образ бабусі, яку кинули напризволяще в горах, навіоє виключно етичні міркування, міркування про мораль, йому навіть у голову не може прийти думка, наскільки ця бабуся є прекрасною у світлі такого ж самотнього місяця. Та й естетизм японської поезії абсолютно інакший, аніж європейський: це не пишний естетизм бароко, і не суворо-піднесений дух готики, і не лаконічна еллінська гармонія – все штучне японському естетизму чуже. Це естетизм природности, простоти, спонтанности. Прекрасним є і камінь при дорозі, і листок дерева, і краплина води – треба лише вміти побачити цю красу. Другий аспект японської поезії, без розуміння якого неможливо її сприймати – це символізм. У контексті символізму слід говорити про певну поетичну мову: кожний образ є певним символом, причому символом багатозначним, багатозаровим. Так, сосна є символом незламності, стійкості, довговічності. Фазан – символ батьківської любови до дітей. Блискавка – символ швидкоминучості людського життя, озеро – символ людської душі, бо тільки тоді воно відображає небо, коли його поверхня спокійна. Крім того, кожний поетичний образ є символом стану людського духу, символом певного переживання. Човен, що відпливає від берега – це стан душі, що вирушила у мандри в пошуках істини.

Для повноцінного сприйняття японського поетичного тексту також потрібно знати твори поетів-попередників більш давніх часів та клясичну китайську літературу: у тексті часто непомітно вставлені цитати чи просто уривки фраз якогось іншого, давнього японського або китайського поета чи філософа. І мова вже йде не про те, що написано, а про те, на що натякається. Не слід також забувати, що ієрогліфи (а в давні часи японські поети писали виключно китайськими ієрогліфами, лише пізніше були розроблені японські складові абетки – хірагана та катакана) – то спрощений схематизований малюнок, свого роду невелика картина, що може створювати додаткові підтексти, які, звичайно, вже неможливо зберегти перекладачу. І вірш Басьо: «Темної ночі / Лисиця крадеться / До стиглої діни» набуває зовсім іншого змісту, якщо згадати, що китайські ієрогліфи «лисиця» та «диня» пишуться практично однаково, відрізняються одною рисою, яку вночі вже точно не розбереш...

Японська поезія – це поезія великого і спокійного духу споглядання, одкровенень медитацій і в той же час спокійної простоти.

Український читач досі, на жаль, мало знайомий з творчістю Мацуо Басьо. Були деякі спроби перекладів окремих хоку, але дуже невдалі. Автор цих спроб не був знайомі з теоріями Басьо та філософськими концепціями поета. Крім того, ці спроби були позначені хуторянством, ще й не передавали сам дух Басьо – дух дзен-буддизму. Це позбавляло переклади самої суті оригіналу.

Не всі твори Мацуо Басьо дійшли до нас. Антологію «Солом'яний плащ мавпи» склали учні Басьо як пам'ять про свого вчителя. У цей збірник крім

власне творів Басьо вони включили і свої твори. Перед вами лише частина цього збірника – одна із спроб донести до українського читача думки та ідеї цього великого вчителя Сходу, співака осіннього вітру.

Басьо потрібен українському читачеві, потрібен українській літературі. Вершини світової поезії мусять звучати українською мовою. Японська поезія і Басьо зокрема – це голос вічно живого духу Сходу, сильного духу внутрішньо здорової, життєздатної нації.

Мацуо Басьо

Солом'яний плащ мавпи Поетичний переклад Артура Сіренка

ХОКУ

* * *

Холодний дощ без кінця,
Так дивиться змерзла мавпа,
Наче просить солом'яний плащ.

* * *

Остогид їй довгий дощ,
Вночі сосна його прогнала,
Дерева в першому снігу.

* * *

Падають крижинки.
Снігу біла завіса
У дрібних візерунках.

Батькові, що втратив сина
Схилив голову,
Наче весь світ перевернутий,
Під снігом бамбук.

* * *

Вечірнім повоєм
В полон захоплений... Нерухомо
Стою у забутті.

* * *

Бутони квітів вишні,
Швидше посміхніться всі одразу
Примхам вітерця!

Кидаючи Вітчизну

Гори хмар
Лягли між друзями... Попрощались
Перелітні гуси навек.

* * *

Гай на схилі гори
Наче гора підперезана
Поясом для меча.

Пам'яті Семпу

Тобі на могилу приніс
Не лотоса листя святі –
Жмуток трави польової...

* * *

Гей, чорний круче,
Де гніздо твоє старе?
Всюди вишні цвітуть...

На чужині

Тоненьке полум'я.
Застигло масло ліхтаря.
Прокинешся... Як сумно!

* * *

Наче зимові поля.
Лише де-не-де селяни блукають.
Збирають листя першої трави.

* * *

Метелика літ
Пробуджує тиху галяву
У сонячному світлі.

Життя селян

Полоти... Жати...
Тільки й радощів влітку –
Зозулі крик.

На батьківщині

Шмаркають носами...
Милий серцю сільський звук!
Зацвітають сливи.

* * *

На гостинах у квітів вишні
Я був не багато не мало:
Двадцять щасливих днів.
* * *

Під квітами вишні,
Я наче давньої драми герой,
Ліг спати вночі...
* * *

Вишні цвітуть!
А світанок такий як завжди
Там за далекими горами...
* * *

У мареві травневих дощів
Тільки один не тоне
Міст над рікою Сета.
* * *

Тут колись замок стояв...
Хай мені першим розкаже про нього
Джерело в старому колодязі.

На старому полі битви
Літні трави
Там, де зникли герої
Як сон...
* * *

З гілки впав каштан.
Тому, хто в далеких горах не бував,
У подарунок його віднесу.
* * *

Тільки одні вірші!
Ось і все, що в «притулок банановий»
Поету весна принесла.

Я відкрив двері і побачив на заході гору Ібукі.
Їй не треба ні квітів вишні, ні снігу,
вона прекрасна сама по собі
Така, яка є!
Не треба їй світла місяця...
Гора Ібукі!
* * *

Хижа серед пуші...
 Місяць... Хризантеми... ще до них
 Шматок маленького поля.

* * *

Як довго падає дощ!
 На голому полі
 Жниво почорніло.

Багаті люди ласують смачним м'ясом, самураї
Задовольняються листями і кореннями суріпки
А я... Я просто жебрак
 Засніжений ранок,
 Сушену рибу гризти самотньо –
 Ось моя доля.

Дев'ять років я бідував у місті і врешті-решт переїхав у
передмістя Фукагава. Мудро сказала у старовину одна
людина: «Столиця Чан Ань здавна зосередження слави та
багатства, але важко у ній прожити тому, в кого немає
грошей». Я теж так думаю, бо я – жебрак
 Хитаючи дошки дверей
 Змітає листя чайних кущів
 Зимовий холодний вихор.

* * *

Все у світі плинне!
 Від свічки дим втікає,
 Розірвана стара завіса.

Моєму учню
 Мандрівниче в далекій країні!
 Повернись, я покажу тобі
 Істинні квіти.

Прощаючись з другом
 На прощання вірші
 На віялі написати хотів я –
 Зломилось воно у руці.

Йду осіннього вечора через старі ворота Расемон у Кіото
 Зачепила мене гілка хагі...
 Чи може злий дух
 В тіні воріт Расемон?

* * *

Потворний чорний крук –
І він прекрасний на першому снігу
Зимовим ранком!

* * *

Через тин
Скільки разів линули
Крила метелика!

* * *

Всі хвилювання, весь сум
Твого бунтівного серця
Гнучкій вербі віддай...

* * *

Як заздрю їхній долі!
Від світу марноти на північ –
У горах вишні зацвіли.

* * *

А ви й не журетесь,
«Сороколіття птахи»,
Що старість нагадали мені.

* * *

Хіба ви теж із тих,
Хто квітами сп'янілий не засне,
О, миші на горищі?

* * *

Закохані коти
Замовкли. Дивиться у вікно
Туманний місяць.

* * *

Невидима весна!
На звороті свічада
Візерунок квітучих слив.

Пам'яті друга, що помер на чужині
Ти казав, що «повернись-трава»
Звучить так сумно... Ще сумніш
На пагорбі могильному фіялки.

* * *

Зозуля вдалину летить,
А голос її стелиться
За нею по воді.

* * *

Здивуються птахи,
Якщо ця цитра зазвучить.
Тоді пелюстки затанцюють...

**Один мудрий монах сказав: «Вчення секти Дзен,
невірно зрозуміле, приносить людям великі каліцтва».**

Я погодився з ним

Благородніший той,
Хто не скаже при спалаху блискавки:
«Ось воно – наше життя!»

* * *

Пізньої осені час
А я самотній сумую:
«Як живе мій сусід?»

* * *

Я захворів на шляху.
Та все біжить, кружля мій сон
По спаленим полям.

КІСТКИ, БІЛЮЧІ У ПОЛІ

Відправляючись у мандри

Можливо кістки мої
Вибілить вітер... Він у серце саме
Холодом дихає.

* * *

Вдесяте осінь зустрічаю тут...
Столице Едо, прощай! Я до вітчизни йду.
Але вітчизною тепер тебе назву я...

Джерело, оспіване Сайгьо

Губить краплинки джерело
Як і в часи минулі...
Змити б мирський бруд!

Біля руїн старого храму

Навіть «сум-трава»
Тут зів'яла. Може до шинку зайти?
Паляницю купити, чи що?

* * *

Подушка з трави.
Мокрий пес під дощем...
Нічні голоси.

* * *

Слухай, торговцю,
Хочеш продам тобі капелюха?
Цього капелюха в снігу...

* * *

Хай мокне одяг мій,
Квітучі персики Фусімі,
Падайте, падайте, краплі дощу!

* * *

Ходімо! З тобою
Колоски будем їсти в дорозі
На зеленій спати траві.

Господарю сливового саду

Як ці сливи біліють!
Але де ж твої журавлі, чарівниче?
Певно їх вкрали колись?

Відвідую відлюдника

Стоїть нерухомо,
Не помічаючи вишні квіт,
Дуб самотній.

Мені раптом пригадався майстер «божевільних віршів»

Тікусай, що блукав у дні колишні цією дорогою

«Божевільні вірші»... Вихор осінній...

Як тепер я у цих лахміттях
На Тікусая подібний!

ЛИСТИ З ТОРБИ ОІ (Оі-но кобумі)

**Одинадцятого дня десятого місяця вирушаю
у далеку дорогу
Мандрівник! Це слово
Стане іменем твоїм.
Довгий осінній дощ...**

* * *

«О, дивіться, дивіться,
Який темний зоряний мис!»
Стогнуть чайки над морем.

* * *

До столиці – там, у далині –
Лишається половина неба...
Снігові хмари.

* * *

Сонце зимового дня
Тінь моя крижаніє
У коня на спині.

* * *

Скільки снігу!
А люди десь йдуть
Через гори Хаконе.

**Коли монах Гандзін, засновник храму Седайзї, плів до
Японії, він більше сімдесяти днів провів у дорозі, і очі
йому вийв солоний морський вітер. Побачивши його
статую, я сказав
Молоде листя...
Якби ж то краплі стерти міг
З очей твоїх незрячих!**

* * *

Минулу весну
У далекій гавані Вака
Я наздогнав...

**Другу, який проспав перший день нового року
Дивись же, друже, не проспи
З похмілля й другий ранок
Прекрасної як квіт весни.**

РЕНГА

1.

У місті нема чим дихати
Задуха блукає...
Літньої ночі місяць.
(Бонтьо)

2.

«Спека, спека! Немає сил...»
Голоси біля кожних воріт.
(Басьо)

11.

Здається ковтати буде
Рибу разом з кістками
Цей схудлий дідусь.
(Басьо)

17

Поводир шкандибає
До мавпи своєї прив'язаний...
Світло осіннього місяця.
(Басьо)

18.

«Якби хоч би жменьку рису
Зібрати як подаяння!»
(Кьорай)

20.

Перехожий у білих шкарпетках
Заляпаний чорним брудом.
(Басьо)

21.

Васалів юрба галаслива
Підганяє коня свого пана.
Раптово кінь стрепенувся.
(Кьорай)

34.

У домі немає господаря,
Спорожніла підлога – широка яка!
(Бонтьо)

35.

Шкрябаючи долоню
Сидить вартовий самотній
У тіні квітів вишні.
(Басьо)

36.

Гусне ранковий дим...
Сон затуманив очі.
(Кьорай)

Примітки

Бонтьо (?-1714) – Нодзава Бонтьо, учень і друг Басьо, один із упорядників збірника «Солом'яний плащ мавпи», за фахом – лікар. Прославився як поет. Потрапив до в'язниці. Життя закінчилось трагічно.

Вака – гавань у провінції Кіі (нині префектура Вакаяма).

Іссьо (1653-1688) – поет. Жив у місті Канадзава. Заробляв на життя торгівлею чаєм.

Кьорай (1651-1704) – Мукаї Кьорай, учень і друг Басьо, один із найкращих поетів його школи. Син ученого-конфуціяня. Професійний учитель поезії. Записав роздуми Басьо про поетичне мистецтво.

Ренга – з'єднані ланцюжкові вірші. Кожний віршик у ренга – закінчений маленький твір, і в той же час будь-який трирядковий вірш у поєднанні з сусіднім дворядковим утворює «танка» – п'ятирядковий вірш у двох варіантах. Творили ренга кілька чоловік почергово. Ренга – свого роду сюїта. Вона не може дотримуватись однієї теми, одного сюжету. Високе і низьке, темне і світле – чергуються. Логічний хід думки простежується лише в сусідніх віршах.

Хаконе – високі гори на острові Хонсю, до яких належить і гора Фудзі.

Чан Ань – місто, нині Сі Ань, столиця Китаю в епоху Тан (VII-IX ст.).

Література

Ігор Качуровський

Село

І

Рік сорок другий. Я в своїм селі.
 Аж сам не вірю, що вернувся знову.
 Ступаю твердо по своїй землі
 І слухаю священну рідну мову.
 Далеко десь на сході йде війна,
 Палає кров'ю камінь Сталінграду.
 А тут глибока, світла тишина –
 Мов синь ріки за живоплотом саду.
 Пливають спокійні і погожі дні.
 Їх заступають теплі ночі літні;
 І всі вони – сумирні і ясні,
 І всі вони – прозорі і блакитні.

Щоранку йдеш до річки по росі.
 Крізь очерет «шостом» пропхаєш човен
 І спинишся аж там, де ятір повен,
 Де золоті тріпочуть карасі.
 Задивишся, як жаба ловить муху.
 Слизьку відкинеш п'явку від ноги.
 А в тиші стільки звуків навкруги,
 А в нерухомості – життя і руху.
 Десь за рікою відізвились пси,
 Вітрець торкнувся об стодзвонний

КОЛОС.

Які різноманітні голоси!
 І все довкола власний має голос.
 Шепоче сухо сонна осока,
 В рогіз зайдеш – він шумить інакше,
 Він відзивається ніжніше, м'якше,
 Коли його мій човен наляка.
 Плеснеш «шостом» – рікою підуть

луни,

І ти почуєш ніби тихий дзвін.
 Це очерет. Дзвенить до тебе він,
 Очеретини нап'ялись – як струни.

Цей дзвін безжурний попливе в поля,
 Замре на мить і знов, і знов воскресне.
 А лепеха лагідна ні шелесне,
 За неї тільки запах промовля.
 Почуються возів далекі скрипи:
 Ліниво їдуть греблею воли.
 На березі, на сонці, почали
 Бриніти бджолами розквітлі липи.
 Розквітлі білі липи... В тишині
 Росте гудіння бджіл різноголосе.
 А ти принишк. І слухаєш в півсні:
 Чи не почуєш, як спадають роси?

Прокинешся, напевно, аж тоді,
 Коли на березі побачиш матір,
 Що кличе снідать. Глянеш, а в воді –
 Останній, ще не витрушений, ятір.
 Але не все спокійно на селі.
 Оманна світлість в цій оманній тиші.
 Тут, саме тут, скорботи і жалі,
 І біль, і жах, і муки найчорніші.
 Вдивитись тільки в очі матерів,
 Що їх сини на фронті чи в полоні,
 В ці молитовні зложені долоні,
 В розпачливі заломі сивих брів.
 Часом хтось прийде, виснажений,

хворий,

І вже баби голосять: «Де ж це мій?»
 А потім знов, замкнувши в серці горе,
 У безнадії хиляться німій.
 Проїде шляхом «комендант» у бричці –
 І з хати в хату страх повзе, мов чад:
 Накажуть здати з двору по теличці
 Чи, може, знов ловитимуть дівчат?
 Тут, саме тут, журба, і сум, і туга,
 Всі відтінки одчаїв і жалів.
 Тому на світі жодна мова друга
 Не має для страждання стільки слів...

II

Субота. Вечір. Дзвонним перегудом
Розпочалося свято на селі.
Це ж наші дзвони, що воскресли чудом,
Дванадцять літ пролежавши в землі.
Їх воскресіння – небувала тема.
Хоч би оцей, тепер найбільший, дзвін...
Був на селі такий злидар-нікчема,
Що в нього й хата сперлася на тин.
Якась у нього постать недолуга
І ніби перелякана була.
На сміх сусідам, у ярмо до плуга
Він запрягав корову і вола!
Але тоді, як руйнували храми,
Ламали вщент ікони і хрести,
Глумились над священними дарами
І дзвони геть жбурляли з висоти,
Раз в глуху ніч, не кажучи нікому,
Цей непомітний, плохий чоловік
Важезний дзвін додому приволік
І закопав у місці потайному.
Не знає жінка, і дочка не зна.
А скільки раз в його дворі шукали,
Неначе падла свіжого – шакали,
Закопаного нібито зерна!
Минали мовчки роки за роками.
Вже добрі коні геть перевелись,
І всі в колгоспі стали жебраками
Ще гіршими, як цей злидар колись.
І ось тепер, коли орда червона
Шатнулась од брунатної на схід,
Він відкопав закопаного дзвона,
Неначе скарб колишніх кращих літ.
Минулись ніби страдницькі терпіння:
Хоч і непевний, але інший час...
І на Великдень свято Воскресіння
Оповістив могутній мідний глас!

... І раптом щось, мов порошинка в оці.
Не все воскресло з тих далеких літ:
Старі померли в тридцять третім році,
На кілька сіл один лишився дід.
На кілька сіл – ні одної бабуні;
Хати змаліли, все якесь не те;

Ніде не видно паркана, ні клуні,
 Чиєсь подвір'я шкритись пусте;
 Нема й садів вишнево-солов'їних –
 Лиш яблуні zostались де-не-де...
 І по недоруйнованих руїнах
 Минуле чорним привидом іде.

До тебе в хату назбирались люди
 (Аж тісно в хаті – сливе все село...).
 Одним кортить спитати, що то буде,
 А іншим – розказати, що було.
 Ти слухаєш з усмішкою гіркою,
 А серце обливається слізьми:
 Все зламане жорстокою рукою,
 Все стоптано важкими чобітьми.
 Вже в місячній мінливій позолоті
 Тремтить за садом річки глибина,
 І ти нотуєш нишком у блокноті
 Чиїсь напівзабуті імена.
 І відчуваєш дотик порожнечі,
 Що обривались нею всі путі...

Та про найгірші, найстрашніші речі
 Розказують лише на самоті.

III

Перша розповідь

Тоді над краєм крильми грізними
 Віяв жорстоко тридцятий рік.
 Ганна лишилась з дітьми дрібними,
 Дмитра забрали, Іван – утік.
 І знов надвечір прийшли з сільради,
 Веліли дітям до діда йти,
 У льох спустились, розбили ляди.
 «Давай драбину! Грицько, світи!»
 Будуть, як завше, бити й питати,
 Питати в неї: де чоловік?
 Ніхто не сміє прийти до хати,
 Хоч і почує нелюдський крик.
 Перевернули в клуні все чисто –
 Нема нікого. І льох – пустий...
 Двоє з сільради, а третій з міста,
 Орден на грудях, зуб золотий.

У нього пика сита і п'яна,
Червоні очі – справжній бугай.
Ось він з кишені вийма нагана,
Іде до неї:

«Стій, не тікай!»

.....

«Тепер закурим!»

Награлась досить.

Уже й не знають: жива чи ні.
Грицько з комори рядно виносить,
І тягнуть, голу, її в рядні.
Тоді стояла зима безсніжна,
Тягни, що хочеш – нема й знаку.
Синьо-лілова, іскриста, ніжна
Вкривала крига тиху ріку.
Взяли за ноги – і в ополонку:
«Скупаймо, хлопці! Буде рада!»
І вже над нею зашерхла тонко,
Замкнулась льодом темна вода.

Ранком до Ганни забіг сусіда.
Хата порожня, все шкереберть.
Чи вся родина втекла до діда?
Чи завітала до хати смерть?..
Чи воду брати, чи плаття прати
До ополонки зійшлись баби.
Аж там – мов жужмом кинута шмата
На дні біліє біля верби...
А діти вдвійку спішать до школи
Просто від діда, не вперше їм.
Мороз обличчя щипає-коле,
Над коминами сивіє дим.
Ідуть і чують:

«...Під льодом... Ганна...

Може, убито, а мо', й сама...».
Було в цій вістці щось невбалаганне,
Щось неминуче, темне, як тьма.
Вони побігли. Груда без снігу...
Мотря упала... Все – як у сні...
Крізь кришталеву прозору кригу
Бачать: під ними матір на дні.
У неї чорні великі очі,
Мов баговиння – коса важка.
Вона рукою прикритись хоче,
Але не слуха її рука.

Лід цілували, кричали: «Мамо!»
Людям під ноги падали ниць.
А в невідоме дивились прямо
Застиглі кола мертвих зіниць.
І гомоніли баби цікаві.
Хто бо й за віщо її забив?
І розглядали чорно-криваві
На синіх грудях сліди зубів.

IV

Друга розповідь

Зимова дорога в'ється
серед піль байдужих.
Трощать коні підковами
льодок по калюжах.
А на полі іще снігу,
мабуть, по коліна.
У гринджолах – оберемок
зігнилого сіна.
А в тім сіні – необуті,
напівголі діти.
Кропив'яними мішками
кубельце прикрите.
Замучене, залякане
кубельце дитяче.
Троє менших заплакані,
а старше не плаче.
Визирає, похнюпившись,
гріє менших тілом,
Розглядає поле, лісок,
снігу мертвий килим.
Посковзнеться кінь на льоду,
тряхне головою...
Разом з дітьми на тих саях
і дорослих двоє.
У кожного випирає
наган з-під кожуха.
Один каже: «Мабуть, вночі
буде завірюха».
Другий на те: «Хай намете
снігу в рівень хати,
А то ранком яка сволоч
ще піде шукати
Оце сміття». Та й замовкли.
Про що говорити?

Мерзнуть діти. Тіло кволе
ледь-ледь що прикрите...
Нехай мерзнуть. Нехай гине
куркульська порода.
Кузьма хотів постріляти –
набоїв не шкода,
Але краще по-тихому,
без зайвої мови.
Щоб лиш знали яр, діброва
та поле зимове.

Доїджаяють до урвища,
завертають коні,
Один хукає в долоні,
од вітру червоні.
З саней у сніг зіскочили
із завзяттям ярим
Та й перевернули сани
просто понад яром.
Мов яблука, покотились
зі сніжної кручі...
Грицько глянув, вилаявся:
«От гади, живучі!»
Одне встає з голосінням,
підводиться друге...
Від розтрушеного сіна
сірі, довгі смуги...
Стирчить голий на дні яру
кущик верболозу.
«Все б нічого, так міцного
немає морозу.
Ще вилізуть?»

«Не вилізуть!

Сідаймо, Захарку!»
Посідали – і по конях:
до Кузьми на чарку.
Тихо-тихо сніг падає
на білі замети,
Засипає, щоб не було
жодної прикмети,
Щоб до ранку не лишилось
ознаки у полі,
Де блукали яром діти,
роззуті і голі.

... Вечоріє. Вовчі очі
засвітили з пільми.
Наїдяться вовки сірі
куркульськими дітьми!

V

Третя розповідь

Трьох синів у місті постріляли, кляті,
І дочку найстаршу кинули в тюрму,
А її, з малою, в нетопленій хаті
З голоду вмирати лишили саму.
Коня і корову – все звели з подвір'я.
І пшеницю з клуні вивезли в снопах.
Тільки і zostались – сутінь надвечір'я,
Дим собачих ніжок і казньонки пах.
Від дочки немає ніякої вісти.
Мруть довкола люди – чужі і свої.
А їй мов байдуже.

«Їсти, тільки їсти!», –

Аж кричить нестямно істота її.
І що їй до того, що весна надворі,
Що прогнав тумани південний вітрець?
Сьогодні у неї в холодній коморі,
В порожній коморі загус холодець.
Вже з місяць, як воду пила несолону,
Та гичку варила, а гичка – гнила.
Хоч нині наїється! Підвелася з ослону,
Важко підвелася, а таки пішла.
Увійшла в комору. Ноги – мов колоди.
І набрякли руки – усе не своє.
Тільки б-но не впасти, бо наробить шкоди.
Якщо на порозі миску розіб'є.
Як страву принесла і сіла до столу,
Щось мала згадати, але не могла.
І знов її душу, безсилу і кволу,
Немов би в могилу сховала імла.
І вп'ялися в м'ясо очі й руки хижі.
Мовчки припадала грудьми до стола.
І наче впилася, сп'яніла від їжі,
І весільну пісню сп'яну почала.

А згодом зробилось їй сумно і тяжко,
 Про дітей згадала у хвилину цю.
 А де ж це найменша?

«Дитино, Палажко!

Иди, я лишила тобі холодцю!»
 І раптом здригнулась. Стала біла-біла.
 Жахом налилася очей пустота.
 «Доню ж моя, доню! Я тебе із'їла!», –
 У нестерпній муці скривились уста.
 І прорвались сльози у нестримній зливі,
 І одчай їй серце пронизав жалом.
 Роздерла очіпок, рвала коси сиві
 І об стіл дубовий билася чолом.
 На долівці плями пекуче-криваві.
 Їх не змиють сльози – чи плач, чи

не плач.

Ніщо не допоможе. Бо в кутку на лаві
 Найстрашніший свідок – червоний

сікач.

Смерклося надворі. Від хати до хати
 Лише комсомольці ідуть крадькома.
 По куточках темних лазять підслухати,
 Чи нема де змови, ворогів нема.
 Пантрують, пильнують, чи не мелють

жорна,

Чи де не збудилася сила бойова,
 Нашого народу сила непоборна,
 Зв'язана і скута – і вічно жива.
 Може, повернувся додому з Сибіру
 Який невмирущий запеклий куркуль.
 Що виринув цілий з кривавого виру,
 Утік від овчарок, багнетів і куль?
 Чи одноосібник заховане збіжжя
 З потайної ями нишком дістає?

Селом напівмертвим, крізь тьму

й бездоріжжя,

Ідуть комсомольці на діло своє.

VI

Четверта розповідь

Налузано, нахаркано
і душно в сільраді.
Ті, що душу запродали
розсовєтській владі, –
Їх, як сміття на підлозі:
ні стати, ні сісти –
Ще завидна позлазились
кляті активісти.
Позлазились і наводять
червоні порядки:
Догрібають, доїдають
куркульські достатки.
Усупільнили в колгоспі
і воли, і ярма,
А будівлі, а одежу –
з торгів запівдарма.

На плакатах Маркс і Ленін
доглядають пильно,
Щоб лінію генеральну
провадить невхильно:
Де є свині, де є вівці –
все забрати з двору,
І на дрова попиляти
рублену комору.
Щоб загинули-пропали
порядки колишні:
Решетилівські кожухи
і посуд з Опішні.
Щоб росли нові прокльони
і слъози криваві,
Як півсела піде з торгів
за борги державі.
Звечоріло, споночіло,
за північ звернуло
В ясно-місячному світлі
село потонуло.
Білі вишні рясноцвітом
вкриті, мов снігами.
Все гостріше недокурки
смердять під ногами.
Голоси позахрипали,
губи пересохли.

Потомились товариші –
бодай ви подошли!
Проспівали другі півні –
скоро й ніч минає,
А на Симонову хату
покупця немає.
Бо в тій хаті старий Симон –
отакий упертий –
Третій місяць нездужає
і не хоче вмерти.
Хтось покрадьки недужому
вечерю приносить:
Стількох бо смерть покосила,
а його не косить.
Аж заходить до сільради
Кузьма Ластоватий.
Десь напився, десь проспався,
і лізе до хати.
«Давай, – каже, – за півсотні,
з дідом на придачу».
«А що ти з ним робитимеш?»
«Та, – мовляв, – побачу».
Підписали. Й печаткою
ствердили бумагу.
Вже й попа ведуть. І кажуть,
собі на розвагу,
Харкотиння і лушпиння
нечистої хати,
Співаючи «Гопсосмиком»,
руками збирати.

На третю ніч, перед світом,
як місяць щербатий,
Знесилений, посинілий,
вплив з-поза хати,
Катерина, що дядькові
вечерю носила,
Бачить, в садку, під вишнею,
яма чи могила.
Двері рипнули... Сховалась
в закутку глухому.
Коли Симона старого
волочать із дому.
«Розступися, – старий молить, –
сира земле-мати!»

«Уже, – кажуть, – розступилась,
 не треба й благати!»
 Взяли його Кузьма з братом
 за руки, за ноги,
 Розхитали, розгойдали –
 та в яму... живого...
 Щось гупнуло. Простогнала
 й замовкла могила.
 Катерина – де б кричати? –
 сама заніміла.
 Степан, менший, взяв лопату:
 «Ні, не можу, – каже, –
 Нехай гріх тобі самому
 на совісті ляже».
 Та й подався городами
 від гріха й від брата.
 Тільки бачила небога
 та місяць щербатий.
 Так старався, аж запотів,
 Кузьма біля ями:
 Може, вперше за все життя
 робив до нестями.
 Як притоптував могилу –
 почало світати.
 І коли об стовбур вишні
 оббивав лопати,
 Притрусили чорну землю
 пелюстки вишневі
 І зраділи квіти білі
 молодому дневі.

VII

Місячний вечір

Я довгий час не йшов на вечорниці:
 З дитячих літ пригадувався НЕП,
 Брутальність, лайка, парубки-п'яниці
 І пісня, де римують «геп» і «реп».
 Лише під осінь, вже як перший жолудь
 Упав під дубом в нашому гаю,
 Пішов я на колоди поміж молодь,
 Нудьгу вечірню кинувши свою.
 І тут, як скрізь, настало змін чимало.
 Тут щочетвертий, то інтелігент:

Учитель, технік, лікарка, студент –
Самих магістрів тільки бракувало!
І майже кожен майстер, інженер,
Чи скромна працівниця наросвіті –
Це недонищені куркульські діти,
Що до села вернулися тепер.
Мабуть, такі ніде не пропадали,
Не гинули і в найскрутніший час –
Нас під колеса з поїзда скидали,
А ми пролізли «зайцем» в перший клас!

І полюбив я вересневі ночі,
Селянське залицяння під гармонь,
Ласкавість теплу струджених долонь,
І стан пружистий, і пісні дівочі.

Місячне сяйво стріх...
Мріє на стріхах старих
Темнозелений мох.
«Вулиця» вже розійшлась.
Стежкою, вбитою в грязь,
Ми ідемо удвох.

Фльокси цвітуть у саду.
Дівчині я кладу
Руку свою на плече:
– Стишмо сьогодні сміх,
Щоб не вразити їх
І не зробить боляче.

Місяця світло бліде
Ніби примари веде
Крізь глибину темноти.
І увижаються нам
Тисячі білих ям –
Тільки вдивися ти!

В ямах, залитих вапном,
Вічним спочили сном
Наші батьки і брати.
В царстві звияжного зла
Навіть несила була
Пам'ять про них берегти.

Як же любили вони
Місячні сині сни!
Як їм хотілося жить!
Нині в пустих черепах,
Як сконденсований жаж,
Кусник свинцю лежить.

Росяні блиски трав...
Тихо тобі я поклав
Руку свою на плече:
– Стишмо сьогодні сміх,
Щоб не вразити їх
І не зробить боляче!

VIII

Дощова ніч

Вікна заплакані,
Вітер рвучкий.
Перебалакані
Всі балачки.
Тільки й лишилось: в сірім півсні
Мрію самотню мріять мені.

Листя вже падає,
Дош не стає.
Щось ніби згадує
Серце моє.
Тисне додолу сутінь важка.
Крапля по краплі час утіка.

Марить чи думати –
Сум наплива.
Сповнена суму ти,
Ніч дощова.
Вогник далекий блимнув і згас.
Світлу живому нині не час.

Листя схвильовано
Б'ється об скло.
Болем тавровано
Все, що було.
Спогади темні в хмурім півсні
Мрію самотню вбили мені.

І пригадалась наша перша втеча.
Осінній вітер. Пітьма дощова.
Калюжі. Холод. Стоптана трава
І листя облетілого хуртеча.
І чоловіча постать під вікном,
Що шепотіла – страшно йняти віри:
«Цієї ночі... з дітьми... до Сибіру...
Тікайте швидше... Та не йдіть селом...».
Це впало так нежданно і раптово,
Неначе щось порвалося в душі.
Адже ніщо для втечі не готове,
І на столі – такі смачні книші.
Що кинемо? Що візьмемо з собою?
Де притулитись? І куди піти?
І мовчки перевірили набої
І батько мій, і парубки-брати.
І не того, що нас вигонять з дому,
Мені в ту мить найбільше стало жаль:
До болю захотілося малому
В руці стиснути браунінга сталь.

.....
О господи! Садиба... хата... речі... –
Невже повік?... Не вернемось невже?
А ніч немов призначена для втечі:
Ніхто не знайде і не встереже.
Бо дощ січе по шибах безупину
І дикий вітер роздягає сад.
... Дві паляниці, сала добрий шмат
Вже в полотняну вкинуті торбину.
А все добро, нажите на віку,
Зосталося отак, напризволяще.
Лиш з одягу святного що найкраще
Ми встигли захопити нашвидку.
Ми тихо вийшли і замкнули двері,
І зразу загубилися в імлі.
А миска непочатої вечері
Лишилась парувати на столі.

За клунею – городу чорні скиби,
Цупка, липуча і важка земля...
Щось там, од вулиці, майнуло ніби
І голоси почулися здаля.
Мерщій! Мерщій! Вже стукають до хати.
Впізнати лайку: «Бач, замкнувся,

гад!»

Мерщій! Мерщій! Це нас прийшли забрати.
 І витягає пістолета брат.
 Село праворуч. Клуні і левади.
 Вечірні вікна – низка світлих плям.
 Ліворуч – берегів відлогі спади,
 Ріка внизу. Сюди дорога нам.
 І в неба просячи страшного суду,
 Назустріч ночі, вітрові й дощу,
 Сказав я, що ніколи не прощу.
 Ніколи не прощу і не забуду.
 Очерета і морок навкруги.
 Вже чуть, як двері вибили з
 одвірка...

І ми йдемо, край чорної саги,
 Де не відбилась ні єдина зірка.

ІХ

Сивезний сухий дід,
 Найстарший на п'ять сіл.
 Лихим тягарем літ
 Зігнуло його вділ.
 Багато читав книг
 («Начотчиком», бач, звуть)
 І, каже, збагнув з них
 Життя потайну суть.
 Загинули брат, син,
 Онука лише з ним.
 Та кривду прощать всім
 Навчає мене він.
 «Оббігши земну вісь,
 Кривавий кружля пас,
 Кружля і сяга скрізь,
 Втягає в свій рух нас.
 Росте від гріха гріх
 Над чорним життя тлом.
 Закон бо у нас всіх
 Платити за зло – злом.
 Та хай клекотить вир
 І ґрунт розмива твій –
 Ти тільки в Христа вір,
 Камінним хрестом стій.
 В крові не брудни рук,
 Тікай, уникай мсти,

За рани ідких мук
Добром воздавай ти.
Щоб горя гірка мла
До наших лягла ніг –
Порвімо ланцюг зла
Спинімо його біг!»

Онука біля печі, нашвидку.
Готує нам смачну яєчню з салом.
І самогод одсвічує опалом,
І білий хліб – на білім рушнику.
Надворі осінь. Неба синій смуток
Здається наче глибшим у вікні.
Промінчик сонця пестить вохру луток
І на рукав чіпляється мені.
І од вікна на глиняну долівку
Лягає позолочена плита.
І біля печі схилена голівка
Так соняшно-пшенично золота.
Ця дівчина... Вона пройшла півсвіту.
Її з батьками гнали на Сибір,
Її вовкам вивозили на жир,
І ось вона – відмінниця МПТ'у.
Вона сьогодні ніби не така,
Не та, що на колодках вечорами,
Біля церковної старої брами,
Де пісня і гармошка гомінка.
Цвітуть дубки. Холодна далеч. Тиша.
Осінній чар – а скільки туги в нім.
І в цім домашнім затишку яснім
Вона мені ще ближча, ще миліша.
А дід ізнов те саме почина
(Який же бо філософ непоправний!):
«Добро – це супокій і тишина,
А зло – це рух, кружляння безугавне.
Але як кров'ю не змивати кров,
Прощати всі образи і обиди,
Зло спиниться і далі вже не піде,
Немов огонь, коли забракне дров».
Слова поважні і врочисті жести:
Його думок ніхто б не захитав.
І вже мені цитує «Зенд-Авесту»,
Якої я, признатись, не читав.
Книжки дбайливо зложені, як східці
В той вищий світ, яким душа жива.

Та сало, що шкварчить на сковорідці,
 Перебиває дідові слова.
 А внучка посміхається очима:
 «Дивіться-но, який у мене дід!»
 І на обличчі відсвітами блима
 Прудкий вогонь – жовтогарячий цвіт.
 І вушко свіже і рожевосоке
 Просвічує насупроти вікна,
 І груди видимаються високі
 Крізь незім'яту білість полотна.
 І зникають мудрощі старечі,
 Колобіг зла, всепрощення і мста,
 Бо схилена голівка біля печі
 Так соняшно-пшенично золота.

X

Холодний хруст осінніх трав
 У нашому дворі –
 Це хтось у гості завітав
 До мене на зорі.

У вікнах – синій горизонт
 І шуми злотолисть.
 Тому два тижні через фронт
 Прийшов суворий гість.

Жив у алтайській глушині
 Під прибраним ім'ям.
 А нині спогади жажні
 Оповідать нам.

Остання розповідь

– Самі ж і винні... Таж тоді,
в двадцятім,
 Не боячись поразок і негод,
 Ми вірили у запалі завзятім,
 Що все-таки піднімемо народ.
 «Величний змаг!» «Святий огонь ідеї!»...
 А тут по селах хлопці, як орли –
 Всіх армій дезертирами були...
 Та не пішли також і до своєї.
 Одні так просто:

«Мало вам війни,
Що знову до коня та до шаблюки?
А тут лежать неорані лани,
Земля чекає на робочі руки!»
А інші ніби щирі і тверді
І на словах дають одверту згоду:
«Що ж? Треба готуватись до походу,
Ось тільки хай обсіємось... тоді...».
І ми чекали: хай дошкульна влада
Притисне, розворушить мужика!
І далі скаженіли продотряди,
І кров'ю захлиналася Чека.

І щойно перед осінню пішли ми:
– Ударимо – і запалає враз!
... З дівчатами, старими і малими,
Набралося сімнадцятеро нас.
Отам були сюжети для поетів –
Якби, скажімо, Пушкін чи Байрон...
Ми продотряд посікли з кулеметів
І розгромили в лісі ескадрон.
Опало листя. Крізь найтонше сито
Почав дощі підити листопад.
І вже дороги не було назад.
І вечір був. І нас було розбито.
Своя ж таки сволота продала.
А вдома жінка і мала дитина...
Скалічать жінку!.. Заморднують
сина!.. –

І я пішов за ними до села.
Нас обстріляли. Ранили дружину.
Її і сина ніс я на руках,
Наосліп, по лісах і байраках,
Крізь очерет, і терен, і шипшину.
Втомилися, згубили слід вони.
Заплутались у хащах – не догнати.
А в лісі – хутори... хазяїни...
І я постукав до котроїсь хати.
– Відкрийте, дядьку!
– А, це ти, бандіт!
– Таж, дядьку!..
– Відійди, а то стріляю!
Отак підходив до шістьох воріт –
Ніхто і під повітку не пускає.
Дружина вмерла. В чорній борозні.

Я рив для неї яму – як собака.
Ще з вечора стояла хмура мряка,
А тут і дощ в лице сипнув мені.
Я мокрі брили загорнув руками –
Хай рідна буде пухом їй земля.
А сам, на руки взявши немовля,
Подався в безвість вовчими стежками.

А через десять літ були вістки,
Що всі, кого ми кликали повстати,
Всі, як один, пішли на Соловки.
Коли ж самі і винні. Це – відплата.
Тим хutorянам випала тюрма,
На місці хат тепер росте кропива,
Бо це найвища кара справедлива,
Бо над покору – злочину нема!

Смерть! Смерть усім, які не мають

сили

Переступить заказану межу,
Які в своєму серці погасили
Дух непокори, бунту, м'ятежу!..

За очерет і верболіз
Сховався ранній гість.
Стежками тихими поніс
Пекучу жовч і злість.

Хрустка під інеєм трава
В пожовклому садку,
І вітер брами розкрива
У простір, за ріку.

В холодних ягодах калин
Є присмак гіркоти,
Неначе в смутковій хвилині
Моеї самоти.

Шарлатні зорі свідини
І зернятка на них –
Це досягає восени
Краса плодів земних.

І скрізь, де казка золота,
Нема добра, ні зла,
Лише єдина Красота,
Що все перемогла.

Примітки автора

Розділ II

Ім'я селянина, що закопав дзвона – Михайло Шуста з с. Крути.

Розділ IV (Друга розповідь).

Про вивезених «вовкам на жир» дітей оповіла мати цих дітей моєї матері.

Розділ VI (Четверта розповідь).

Ім'я закопаного «куркуля» – Симон Нещерет. Оповіла авторові Тетяна Дяченко, яка це бачила.

Розділ VII

Вилучений (колись) розділ з поеми «Село»

Йому припала доля зла:
Пройшовши Крим і Рим,
Він повернувся до села
Беззубим і старим.

Не вмів оповідати він,
Тож із його пригод
Лишився в пам'яті один
Короткий епізод.

П'ята розповідь

В гнилий туман в'язничого подвір'я
По сходах вниз вели нас вартові.

Ми йшли безсилі, ніби неживі,
В пустих очах – зневіра і безвір'я.
Неначе дні за мурами тюрми,
Ми стали всі такі одноманітні.
І поміж нами – не такий, як ми, –
Ішов священик, згорблений,

столітній:

Селянський білий одяг з полотна,
І сива борода, і брови білі,

І голови срібляста сивина –
Мов пізнім літом тирса на могилі.

Старе лице, а очі молоді,
Їх пломеню неволя не згасила.

Здавалось, берегла його в біді
Якась могутня, невідома сила.
.....

Я не помітив: він спіткнувся сам
 Чи, може, хто штовхнув його
 навмисно.
 Але на східцях, що звисали скісно,
 Він посковзнувся і впав під ноги
 нам.
 Він впав туди, де кришені цеглини
 Намощено через багнисту гниль,
 Туди, де сміття і зелена цвіль,
 І місиво бридке липкої глини.
 Йому на ноги звестись я поміг...
 ... Було це справді, чи мені здалося,
 Але zostались білими, як сніг,
 Його убрання і його волосся.
 І зір його горів вогнем ясным –
 Того вогню неволя не згасила.
 Була в ньому чи піклувалась ним
 Могутня, вічна, непоборна сила.

 А конвоїри далі гнали нас
 Подвір'ям через багна непролазні.
 І ми покірно йшли – безвольні
 в'язні,
 В чийх очах живий вогонь погас.

Розділ VIII (Дощова ніч).

Такої ночі, як описана, 13 жовтня 1930 року нашу родину вивіз потай із села (садами й городами) Кіндрат Нешерет, козак з с. Крути. 1933 року він помер з голоду.

Вступну частину розділу поклав на музику композитор Степан Спех, сам текст включив до «Антології української поезії» Володимир Державин, а проф. Вотсон Кіркконнелл переклав на англійську мову.

Застерігаюся: ні братів, ні пістолетів у мене ніколи не було...

Розділ IX

МІІТ – вельми популярний у тридцятих роках Московський інститут інженерів транспорту. Вважався найкращим навчальним закладом СРСР.

«Зенд-Авесту» автор справді прочитав щойно пізніше...

Розділ X (Остання розповідь).

Децю модифікована оповідь Івана Охмата. Оповідач намагався показати свою «вченість» – тому в нього ім'я Байрона з неправильним наголосом. Прошу не ставити цього наголосу на рахунок автора.

Роман Андріяшик

Диво орхідеї

Календар долі

(Продовження)

* * *

Отримав «наганяй» від якогось майорчика, що весь час чогось шкірився, «порячи шизуху», начальника другої частини військкомату: «Як це так?! Три роки не стаєте на облік! Ви щороку повинні проходити спецперепідготовку на спецзборах у Москві. Ми не знаємо, яка там у вас військова професія, крім начальника розвідки артдивізіону (до речі, й не хочемо цього знати), але відповідаємо за вас своїми головами. Адже, виписуючись на Тернопільщині, ви вказали, що переїжджаєте до Чернівців. Ми тут вас давно розшукуємо. Пишіть пояснення, чому не стали на «облік». Як я йому не розтлумачував, що не мав де прописатися, поки не дали кімнату в університетському гуртожитку, перекошений усміхом майор відмовлявся мене розуміти. «Цього літа відправимо вас „туди“, – показав кудись на вікно. – Повчітеся, чорт забирай. Попередьте своїх начальників на роботі і підготуйте дружину. Діти є? – «Ось-ось буде друге». «Це не має значення».

Марія сказала, що все це я вигадав, щоб відхаскатися від турботи про сім'ю, пообіцяла сама звернутися до військкомату.

* * *

Яцишин приклеїв до стіни за моїми плечима від руки написаний наказ: з цього числа Ірина Артюхова приступає до виконання обов'язків творчого літературного працівника редакції. Артюхова – дрібненьке, але моторне дівчатко з геть невиразним обличчям, проте довгою світлорусою косою. Очі сірі, прискіпливо-пилльні, спалахують якоюсь недовірою, коли до неї звертаються, ніби сама перед собою дивується, як сюди потрапила. Машиністка Ліля Григор'єва весь час кидає в її бік які-небудь двозначності, те червоніє і намагається не пропустити жодного слова, мовленого в стінах кабінету. Коли Ліля відпрошується в місто, всаджується за машинку і досить моторно передруковує свої матеріали. Вона вже побувала в кількох найближчих селах, але я дав їй тиждень на опрацювання зібраних фактів.

Я вже збирався йти, коли зателефонував Ничипоренко, начальник облвидаву. «Яцишин у колгоспах? Заганяє чоловіка Лутаєв. Скільки я його переконував: відпросися з їхнього бюро, досить тобі членства у райкомі – ні, боїться втратити ласку. Зрештою партійна дворічка випускає правосуб'єктів, а не журналістів. Він хоч, як мовиться, здійснює загальне керівництво? Пляни? Летучки? Ну, що вдієш, так уже допрацьовуйте...».

Кажуть, що в Ничипоренка вроджена напівконяча голова і він її зафрахтував за чималі гроші якомусь дослідному інституту Академії наук Союзу на вивчення (після смерті, звичайно). Купив собі за виручку легковика й

роз'їжджає з коханочкою-співробітницею, напрочуд вродливою, до речі. Чому він сказав «допрацьовуйте»?

– Ти слухаєш мене? Мене перервала міжміська, даруй. Отже, допрацьовуйте. Грядуть великі переміни в структурах. Може, й області ліквідують. Райони будуть укрупняти. Нібито передбачається раднаргоспівський поділ. Микита Сергійович бере круто. То, можливо, й облидав помре, а мені ще два роки до пенсії. Тривога охопила все моє покоління. Про всяк випадок подумай, де тобі прихилитися, коли скасують район. Ця приміська одиниця в обласному центрі давно на заваді вищому керівництву. Ми потроху звільняємося від людей, які не конче потрібні в апараті. Вашу редакцію наділяємо ставкою бухгалтера, пришлемо вам дуже чемну жіночку, підберіть собі також кур'єра. Що я ще хотів сказати? А! Чого ти поліз до Києва з романом? – Я відповів, що убиваю аж чотирьох зайців: в Києві друкуватиме журнал і видавництво, переклад вийде в журналі і видавництві у Москві. – Ну-ну-у, то ти молодець. Так тримати! Будь здоров, заходь. А роман ми могли й тут видати, правда, не з таким розмахом...

Цього Ничипоренка я ніколи не бачив, але мені було відродно, що таке-сяке начальство ставиться до мене, не знаючи мене, менш-більш прихильно. Бо в Чернівцях мені не досить таланило в минулому. Не вступив до технікуму після семирічки, не встиг захиститися на фізматі – заголили до війська, хоч була в університеті військова катедра (в ті роки нібито бракувало вікового контингенту для поповнення армії через «недорід» в людях під час війни).

Навіщо я пишу вечорами ці нотатки? Люди, які мене оточують, вельми дрібненькі, на «героїв» твору не тягнуть. Скільки їх вже «скапустилося»! Деканові фізико-математичного факультету Яковлеву я колись закинув, що більшість його студентів – українці, отже, пора йому навчитися української мови. Мене розбирали на курсових, факультетських і університетських комсомольських зібраннях, мало не вигнали з університету. На останній інстанції скреготав зубами герой Малої землі безногий Іван Бойчак, аспірант, у недавньому минулому – сталінський стипендіят, слуга партії, на ту пору – редактор університетської газети. На якійсь вечірці дозволив своїй дівчині потанцювати з однокурсником, той занадто притискав її до себе, й Бойчак вліпив його милицею по плечах, розводячи пару. Його вигнали, влаштувався в Одеському університеті; вже начебто захистив кандидатську дисертацію з російської літератури. Хай йому грець: треба мені це згадувати?

Так чи інак, а я для цих людей – майже біла ворона, а вони для мене чужі, як дроздові – зозуліні яйця. А може, я не вмію відкривати душі людські? Таки, мабуть, не вмію. Оця моя хижа затаєність – не найкраща риса людського характеру. Навіть Марія не може її терпіти, а коли щось скажу – звинувачує, що зазнаюся, зарозумілий, егоїст, багато на себе беру, не маючи для цього жодних підстав. Скільки вона мені витикала за «двоїсту природу електро-на»! Нині це встановлено, експериментально доведено, а кілька років тому я з цим припущенням вискочив «як голий з конопель». Тепер я просто мовчу й не цікавлюся її «темою для кандидатської». Зрештою, теорії груп я не вивчав. Мене навіть влаштовує, що вона не вірить в мої літературні «зазіхання».

Хоч ні. Я не хочу, щоб дружина мене донянчувала замість матері, бо пішов з дому ще після семирічки, нічого не взявши до свого багажника, й досі стоїчно обходжуся на всьому власному. Вчився, заробляючи фотографуванням в селах Тернопільщини і Буковини: ходив (часто пішачка) на храми, весілля, інші okazji: свята урожаю в колгоспах, так звані гуцульські виходи в полонину, відкриття клубів, будинків культури, на вселені хутори, збудовані колгоспним коштом, всілякі зборища, приїзди делегацій і таке інше. З цього сам жив і зодягався, допомагав Марії в студентські роки, з армії висилав їй гроші. А тепер? Скільки доводиться писати? До газет, радіо, в різні журнали – заради того ж гонорару, щоб якось існувати, сплачувати за помешкання, забезпечувати тещу, яка ні дня ніде не працювала, зате нині доглядає дитину, незабаром з'явиться на світ ще одне.

Словом, чиста істина полягає в тому, що зовсім я не стоїк. Хочеться від Марії і більше ніжності, і більше співчуття та розуміння, а менше жорсткого ставлення, як до якогось найманця-слуги, який мусить, повинен, це його обов'язок, нехай сам дає всьому лад. Тепер я розумію, чому розіп'яли Ісуса на хресті. Бо він, син Божий, явився перед людьми в їхній подобі, а проповідував добро, коли вони потопали в багні переступів. А хто ти такий? Ану шпигніть його списом під ребра, чи потече з нього кров?.. Тільки воскресінням Христос примусив юрбу засумніватися в чомусь. Але підсумок моїх думок про це тільки той, що за стоїчне відстоювання добра люди платять тим, що готові з тебе пустити кров і, викручуючи пальці, питати: «Болить? А щоб знав!..».

Я не жадаю в наших стосунках з Марією якихось сентиментів та сюсюкання й воркування. Намагаюся жартувати, що вона – «математична душа», позбавлена ліричності, хоч у математиці я більше знаходив поезії, ніж у поезії. Та що поробиш, цю її бездушність щодо мене я не здатен змінити. Якось я захлюпався чорнилом, наповнюючи авторучку. Марія витирала на моєму чолі бризки до того моменту, коли на місці здертої шкіри розплилася кривава пляма. У цієї жінки нема чуття, нема жалю, хоч здавалася сердечною і досить виrozumілою. Вона й сина любить, як свою власність, і тішиться власною любов'ю, ходить в захваті й зворушеності від неї.

Такі ось родинні приємності.

* * *

Заманило мене в якісь самолюбські міркування. Назвав би ці «шкіци» словами – «До болінь». Хотілось би чимало сказати про «вежу душі», дім пам'яті – або творчої уяви, про образи, що виникають на фундаменті мовної одиниці, крипти оречевленої містики, те, що заіснувало в спогадах, досі ховаючись глибоко в підсвідомості, коли годі визначити – правда це чи сон. Пам'ять називають театром минулого. Так, пам'ять – це свідомість усвідомленого в замкненому інтимному просторі або мікрокосмосі людини. Мене непокоїть дилема світу й антисвіту. Він, антисвіт, поруч з нами, наша планета – це й антипланета. Ця єдність і є життям, життя інакше не може реалізуватися як не в сполучності і взаємодії з антижиттям. Порушуючи цю вза-

ємоорганізацію нехлюйським ставленням до видимої природи, ми завдаємо величезної шкоди живій стихії невидимої реальності, беззахисної і безвинної перед нами, бо вона свідомісна, нібито вторинна, проте вразливо-мстива і жорстока. Я хотів би уникнути категоричності в цих «підозріннях», бо все для нас збудовано за законами приблизного відчуття, та й інакше не може бути, коли безконечність безкінечна. Отже, людина буде шокроку карана за війни, атомні випробування, безгосподарні вирубки лісів і пограбування надр, за нечистоти, за злочинне мислення, за знущання над ближніми... Усе це викликає огиду й обурення в антисвіту, окрім Творця, безжальність антисвіту до світу, бо, перебуваючи в мімікрії непрявлености, антисвіт має розум поводитися за більш Божими настановами, хоч боюся стверджувати, що він перебуває в тій самій фазі розвитку або тотожний нашому світові. Принаймні він здатен проявлятися з вищого щабля розвою, це я відчуваю, а ми ще в далекостях від нього і перебуваємо своєю злодіяльністю в постійній експансії на нього. Світ і антисвіт – це прояви всевишньої ідеї життя. Дуалізм усесутности Творця, можливо, такий же, як на примітивному ступені світобудови – дуалізм електрона: в полі тяжіння проявляється матеріальною часточкою, в енергетичному полі – рухливою його хвилею, яка стримить до вищих потужностей. А якщо це дуалізм життя в проявах тіла і душі? Так чи інакше, не відчувають присутности антисвіту матеріалісти-прагматики, їхня доля закінчена в акті народження, вони не здатні ні на каяття, ні на вдосконалення до можливої в той чи інший час досконалости. Це роботи часу, й не дарма тирани вважають їх «гвинтиками», не дарма це слово має довжелезну парадигму значень: раб, кріпак, слуга мамони, член партії, колгоспник, пролетар..., тут усі ті представники недуховности, які не бачать далі свого носа, бо в їхній уяві – лише кусень хліба, шмат сала чи ковбаси, нажива і визиск. Їх історична номінація геть бридка з найдавніших часів і межує з найбруднішою лайкою. В нас полюбують підкреслювати: соціально-політичні умови, історичні обставини... А погеть усе! Добро творить добро, але добро треба захищати ціною життя, бо воно дається нам Богом в, можна сказати, райських умовах плянети, а ми продовж усієї свідомої історії людства від чогось визволяємося, не підозрюючи, що є один-єдиний спосіб поправити всеплянетне існування – арістотелівське самовдосконалення без посторонніх втручань і вигаданої моралі, моралі на годину, рік, скороминучу епоху, де фальшиво фігурують одвічні, Богом дані ідеали добра і вселюдського самопорядку, планетарного ладу.

Антисвіт, чи космос планетарної душі людства, існує в певних номіналах з правіку в кров'ю опрацьованих правилах і принципах, навіть термінології. Я завжди, чогось навіть потайсебе, захоплювався математичними кодами математичної фізики. Був у нас (нас ще не розділили на теоретиків, ядерників, студійців атомно-іонних процесів, рентгеноскопії і т. ін.), тобто був у нас доктор фізико-математичних наук, професор Сімонов, ситенький лисий чоловічок, що побував у німецькому полоні, а тоді оголосили набір на західну Україну найбільш обдарованих вчених – й посилали штрафників, бо тих, хто побував у полоні, Сталін залишав у Колимі. Професор Сімонов (із

того самого розряду були прислані Павлів, кілька вельми здібних євреїв, яких в період заснування Новосибірської Академії наук перекинули до Новосибірська, щоб не втекли до Ізраїлю, математик Ястребов, який, пишучи безкінечні рівняння на дошці, виймав з нагрудної кишені плескату пляшку із спиртним, ковтнувши, продовжував з новим надхненням, той же Володимир Яковлев, атомник, якого забрали невдовзі до Воронежа на АЕС, професор Страшкевич – геть туберкульозний, що за кожним словом задихався, хапаючись за груди, виходив, постоявши в коридорі, вертався усміхнений й чогось починав: «булимо-не-булимо», а формула оця щось таки означає, хоч ми не знаємо закону, який вона виражає; були й молодші, наприклад Тавстюк, керівник у моєї Марії в роботі над дисертацією – скритний, помірковано-розважливий, спокійно-підступний..., як достойний син румунсько-німецького українського попа); професор Сімонов (як я оце нагромадив абзац) списував одним математично вираженим законом десять дошок. З пам'яті, бо все логічно витікало одне з одного, як планета в сонячній системі, а сонячна система – в галактиці, а галактика – в мета... і так далі, аж до чорного карлика. Він завжди наділяв антропічним походженням ці математичні абстракції і вселяв нам надію, що ми повинні відкрити... теорію системних комплексів (!), теорію комплексних систем (!), теорію системно-комплексних асоціацій... Він олюднював те, що не мало підтвердження. І це було прекрасно, я не знаю, крім Шекспіра, кращого поета Життя. Професор Сімонов пояснював народження тих многосторінкових рівнянь подарунком... Всевишнього Творця, що наділив людину своєю інтуїцією, бо в самоті не все ще звершив, йому потрібні люди, помічники.

А ми не збагнемо своєю інтуїцією, якої шкоди завдаємо світові і світові поряд... Антисвітові.

«При всьому, при тому», як любив повторювати професор Страшкевич: «булимо-не-булимо», мені здається, що антисвіт – це добрий світ.

* * *

Дав волю своїм «писарям» на весь тиждень із умовою підготувати кожному сторінку з ілюстраціями, а з Василем Торгонським готуємо удвох три номери газети, бо Артюхова, як грузин, описала все, що бачила, не вникаючи «в економіку», тепер сидить у кабінеті редактора на телефоні й добирає «цифри». Що ж, така наша «специфіка».

Торгонський «працює» з якимсь звільненим у запас штурманом, який влаштувався на чернівецькому аеродромі, не більше, не менше – роман-спогад про сумні подвиги наших льотчиків-героїв у перші дні світової війни на «фанерних» літаках. Пишуть, Торгонський, підвипилий, як колорадський жук на окроплений картопляний плянтації, «перемикається» з поезії на прозу, сюди наносив трунку, залицяється між ділом до Лілі, бо його дружина «пішла в піке» на штурмана, а там... усі три кімнати в пляшках, четверо малих Торгонських, в яких він, Торгонський, не зовсім «впевнений». Тим не менше, ми «зліпили три номери». З села зателефонував редактор, що, коли

все готове, сам буде підписувати газету, у нього звільнилося трохи часу. З райвиконкому зателефонували, щоб вмістити зведення про вивезення гною. В мене лишилося місце під передовицею, туди я його й запроторив, хоч назва передовиці «Справа чести», яку я продиктував Лілі напередодні, вимагала кращої підверстки.

Олексій Мефодійович підверстав під передовицею передану телеграмом інформацію з Парижу про приїзд Хрущова до Франції. Метромпаж набрав заголовок «жирним» курсивом, редактор підписав газету до виходу в світ, газету віддрукували. А на ранок!!! Замість «Трудящі Парижу вітають М. С. Хрущова» («т» і «ш» курсивом для старого большевика, напівсліпого «метропана», як у нас його називали...) вийшло: «Трудящі Парижу вішають М. С. Хрущова». Звичайно, сенсація! Вранці Яцишин закликав мене до свого кабінету. «Ну, Романе, раз за півроку підписав газету, і всі ми влипли до тюрюги». Подав мені газетку. «Сідай, поговоримо». Я сів, почав шукати «курйоз», який загрожував «тюрюгою». Не знайшов! Хто тобі дав команду помістити зведення про вивозку гною? «Мотовилін, начальник райвідділу сільського господарства райвиконкому». – «Добре, що ти розшифрував у всіх дефініціях».

– А при чому тут я? – починаю захищатися.

– При тому, що сядемо всі. Колись у партшколі читав нам лекції такий Малий. Розповідав, що в тридцять дев'ятому (Сталін вже фотографувався в формі) у центральній газеті цека під час друку на погон упала стружка з металу, на кліше, й герб СССР став схожим на тризуб. Малий тоді працював коректором. Весь колектив загорнули на Лук'янівку, його призначили головним редактором, а прибиральницю – його заступником. Це не анекдот. Біда, Романе. Що будемо робити?

– Тільки не піднімати рук. Хто нашу газетку читає? Якщо не буде апеляції, її не додивляться і в Книжковій палаті.

– Почекаємо?

– А що нам залишається? Треба піти з пляшкою до Мотовиліна, щоб не піднімав паніки за те, що не надрукували зведення про гній.

– Може, ти правий. Повезу Мотовиліна на риболовлю, – взявся за слухавку телефонного апарата. – Це ти? Ох, клює! Я вчора відро наловив. Маєш час? Поїдемо? Виходь, я заводжу мотоцикла.

І наші, редакційні, продовж тижня, який я відпустив їм «на творчість», не догледіли помилку. Зрештою, і цензор не добачив. Але ми з Яцишином чекали...

Я кілька днів нічого не записував, чекаючи в хаті ревізії й арешту, свій побутовий «Календар» заховав у комині, але тихо. Сьогодні зателефонував начальник облвидаву Ничипоренко (Яцишин не з'являється зі ставків, Мотовилін теж запропастився):

– Андріяшик?

– Слухаю. – Голос його вже впізнаю.

– Що ви там натворили?

– Не розумію.

- Хто підписував минулий номер газети?
- Хіба це так важливо?
- Ти не крути, бо романи твої – знаєш, де вийдуть на поверхню? Отам, де нечистоти скидають у Прут-ріку. Я сам пишу романи. Хто підписував?
- Запитайте про це самого Яцишина.
- То він, значить!
- А що таке?
- Сволочі, ви ж повісили в Парижі...
- Не розумію.
- Ти що – власної газети не читаєш?
- Читаю.
- І не побачив?
- Нічого не побачив.
- І ніхто не дзвонив?
- Ні, ніяких спростувань...
- Не хитруй, я старий жук. Бачив, відчуваю, що бачив. Не хочеш підставити Яцишина. Він, звичайно, повинен відповісти. Я цікавився в друкарні, мені все розповіли. Ти не винен, але Яцишин залишиться без партквитка.
- Він за професією агроном.
- Виженуть з бюро, не матиме роботи ні в області, ні в районі, втратить квартиру, жінка покине, діти відречуться, коханка тікатиме, родичі не приймуть, туплі сходилися, їсти хочеться, карась не клює, дощ – на голову, ніхто не вітається, навіть брат не подає руки і ми не подамо... Ти це збагнув? А-а! Тобі ще й тридцяти нема! Отож-то! Значить так: мовчати! Всім мовчати! Той Бараніскін – нічого?..
- Я їх на тиждень відпустив для організації матеріалів.
- Мовчати, значить!
- Мовчимо, як камінь.
- Яцишин... Він чудовий хлопець. А ти як думаєш?
- Точнісінько так само.
- Молодець! Слава Богу, не всі дураки пишуть романи. Там якийсь Дрозд побував на «розборі» Альтмана... Ну, з Києва. Такі там ситуації в Буковині представив... Просто важко збагнути, за що він і кого підтримує. Махна до-лой, Махна – до Леніна. Якби йому дали самостійну Україну, він перший відмовиться, а як піде на Київ Муравйов, покладе на стіл партквиток, щоб пропустили без бою. Це Толя Добрянський назвав романним мисленням. Теж якесь байстря... Значить, чекаємо реакції з Книжкової палати з Хар-кова. Я в Харків не дуже вірю, але з чим дідько не носиться, може, не по-мітять. Про мою розмову з тобою теж мовчи, навіть Яцишину ні слова. Зрозумів?
- Як теорему Піфагора.
- А, ти фізик. Це покладисті хлопці. Отже, домовились.
- Домовились.
- Бо комуś – тюрма. – І поклав трубку.

* * *

Коли я заходжу до «стодоли» (так я про себе називаю кабінет відповідального секретаря редакції, де сидять два літпрацівники, бухгалтерка, друкарка й куди не зачиняються двері за іншими співробітниками штату «Нового села»), тобто коли я переступаю поріг стодоли, перемовки між Машою Малиновською й Іриною Артюховою російською мовою раптом стихають, утворюючи «ревізорську» паузу. Я всідаюся малювати «будки-хатки», які називаються макетом, або читаю накладені акуратним стосиком статті, статейки, нариси і таке інше. Запалюю цигарку. Тут же підбігає до мого сірника Ліля-друкарка. Від неї тхне потом каратиста, на жаль, душевої на нашому поверсі нема і туалети лише на першому, в комсомолі, і на третьому, в райкомі КПУ. Колись зчаста сюди забігали п'янички з базару, та Лутаєв прийняв рішення поставити на вході ключника-швейцара, якогось зека, який того ж дня поселився в катакомбах напівпідвалу й, мені здається, курить самогон, бо до горища в будинку тхне зброденими фруктами. Словом, від сторонніх запахів можна врятуватися димком з Болгарії – цигарками «ТУ-104» або «Опал». Наших у нашому прикордонні не продають. Дуже зрідка з'являються «Кишинеу» або «Ява», але це зрідка. У кабінеті час-то пересиджує нудьгу прибиральниця апаратного корпусу – Женя. Її прізвище знає тільки завкадрами райкому КПУ, а кличуть її просто Ївгою. Вона мовчки дрімає з відкритими очима в куточку біля дверей, час від часу здригається й зачудовано споглядає кожного з нас хвилину-другу, мовби дивуючись, чого ми тут сидимо, що ми робимо. Не знаю, як передалася наша з Яцишиним тривога милому колективу редакції, але всі, навіть прибиральниця, якісь ментрежні й занепокоєні. Проте минув уже місяць, а нам ніхто нічого не закидає, чорну хмару придумала наша уява.

Я щодня лишаюся на півгодини-годину з Іриною Артюховою передиктовувати їй написані нею «матеріяли». Коли ми самі, Ірина густо фарбує в блідорожевий колір пелюсточки губ, фіолетовим рисіком підводить віії, навіть розпускає кінчики коси. Що це означає, я не можу здогадатися, але те, як вона тре під столом коліньми в капронових панчохах, мене дратує. Я не сідаю поряд з нею, хоч вона задалегідь ставить біля свого ще один стілець. Нас кілька разів бачив за пізньою роботою товариш Бараніскін, який знедавна за рекомендацією Меламуда почав виконувати обов'язки секретаря парторганізації.

Я настільки мало спостережливий, що аж сьогодні помітив, що жінки розділили колектив редакції на «сфери впливу». Симпатиком Малиновської остаточно став Микола Редькін, бухгалтерки – Аркадій Бараніскін, Яцишина – шістнадцятилітня діваха – кур'єрка з Кучурова, про яку колись мені натякав наш засекпар. Мені лишилися суперниці: друкарка Ліля і творлітпрац Ірина Артюхова. Усе було зважено, виміряно й розподілено, хоч в мене назрівала драма. Як мовиться, хто з ким, хто як, хто до кого? Ідея всеохоплюючої любови висіла на запилюженій люстрі під стелею, до якої прибиральниці ніколи не дістатися.

Тим часом насправді мене «покохав» відповідальний секретар обласної «Радянської Буковини», член СПУ Борис Гончаренко. Він зробив для облвидаву огляд районних газет і наше «Нове село» назвав архаїчним бюлетенем; в аналізі мови товариш письменник виписав кілька колонок діалектизмів, застарілих ідіом і просторічних зворотів. Нам прислали копію цього документа, всі ознайомилися й цілісінький день ходили в задумі. До цього додалася ще одна обставина, але про це – завтра.

* * *

Отже!

Гостювали на Буковині вельми відомі й видатні нанашка Вільде, Роман Іваничук, Микола Ільницький, два хлопці зі Станіславщини і по одному з Волині і Надзбруччя. Виступали на обласному зібранні знамениті, читали свої речі знані і молоді буковинці. Чорт мене надоумив прочитати главу з «Людей зі страху», але я назвав лишень частину роману під заголовком «Спадок віку». Коли іншим робили зауваги, щось радили, підбадьорювали, то Роман Іваничук заявив: «Чого, власне кажучи, ви взяли за львівську тему? Мені здається, що вона в нас досить вичерпана, Дарину Дмитрівну, приміром, знає весь світ». Всі на мене дивилися з таким жалем, що й мені стало жаль самого себе. Сидів похнюплено, все далі червоніючи, і подумки твердив собі: «Зась! Не пушчати! Чого заліз у чужі городи?!»

Хтось із заднього ряду торкнувся мого плеча. Я озирнувся – Михайло Івасюк.

– Не звертайте уваги, Романе, він п'яний.

– Він каже правду, – голосним шепотом запротестував Микола Ільницький.

– Сидіть на місці, – прохрипів Івасюк, – не спробуйте вийти, бо наживете собі ворогів на все життя.

– У Києві розрекламували книжку під назвою «Люди зі страху», – гукнув хтось аж з-під дверей. – Це явно не естетична назва. Люди зі страху? Страх – це не пустеля і не степ! Це стан, причому однохвилинний, щось скороминуще. Люди зі страху...

– Гм-м-м, – замислився Борис Гончаренко в президії. – Люди зі страху... Якийсь фрейдистський натуралізм.

– Не звертайте уваги, Романе, – знову торкнувся мого плеча Михайло Григорович Івасюк. – Це заздрісна скотина.

– Поганий вихрест, – додав Василь Лесин. – О, як я цю людину люблю!.. Він же розмінює помешкання на Одесу. Коли він нарешті виїде з Буковини?

– Чого ж, – раптом стиснула плечима нанашка, Дарина Дмитрівна. – «Люди зі страху» – чудова назва, мені подобається.

Проти клясика української літератури ніхто не смів іти, головуєчий Бурбак закликав до слова поетів.

Мене потоптали нізащо, бо прочитав невеличкий фрагмент. Але вже почалося.

Хтось розповів про цей випадок у нашій редакції, і мій імідж став швидко падати. Але ще кілька слів про львів'ян. Володимир Самійлович полюбляють чарку. Коли ми виходили, узяв мене під руку:

– Ідемо на вокзал до ресторану. Пообідаємо. Там грузин Яша такі чебуреки готує! Неперевершена смакота. А цю пригоду забудьте. Я не таке мав.

– Я не знав, що у вашому цеху на ту чи іншу тему допускається монополія, – відповів я. – При чому – територіяльна. Дарина Дмитрівна більше не згадує Буковину в своїх романах. Отже, це пасовисько тільки буковинських баранів?

– А ви жорстокий. Романе! – Володимир Бабляк дихнув на мене горілчанним перегаром. Мабуть, має пляшку в портфелі. Під час обговорення поетичного доробку буковинців «клясик» виходив у своїх справах. До речі, наше зібрання проходило в конференцзалі обкому комсомолу, під егідою комсомолу, який оплатив літераторам відрядження; за нами до вокзального ресторану прошувала чимала громадка «молодих». – Не будьте жорстоким, – додав, мовби прохаючи, Бабляк. – Нам не можна злитися. Жовч еманує шкідливу біоенергію в слово, вона передається читачеві... Ну, все це ви самі знаєте. Мені розповів про це синок, він вчиться у Львівському університеті на філфаці. Ви закінчували факультет журналістики?

– Заочно, після армії.

– Однаково ви повинні добре знати Львів.

– Я це місто понад усе люблю.

– Гм! Іваничук ляпнув, як бик у воду. Я вас помирю, як братів. Завтра він буде в мене на Чагорській на обіді. Полотнючка... Це прізвище її чоловіка, а батько Дарини Дмитрівни – Макогон. Я хотів сказати, що Вільде їде з університетцями Лесиним та Івасюком в круїз по Буковині. Між іншим, вам подобається Буковина? Адже ви – подоляк, як і я.

Дебелуватий Бабляк важко пересував ноги і вже задихався, хоч вулиця опускалася в долину Прута. Громадка поетів на чолі з Віталієм Колодієм випередила нас, не зупинившись: молоді не долюблювали Бабляка й мали до нього якісь претенсії.

Наче думаючи те ж саме, Бабляк запитав:

– То ви прийдете до мене завтра? – Назвав номери будинку і помешкання.

– Це нова вулиця в степу, як мовиться, спальний район. Їдете тролейбусом уздовж парку в бік аеродрому. Перед самим поворотом на летовище – Чагорська... А де ви народилися, Романе?

– У чужій хаті, в чужому краї, між чужими людьми...

– Та ви мені все більше симпатичний, чоловіче. Ми будемо дружити. Значить, завтра приїжджаєте до мене десь перед дванадцятою. Я напечу картоплі, маю мед і спирт. Куплю квашених огірків – дуже люблю їх з медом. Не пробували? Дарма. Ось навчу вас кохатися в моїх ласощах. Жінка піде на роботу, а ми гульнемо, як чумаки під місяцем. Отже, не хочете говорити про те, звідки ви родом?

– Село Королівка. Розташоване на плато, під яким пропливає річка Нічлава, куди стікаються десятки потоків, що б'ють прямо з-під землі. Колись

біля цих кадубів зупинявся постоем польський король Ян Собеський, лишив тут військовий заслін, з чого й почалося село.

– Порівняно молоде.

– Замешкали тут поляки, жиди, українці, навіть полонені татари чи турки. Жидів вибили німці, поляків виселили росіяни, молодь вистріляли в бійках повстанчої боротьби, тобто весь інтернаціонал неозорі батьківщини.

– Зрозуміло... Я із Великого Жванчика за Збручем. Утік з фронту, досі мене тягають і не дають паспорта. На цій зустрічі, як ви чули, читав розділ з роману «Жванчик». Вам подобається моє письмо?

– Ви – пластик.

– Я люблю Короленка. «Жванчик» – це літопис мого життя. Ви не пробували писати про себе? Вельми цікава штука. Не треба композиції, забігання то вперед, то назад, пливе собі струмочок хроніки – тільки встигай за ним. А мені всі заздять. Пиши про себе, Бурбаче, чого ти до мене присікаєшся? Тримає мене в руках, догнobleю за дизертирство. А що ти робив у війну? А до війни? Ні, цей темний жук про себе не напише. То ж треба видумати: пиши, Альтмане, спростування, що ти ще не вмер. Я розумію, команда була з білого дому, але й Бурбак розумів, що пахне тут геноцидом, можна було повернути інакше, принаймні не витягати це питання на люди. Бурбак цим себе вигороджував, мовляв, у моїй конторі – порядок... Пишіть щоденника, Романе. Це гарний споглядальний жанр, вам колись придасться. Напишете свій «Жванчик», тобто свою «Королівку». А ми вже прийшли. Поети зсунули столики перед самими вікнами. О, а звідки в нас взявся Коля Крючков, хлопець з нашого міста? З якимсь молодесеньким дівчатком! Ах ти ж ловкач старий! Ніде нічого не повідомляли. Десь він давно цю дівчинку постеріг, на якихось зйомках, і ось прилетів, отаборився на вокзалі.

Ми зайняли столик далі від шумливих поетів.

– Яшо! – Бабляк відкликав офіціанта від столика, де сидів кіноактор з дівчиною. – Той прислужливо підбіг до нас. – Пляшку коньяку і чотири порції чебуреків. – До мене: – Тут кухарює його побратим, теж Яків, теж з Грузії, майстер чебуреків... Щоденник, Романе, найменш вибагливий жанр літератури. Це споглядальна хронологія фактів без всіляких метафорних викрутасів та асоціацій, такі собі балядки, смішки, ярлички. Тебе ніхто не буде судити, а ти – всіх можеш. Ніхто тебе не запитає, хто ти, куди ти, з ким ти, як ти йдеш, де твій хутір. Оце прийду додому й опишу те зібрання, напишу про нас, про вашу Королівку згадаю. Ваші батьки – хто?

– Дід у минулому столітті будував залізницю із Заліщиків до Чернівців. Працював з одинадцяти років, носив шпали і рейки, міг підняти двох коней за... – Я показав на пляшку, яку відкорковував офіціант. – На пенсію вийшов у сорок п'ять років. Мав у Чернівцях квартиру. Але якось побачив на возі на торговлиці гарну дівцю, батько її чаркував у корчмі. Побалакав з дивою, привік її батька з торбою пляшок, коням по батогу – й на Тернопільщину...

– За здоров'я, Романе, за наше знайомство... Ну-ну, я слухаю...

– Чебурики – справді диво...

– Я слухаю, Романе. Надзвичайно цікаво.
 – Дев'яносто кілометрів треба було долати всю добу. Вночі підночували, похмелялися, їли ковбаску з булкою, дід водив діву під кущі для певної справи...

– Далі, далі, це ж роман! Романе, це ж роман!
 – Добралися до Королівки. Дід докупив горілки, діві накинув на плечі ту-рецьку хустку і взув на ноги шаврові румунки...

– Що це?
 – Черевички.
 – Ну-ну?
 – Купив їй спідницю з крайкою і напівкожушок, пообідали в будинку для заїжджих: Королівка була тоді ярмарковим містечком; подалися на Шишківці, де мешкали Коробії, мої предки по бабі. Дід мав з собою гаманець (тоді називали ринськими) золотих. Справили весілля, купили поле й пару коней, почали господарювати. Але не любив дід поратися біля землі, влаштувався возієм до управителя Сап'єгівського маєтку. Виїжджали на конях полювати, гуляли по базарах. Пішли діти. Не пішли, а посипалися. Одинадцятро – рік за роком...

– Це справді роман!
 – На кожну дитину дід купував морг поля.
 – Це півгектара?

Я кивнув. Ми випили й закусили, чогось я сам розохотився розповідати.
 – Дід прибував на Буковину відкілясь із Словенії, навіть прізвище, здається, чеське. Але записався українцем і так само реєстрував дітей. Чогось управитель перестав дідові платити. Одного разу гналися за вепром на Мокирці – так зветься та багниста місцина. Звісно, управитель попереду, його право стріляти першому. І занесло пана в мочари. Він у сідлі, а кінь стоїть дибки у багні, тільки голова стримить; пан лементує: «Рятуй!» Дід крутиться верхи на твердому моріжку, питає: «А гроші виплатиш?» Пан пообіцяв розрахуватися. Дід нарубав тесаком хмизу, скрутив в'язанки, накидав поперед себе аж до управителя, посадив його на в'язанку, витяг спершу коня, тоді виніс паниська. Але той грошей йому так і не виплатив. Якось дід порався в конюшні й надумав поговорити з паном. Мав у руках сокиру. Пан визирнув у вікно й зняв з гачка рушницю. Коли дід загримав, випалив крізь двері по колінах. У діда почалася гангрена. Уже конав, а ще сварився з бабою, яка винила його в усіх гріхах земних. Баба хлібини саджала до печі, оскаженивши, лупцювала його лопатиськом, аж поки не побачила, що дід пожовк і загострив ніс. Це й усе про діда. Батько – мельник, мама – кравчиня. Маю трьох ледачих братів: і вчитися не хочуть, і працювати – кара небесна, хоч хлопці розвинені і недурні.

– Це треба писати, Романе.
 За сусіднім столиком сиділа якась пара.
 – А ви чого випулились? – напав на неї Бабляк. – Не можна в цьому світі поговорити, щоб тебе не підслуховували.
 – Шпигунка-епоха, – докинув я.

Пара знялася й покинула ресторан. До нас підступив якийсь молодик з поетичної зграйки.

– Це ж Микола Ільницький зі Львова, критик, літературознавець... Чого ви на нього?

Бабляк зняковіло придмокнув:

– А хто знав? Бачу – вилупилися на нас... Не люблю надто цікавих. Прийшли пообідати – займайтеся своїм ділом, не підглядайте і не підслуховуйте. Нажили собі ворога, Романе. Ще й критика. Ці п'янки завжди непожиточні. Доїдай, підемо, – Бабляк несподівано перейшов на «ти». – На прощання попередив: – Не забудь, що завтра братаєшся з Іваничуком. Я й Ільницького запрошу, бо негарно ми вчинили. Він мене, мабуть, в обличчя знає, і я десь бачив у редакціях схожого молодика, коли працював у Львові. Геть викинуло з пам'яті...

* * *

Марія каже, що, видно, щось у лісі здохло: нам дають квартиру в новому будинку на Чагорській. Повіяло іншим вітром – і начальство розщедрилося. Я махнув до Києва, мені виписали аванс, придбали меблі. Набрав, зокрема, румунських полицок. Вони складаються одна на одну, довкола дверей в обох кімнатах набудував арки з антресолями й нарешті заховав книжки за скло. На базарах з-під поли колишні енкаведисти спродують випуски різних бесід і товариств довоєнних часів (реквізовані в людей, яких запроторили до Сибіру за націоналізм); добру не пропадати, беру їх з поганих рук за півдарма, між стосами часописів та книг важко було пробратися, як у Шевчукевича. Ходжу з кімнати до кімнати і милуюся золотим тисненням на оправах.

Що ж то справді за зміни грядуть? Хрущов викинув з мавзолею труп Сталіна, але система лишилася та ж чи трохи підправлена. Колись батько казав, що погане само зіпсується. Та горішок тоталітаризму міцний, батько тепер мовчить, хіба що підвип'є й сперечається з репродуктором: «Ага, ага, дуля в дулі, розвалитесь, як купа піску, самі по собі, ви гнилі всередині, пролита вами людська кров ще заговорить».

Через дорогу – будинок, де мешкає Бабляк, тепер ми сусіди й часто бачимось, передовсім в гастрономії, де влаштували кавовий апарат і відпускають «на розлив» оковиту. Він навіть зізнався, що скучає, коли я роблю «вікно» й кілька днів не навідуюсь «на каву», а прошу Марію купити хлібину чи цукру.

* * *

Побував у Шиківцях. Неня подарувала нам до нової квартири дві величезні подушки. Якось інтуїтивно вона відчула, що я вже в селі, вибігла зустрічати аж на місток через Нічлаву, стояла, приклавши дашком долоню до чола, допевнившись, що таки я добираюся додому, безсило опустила руки вздовж тіла, заплакала:

– Чого ж ти так давно не навідуєшся? Ти мені щоночі став снитися, вже збиралася їхати, бо неспокійно мені на серці. Юрчик в Борщеві, в тещі? Ну.

тепер вже забереш. Кажеш – гарна квартира? Дві кімнати? І газ, тепла вода... Як там Марія? Я люблю твою жіночку... Які вони багаті? То лиш гонору багато. Ади: завезла їй поросля – вона навіть не подякувала, не дала чаю напитися. Кажеш, як у тій пісні: «проживу без тебе я, ти давно вже не моя...». Забереш дитину – може, навернеться. Що це за мама, коли дитину виховує баба? За науку чоловіка проміняла? Так вони Тарнавського змарнували. Тебе онде радіо почитувало, говорили, що книжки пишеш, хвалили, тато наш гусаком заходив, всім повторює: «Я знав, що мій син стане великим». А вона? Та ходи, чого ми тут стоїмо? Тато в млині, монтує пилораму. Тут вже й осипку не крутять. Тато з місяць працював у Королівці, тоді з Більча вошей наніс... Може, стане до пилорами, буде триматися хати. Я не хочу нікуди переїжджати. Дали мені цю курячу ферму – все маю: і зерно, і яечко, і півника сплишу на неділю. Ніхто мене не контролює, часом прийму бригадира з начальством... Корову тримаю, присадиби – майже гектар, стіни поштукатурили... Та свиноматка, два підсвинки, дещо вшию на гроші... Якось перебиваємося, але тато не може сидіти без млина. Зробив на продаж канапу, шафу, якісь полицки, але йому повинно гудіти коло вуха, якийсь сам не свій став. Турбіну замулив, щоб не забрали, вальці розібрав, паси закопав. Він у цей млин вклав свою молодість, найкращі літа... Все пропадає через ці колгоспи.

Моя мамуся показала мені півстриху червоножарих кукурудзяних шульків, повні міхи ледь притухлої пшениці, якою годували курей на Сап'єгівських маєтках (вона густо зашарілася, коли раптом забулася й сказала «на курвофермі»), бочку браги (гонить самогонку, бо треба... чогось неспокійно – треба, і треба, і треба – «а тобі не носимо, не даємо, тато наш каже, що каміння не товчеш, а з книжкою можна менше з'їсти»), був повен льох картоплі, було борошно, була у глечатах ковбаса, залита смальцем... І раптом! Я відчув запах свічки, запах смерті. Не знаю, що таке зі мною, але можу почути голоси про мене за п'ятсот-шістсот кілометрів, прочитав уже свою драму з Марією, але тут поетика, чи трагедія, рідних стін вдарила мені громом.

Мама ще поскаржувалась на батька. Нема в околиці більш майстрового і розумного чоловіка. Проте онде Лук'янового прийняли до їхньої партії, а наш прийшов на збори п'яний, чогось їм наговорив – і не прийняли, а тоді млин зачинили, роботи йому не дають... Славка нашого тримали два роки в Алма-Аті: обікрали крамничку, та когось треба було карати, він не мав боргів, торгував чесно. Все на мені, на мені, на мені... І сльози. А мені пахне свічкою. Ні, не мамуся. Перший піде батько.

Ось він дигає. Глибоко замислений, Сковорода чи той грецький, що випив за греків отрути.

Я *прочитав*, а він аж сахнувся. Трохи п'яненький. «Я піду, щось принесу, ти вже самостійний, можемо й при чарці посидіти». Зроби що-небудь закусити, мамо. Ти ж знаєш, що я ще сьогодні не їв. Принесли якоїсь сивухи чвертку, вже стають у чергу пиляти буки на дахи... Добре, що ти є, що приїхав. Казали нам по радіо, що ти щось написав. Не розстріляють? Дивись.

Ти в нас один вибиваєшся, а я глянув на тебе, ти на мене – й щось десь не те. До мене приїжджають, коли біда. А я сам у біді. Відкопати тобі гармату? Мамусь, смаж яєшню, а ми підемо з сином на млин. Тобі справді не потрібна моя допомога?

– Допомога?.. Мені здається, що я вмирати буду від старости, але мені потрібен буде батько.

– Щось ти велике сказав. Давай, посидимо на нашій турбінці. Ти ще малий був, не пам'ятаєш, я її привіз із Швейцарії для священика Дроздовського – я йому млина будував, а ти в тій родині взяв свою Марусю... Як там у вас? Ви геть відділилися – чи ти до них, чи вони до тебе, але... Зараз мамуся принесе нам до млина поїсти. Ти любиш нашого млина? Ти в сім років вже в мене ходив біля голендрів і біля вальців.

Ми зачинилися в млині, мамуся мала свій ключ. Батько зневажливо махнув рукою на купу мулу, під яким спочиває «швейцарська шторцова» турбіна, розмахував рукою, де, мовляв, щось прикопано, навіть церковні дзвони, були в татових закамарках маленькі «запаси», ми чесно, як «дорослі», випили.

І знову грім із білого неба. Але це вже батько: «Я стомився, сину». Не хотілося говорити, що мені нема ще й тридцяти, а мене вже стомили; часом до батька ставишся, як до сина.

Що я ще побачив? Прокляття. Нищість села і України.

Батько, ніби не бажаючи признатися в своєму унеможливленому існуванні, весь час намагався допитати мене, чого я, власне, приїхав. Якщо в мене все гаразд, то чому я приїхав до батька? Я записую ці дивні спостереження і думаю, що він передчував свою смерть.

Мамуся «випустила» трошки первачку з свого бідона, принесла нам до млина, знову заплакала: чому не дома, чому не в хаті, а між цими австрійськими мурами? Батько говорив щось надто високе, щоб я, його син, не смів його перебивати, потім я опинився в найгіршій підставі його підозріння щодо того, що не вмію жити, а він, батько, не навчив, ми заледве добралися до хати, мамуся вирішила наварити нам холодцю й спекти коржиків. Батько ще трохи поговорив «з репродуктором», я заснув, аж поки мене не розбудили мої брати.

За якісь грошики вони клали підлогу в школі й у приміщенні сільради. Уже прочули, що я приїхав. Чогось усякого набрали, й почалося щось схоже на весілля: батько ганьбив радянську владу, ми, оскільки послужили в армії, відстоювали свої втрачені в армії роки, мамуся казала, що при Польщі вона не мала б під своєю опікою курвоферму, словом, ми собі говорили про все і досхочу. Нарешті мамуся запитала мене напрямці: «Чого ти терпиш цих Тарнавських, Маруську, Товстюка – і взагалі – чого ти терпиш?»

Сказав я:

– Не знаю, кому служив, за що служив, з ким я, хто зі мною, куди я, мені добре вдома з вами, завтра я їду звідси...

- Боже, Боже, сину. Коли ти тут, я чогось успокоююся.
- Бо я люблю мовчати, мамусю.
- А ці... З репродукторами... Ти хочеш розійтися з Марією?
- Я почекаю, поки вона мене вижене.
- Сину!
- А коли людина – чужа?
- Але ми її любимо! Хіба вона цього не відчуває?
- А якщо серце глухе?
- Тату, скажимо йому що-небудь.
- Я завжди прагнув, щоб мої сини мене перевершили. Роман від нас пішов.
- Як блудний син.
- Раптом татунцьо звівся, аж побілів:
- Ти не забув, як ти мене рятував від околотників? Мамусю, ти пам'ятаєш? Скільки йому тоді було? Одинадцять? Ану згадай, як я бив намоченим рушником? Пробач, сину, я не хотів, щоб ти влезив в цю політику, а ти все-таки пішов.
- А мені можна сказати? – запитав я. Брати мої, вже п'янінькі, (такі-бо й прийшли із заробітчин) байдужо щось доїдали з тарілок.
- На тебе околотникам донесла Стінкова. Тебе околотники вивели під Шупарський ліс розстрілювати.
- Так, щось таке було.
- Мамуся:
- А ти взяв з льоху два, як воно називалося?..
- Два шмайсери, мамусю.
- Тато:
- Воно за мною бігло пшеницями аж до Шупарського лісу...
- Якби вони...
- Ти б їх перестріляв. Я це знаю. Тобі було одинадцять років тоді. Ти прибіг додому поперед мене, вони мене відпустили. Тоді я намочив рушника і трохи тебе провчив.
- Не можу цього забути.
- Пробач, синочку. Ти був замалий до тих справ.
- А нащо ж ти його так бив? – заплакала мамуся.
- Бо дотепер не розумію свого сина.
- Знаю – не знаю, – мовив я, знову відчуваючи запах свічки.
- Знаю, бо знаю, – якось в'яло заперечив тато. – Вірю, бо вірю. Маю, бо маю. Моє – це моє, сину. І добро, і кара, і каяття. Ти дуже ризикуєш, але коли мене не стане, виведи в люди своїх братів.

- Може... Може... Чогось бачу, що вони мені подяки не складуть.
- Не дивися так жорстоко.
- Я, навпаки, намагаюся дивитися на все з наших стін, з нашого бункера.
- О, сину, щось ти знову сказав таке, що я тобою пишаюся.
- А...
- Допитуюся, чого ти приїхав. Ми тебе переховаємо, якщо на тебе вже полюють. Але я хочу все знати.
- Татунцю! Коли вже я в тебе дорослий, дозволь мені дивитися на світ з нашого бункера.
- Сину, я стомився, я вмираю. Ще в силах, щось можу, просто мру сам для себе, сам перед собою. Мамуся це знає. І ти вже знаєш. Така моя біда. Не знаю, хто мене доб'є. Я всім упоперек. Коли я вмру, може, без свідомості, я вже кілька разів втрачав її біля нашої турбіни, я тобі передаю моє мислення...
- Та хоч поїжте, – майже вигукнула мамуся.
- Чого ти приїхав? – знову запитав мене татунцьо.
- Дому не можу збудувати, тату.
- О-о-о!
- Вам що – нема де спати? – майже гукнула мама.
- Тато якось збайдужіло, напропаще махнув рукою.

(Далі буде)

Михайло Мельниченко

Вибрані поезії із рукописної збірки «Між Звіром і Ангелом»

Храм Артеміді

Втіх покровительку невинну й плоти
В Ефесі вшанував заможний світ.
І спорудив на дикому болоті
Храм Артеміді, як лілеї цвіт.

Тут Скопаса й Праксителя рукою
Творивсь Еллади золотий вінець.
Засяяв над Каїстрою-рікою
Величної античності взірець.

Святі надбання людства! Але втрати –
Не владний час їм встановити меж:
Собі сумнівну славу здобувати.

Спішать людиці ще в огнищі пожеж.
І хоч приходять в світ ще герострати,
Храм Артеміді – невмирущий все ж.

16.02.1997

Бароко

Світ мужній нерозслабленої віри.
Світ аскетичних каянь і страждань.
Воюючої правди ясний вимір
І логіка шляхетних поривань.

І очі до небесного спрямовані,
Й до насолод земних шаткі шаблі,
Святе й гріховне в Веделя симфонії,
Й на Жовтих Водах схрещені шаблі.

Холодний розум і вулкан чуття,
І спрага невтолима до життя,
Поезії солодка й мудра суть...

Вдивляюсь у чарівний світ Бароко,
Бо в чім його покликання високе
Нащадки те нескоро ще збагнуть.

17.07.1998

Інтерв'ю з Епікуром

Так Епікур, філософ гордий,
Віч-на-віч говорив мені:
– Ти не цурайсь насолоди,
Та не вподібнюйся в ній свині.

Помірно їж, щоб мати силу й вроду,
Спи стільки, щоб бадьорим бути.
Пий стільки, щоб відчутти насолоду,
Вчись все життя, щоб суть його збагнуть.

Кохай, якщо страждаєш без любові.
Загинь, якщо не варто жить.
Повстань – не уподібнюйся рабові,
Та не лінився мудрості служити.

Якщо вершини духа недосяжні
Тобі здолати пощастить,
Тоді життя прожив ти справжнє,
Бо ти вловив щасливу мить.

20.07.1998

Життя – короткий сон

В кінці дороги довгої невдач
У двері друзі стукають і слава.
Ласкавий сміх, холодний плач,
Душ неспорідненість лукава.

Лиш розуму і серця боротьба,
І тиша, погамована добою.
Наш ангел сумнівів – журба
Закоханих єднає нас з тобою.

Благословен хай двічі буде труд,
 Що нам прощає докори сумління.
 Ми всі великі і мізерні тут –
 Обвинувачене невинне покоління.

Благословенні будуть до пори
 Немеркнучі зірки в космічному океані
 І ті, що піднімають прапори,
 І ті, що орють ниву безнастанно.

Благословен хай нині буде нам
 Вина п'яного келих й ніч еротики.
 І забуття, як ніжний фіміям:
 Сон, як життя й життя, як сон – коротке.

30.09.1999

Скажи мені, мій українцю-брате

Курінному отаманові Зміївського
 козацтва п. Олексі Редьку

Там до Вітчизни, де нема любові
 В спустошеному річищі душі,
 Малі діла там й мислі кволі
 У сутінках життя, як в комиші.

Ця Ночі й Зла постійного навала.
 Якись то зайді правлять карнавал.
 Аристократів духу в нас чимало,
 Та згас завзяття їх шалений вал.

Немає в нас справдешнього цвітіння.
 Брат братові здається чужина.
 Як в спраглій ниві без дощу насіння,
 Так без єднання гине сторона.

Герої дня – мізерности сатрапи:
 Злодії, шлюхи, маньяки.
 «Добу кінця» готові оспівати
 Бодлери хатнії, співці сякі-такі.

Глас вопіючого в пустелі
 І мій між дріб'язкових душ.
 Отак живем, неначе у готелі.
 У хаті рідній негосподарі чому ж?

Скажи мені, мій українцю-брате,
Де мислі цвіт і серця чистота?
Хто буде нам державу будувати?
Де в нас ідея нації свята?

Я вірю – з мужністю шляхетність буде злита.
Всіх поєднає нас чуттям одним.
Козацька честь відроджена і вмига
Іще всміхнеться нам чолом ясним.

Хай зайда і перевертень заплаче
Й розквітне Слобожанська сторона.
Хай таланить тобі у боротьбі, козаче,
А в край твій прийде слава і весна.

10.12.1999

Художник

В. Мордику присвячується

Він мешкає між небом і землею,
В космічних летах невмирущих зір,
У таємничих паркових алеях,
Крізь сутінки життя, напружуючи зір.
Малює він веселками над банями,
Які хизують саявом позолот.
Він входить в світ немеркнучий світаннями.
Натхненну має душу і чоло.
Малює Він смарагдові пейзажі,
Абстрактну зримість й ауру натур,
Підносячись над гуртиком поважаних
Майстрів від профанації й халтур.
А навкруги зітхала сита критика,
На генія кивала – дивака,
А навкруги перевертався світ таки
І дійсність насувалася гірка.
Вона за поли смикала настирно,
Безцеремонно жадібна й крута –
Нечистій силі долі наші ввірено:
Де світла мрія, де ясна мета?
Та над сіреньким днем й базарним злиднем,
Над буднями духовної пітьми
Вставали образи чарівні і незвідані,
Що закликають: бути нам людьми!

І геть краси плебейську партитуру –
 У будь-яку добу похмуру
 В народу нашого є невмирущі гени.
 В нас є свої і Рембрандти й Гогени
 Увічні до славного реєстру.
 Натхнення вам невтомний наш маестро!
 Життя вже не таке й трагічне,
 Коли несеш у серці людям вічне.
 Тримайте мужньо ваш почесний хрест –
 Ars longa, vita brevis est.

30.03.2000

Соняшники

Від Слобожанщини до Таврії
 Дзвенять поля у соняхів литаври.
 Неначе сонцеликі орії
 Зійшлися з-за блакитних обріїв
 Стоять замріяні сини сонцеголови
 Таємний зміст в їх шелестливій мові.
 Сонцепоклонники, я вірю в вашу правду.
 Це ви зібрались на козачу раду.
 Люблю вас, соняхи, за погляди незлі:
 До сонця тягнеться й вклоняється землі.
 Під небом голубим жагучий ваш орнамент,
 Злотопромінний сонячний парламент.
 Вслухаюсь в тиху соняхів розмову,
 Де кожен має рівне право й слово,
 Де світла стільки й сонячних ідей.
 На жаль, не так на Україні – у людей.

21.07.2000

Все, як в добу зловісного тирана

Життя настало: дивне, як вертеп,
 Коли в розкошах тішиться невіглас.
 Середньовічний шарварок, чи НЕП.
 І по світах розумне все розбіглось.
 Скрізь гідність в позі прошака,
 А честь пляшки на смітниках збирає.
 І править балом наволоч гідка
 Й державою керує вовча згряя.

Все, як в добу зловісного Тирана.
Свобода, як тоді, принижена і гнана...
Тож переймаймо досвід націй мудрий

Як в своїй хаті нам створити рай.
Чи ще повчимося у чечена й курда,
Як слід любити рідний край.

Вірність

Запорожці-брати, що жили за Дунаєм,
Як тужила за вами українська земля.
Що ми чули про вас, що ми знаєм –
Йшли в турецьке ярмо з-під бича москаля.

Не було кріпака за Дунаєм, ні пана,
Та не легша була підневільницька ніч.
У чужинським краю, у Гаміда-султана,
Як троянда розквітла Задунайська Січ.

Та база свободи манила сірому.
Поглядали з надією молдаванин і серб.
Козакам з-за Дунаю так хотілось додому:
В тихі води, у царство замріяних верб.

Козаки присягались на вірність турчину
Й щоб вимоги султанові виконать злі
І не зрадить ні в чому свою батьківщину,
То підсипали в чоботи з України землі.

І сказали тоді, побиваючись гірко:
«Ми султанові клятву таку даємо –
Поки місяць не згасне й остання зірка
Ми послужим землі, на якій стоїмо».

Хто захистить Україну? Репліка

І. В. Діак. Хто захистить наш народ і державу: Комуністична партія України чи Українська комуністична партія?. – Київ, 2000

Ця наукова книжка, як здається, пройшла у нас незауважена навіть через критиків і «Критику», бо незовсім об'єктивна рецензія в «Шляху Перемоги» була радше винятком. А жаль, бо такої Чорної Книги реєстру злочинів московського комунізму в Україні, як здається, ще у нас не було. І. Діак зібрав і удокументував властиво всі злочини компартії Росії і її обласної організації КПБУ/КПУ в Україні. Власне свої дослідження І. Діак починає від питання створення КПБУ як обласної організації РКПб, про що десятиліттями партійні історики і пропагандисти промовчували або голосили неправду. Власне на так зв. І з'їзді КПБУ, який відбувся в Москві 1918 року, було прийнято таку постанову: «Об'єднати партійні комуністичні організації України в автономну, в місцевих питаннях, комуністичну партію України, яка матиме свій Центральний Комітет і свої з'їзди, але буде входити в єдину Російську комуністичну партію і у питаннях загальнополітичних – ЦК РКПб». Здається, що додаткових коментарів ця постанова не вимагає, бо чітко і недвозначно визначає істоту і правовий статус КПБУ як плоду РКПб. Хоч лицемірство і тут проявилось, бож дуже скоро КПБУ позбулась і «автономії у місцевих питаннях», а, властиво, не мала їх. Тому дивним видається погляд автора, мовляв: «Хто знає, можливо дехто з сучасних бійців за комунізм врахують помилки своїх попередників, за які так важко заплатила вся Україна, і змінять ті з своїх позицій, котрі призвели до таких трагічних наслідків». Здається, що ті, які врахували, а радше – зрозуміли правду, вже відійшли від КПСС/КПУ і то не малий загін, бо з трьох мільйонів членів КПСС в Україні сьогодні т. зв. КПУ налічує, за їхніми офіційними даними, біля сто сорок тисяч членів. Але тут головним є щось інше, а саме – злочини РКПб/КПБУ/КПУ не були жадними помилками попередників, була тут вироблена далекосяжна програма завоювання України (і всього світу) і збереження російської імперії. Для цього були потрібні їй і війна, і лицемірство, і «мирний» терор в процесі комуністичного будівництва. Тому власне постанови І з'їзду КПБУ як і так званого з'їзду рад у Харкові 1917 року та акт створення ССРСР не були публіковані навіть у енциклопедичних виданнях.

Коли читаєш уважно цю книжку перед тобою постають документи злочини РКПб/КПБУ/КПУ перед Україною і українським народом. І годі ці злочини скласти на одного тільки Сталіна, бож документи в Санкт-Петербурзі чи Москві творилися ЦК РКПб і Совнаркомом ССРСР і жадного спротиву в лоні компартії і уряду соціалістичної Росії проти голоковсту України не було. Мало того, реалізацію цих злочинно-терористичних плянів ЦК РКПб доручало колишнім царським офіцерам і РПЦ. Зрештою, це відносилось і до інших на-

родів. Коли у 1920 році большевицькі війська Тухачевського перли на Захід і були вже над Вислою, В. Ленін дав наказ вести переговори з Німеччиною про встановлення границі між Советською Росією і Німеччиною по лінії кордону з 1914 року, що призвело б до ліквідації вже незалежних держав Прибалтики, Польщі, України. І це було два роки після проголошення Ленінім права на самовизначення народів і касацію ліквідації польської держави XVIII ст. Після поразки військ Тухачевського під Варшавою, Ленін заключає мирний трактат з панською Польщею 1921 року, віддаючи Польщі землі Литви, Білорусі і України, а через 20 років, на спілку з нацистською Німеччиною, СССР доконає поділу Польщі, з якою мав договір про ненапад. Згадую про це, щоб показати всю лицемірність і зрадливість московської імперіяльної політики, але і нагадати, що поділ України за Ризьким трактатом 1921 року, на «просьбу В. Леніна», ратифікував старий «український» большевик Г. І. Петровський пояснюючи, що «радянський уряд [...] керувався найгуманішими міркуваннями – загладити образи, які систематично терпіла Польща від царського уряду». Чого можна сподіватись від таких «патріотів» сьогодні?

Торкається автор і питання укапістів і боротьбистів, при чому його виразна симпатія по стороні останніх. Тоді годиться нагадати, що то боротьбисти на спілку з большевиками організували так зване січневе повстання в Києві 1918 року; вся еліта боротьбистів влилась в РКПб/КПбУ і вірно виконувала накази Москви, а її лідер П. Любченко виступав прокурором (громадським звинувачем) в процесі над українською інтелектуальною елітою і інтелігенцією в 1930 роках. А коли вони свою роль виконали, те ж спіткало і їх. Укапісти не побігли до РКПб/КПбУ як боротьбисти, їх Москва знищила ще в 1920 роках, але вони убереглись вислужництва. Жаль, що автор не зупинився над цим питанням докладніше, «можливо дехто з сучасних бійців за комунізм» зрозумів би, що їх чекає від роботодавців.

Окрім документів злочинів автор доконав порівняння програмно-статутних положень сучасної КПУ і КПРФ, з якого виразно видно, що КПУ стоїть на тих же позиціях, як і в 1918 році, році свого народження. Та й бути інакше не може, бож сучасні бійці за комунізм в Україні є лише гілками того кореня з 1918 року – РКПб. Тому свої з'їзди КПУ рахує від того горезвісного першого з'їзду – останній V з'їзд був одночасно XXXIII з'їздом (дивись: «Комуніст», 30.06.2000).

І. Діак подає (досі не було публіковане), що в складі першого ЦК КПбУ на 15 членів було лише двох українців. Ось хто будував советську владу в Україні! Правду писав кровавий Муравйов у своєму наказі: «Цю владу ми несемо з далекої півночі на вістрях багнетів, і там, де її встановлюємо, за будь-яку ціну підтримуємо її силою цих багнетів». Встановлення «влади з далекої півночі» коштувало нас мільйони людських жертв, знищення або пограбовання культурних цінностей... Читаю працю І. Діака і порівнюю з книжкою виданою до 50-ліття большевицького наїзду на Україну «Науковою Думкою» під назвою «Перемога великої жовтневої соціалістичної революції на Україні» за редакцією С. М. Королівського, М. А. Рубана і М. І. Супруненка, і думаю – де ви тепер історичні брехуни і злочинці? Нагадаймо, що наїзд «далекої півночі» (Нестор називав їх «дикими людьми») відбувався після того, як сам В. Ленін виз-

нав від імені Совнаркому Росії право УНР на незалежність, а на Брестській мирній конференції російська делегація зобов'язалася заперестати навіть всякої пропаганди проти УНР і підписати з нею мирний договір. Та коли «дикі люди» з «далекої півночі» на багнетах принесли в Україну свою владу, Совнарком 24.12.1918 року оприлюднив заяву, що «Україна не визнається більше Совнаркомом Росії самостійною державою». І тут нічого дивного не сталося, адже «українські» більшовики тоді ж на т. зв. з'їзді рад України, на якому було всього чотирьох українців, як подає І. Діак, прийняли постанову про входження України до складу Советської Росії – РСФСР.

І. Діак наводить неznані широкому колу людей документ про створення так званого «тимчасового уряду» України за рішенням ЦК РКПб: «Тимчасовий робітничо-селянський уряд, створений за постановою ЦК РКПб, є його органом і проводить в життя всі розпорядження і накази ЦК РКПб без заперечень». При цьому наказувалось зберігати повну таємницю про те, що тимчасовий уряд є органом ЦК РКПб. Ось так обманювалось наш народ. Фактом таємничості цієї постанови ЦК РКПб про створення «тимчасового уряду» в Україні можна в якійсь мірі оправдати діяльність деяких комуністів українців, але це не може відноситись до В. Затонського, Г. Петровського чи навіть М. Скрипника, бо вони брали участь у складанні цих постанов і не говорили людям правди десятиліттями. Можна в якійсь мірі оправдати деяких ватажків червоних загонів, але не можна їх називати, як це робить автор, командирами І Української дивізії, бо вона була складовою частиною «юго-западного фронту», як сам автор пише далі. Тим більше, що українців у червоній армії в Україні було всього 8%.

Не зовсім до кінця пояснює автор причину смерті ватажків червоних військ – Щорса, Боженка, які допомагали москалям поневолювати рідний край. Ген. Аралов, тоді член РВС «юго-западного фронту», у своїй книзі «Ленін вйол нас к победе», як причину вбивства Щорса подає, що «Щорс у майбутньому міг би вчинити національний ухил». Як бачимо політика московських комуністів, як колись царів, була далекоюсяжною в просторі і часі.

Чи могло тоді діятись інакше? Не могло, адже, як подає І. Діак, на 4264 членів КПбУ було всього 130 українців. Це ще раз засвідчує хто будував в Україні комунізм і встановлював советську владу. Хтось може сказати, що сьогодні в КПУ багато більше українців, освічених людей. Це правда, але правда і те, що нема гіршого, як освічений раб, писав Г. Коллонтай. Тому даремні поради автора, що і як мають робити, щоб здобути прихильність народу. Чого-чого, але як обманювати народ комуністи уміють, цього їх навчив В. Ленін і товариші...

Читаєш книжку І. Діяка і стає перед тобою весь трагізм України, вчинений російськими комуністами і «нашими» їхніми помічниками. І. Діак зібрав в одну цілість документи і факти нищення українського народу – фізично, духово і морально на протязі понад сімдесяти років. Автор не проминув жадної царини життя, яка була нагально нищена, а нищено все – землю, людей, розум, душу. І КПбУ/КПУ без застережень виконувала цю ганебну і злочинну роботу в Україні і продовжує виконувати сьогодні, що досконало видно з її програми. Можна сказати, що КПбУ/КПУ просто передавала вниз всі розпорядження і постанови ЦК РКПб/КПСС і слідувала за їхнім

виконанням. Постанови і Інформації ЦК КПБУ загалом починались так: «Виконуючи постанову ЦК ВКПб і Ради Народних Комісарів ССРСР»..., або «ЦК КПСС і Ради Міністрів ССРСР»... Ось вся «самостійність» і «незалежність» КПБУ/КПУ, як обласної організації РКПб/ВКПб/КПСС/КПРФ.

«Не можна сказати, що серед членів сучасної КПУ немає патріотів Української держави», – пише І. Діак. Треба думати, що справді є, але чому вони мовчать? Чому не творять Української комуністичної партії, як сугерує автор? Чи комуніст українець, поет Б. Олійник, не знає правди? Сам автор слушно зауважує, що сучасна КПУ навряд чи здатна на перетворення і робить висновок: КПУ має піти на смітник історії, її місце має зайняти УКП – українська комуністична партія. Лихо в тому, що сміття на смітник саме не біжить, воно розлазитья повсюдно і чіпляється передовсім людей. На смітник його, КПУ, треба викинути! З усіма цього наслідками. А заквасу для створення УКП поки у нас немає, хоч, як здається, автор себе відносить до укапів, бо розоблачуючи всі злочини РКПб/КПБУ/КПУ в Україні (і поза нею) він спасіння українського народу і держави вбачає тільки в комунізмі – українському... І. Діак не спостерігає жадної сили політичної в Україні, яка була б в змозі захистити нас і нашу державу. В кожному разі жадної такої політичної сили навіть не згадує. У нього тільки одна альтернатива: Комуністична партія України чи Українська комуністична патрія. В Україні завжди були некомуністичні самостійницькі політичні сили, а тепер вони зростають і скріплюються, які ніколи не лукавили і всі свої змагання спрямовували на боротьбу за українську самостійну державу. Хочемо вірити, що ті патріоти української держави в КПУ, про яких згадує І. Діак, прилучаться до самостійницьких національних рухів і стануть разом на захист нашого народу і держави. Дай Боже!..

Безперечно, що не можна і не треба отожднювати всіх росіян з екстремістами й великодержавними шовіністами. Лихо в тому, що Кремль не питається всіх росіян про дозвіл на свою великодержавну політику; росіянам віками вмовляють, що вони є покликані «вчити народи» і що Росія може існувати тільки як імперія, великодержава; досі в Росії нема організованого антиімперського політикуму. Про це не можна забувати. Росія то не Франція і не Велика Британія.

Вступ до своєї дослідницької праці І. Діак прикрасив словами Т. Шевченка, де є: «Не стане ідола святого, і вас не стане». Наша біда, що КПУ має свого ідола, не святого, але має і то ще дуже жувучого. Про це теж не забуваймо.

Згадує автор і про УПА, тому треба виразно сказати, що УПА була створена ОУН (бандерівцями) для боротьби за українську самостійну державу, все інше було похідною цієї боротьби. Повстанці до кінця були і остались вірними цій ідеї.

І на кінець. Найбільшим недостатком праці І. Діяка є малий наклад книжки – 5000 примірників. Можна боятися, що не вистачить всім членам ЦК КПУ, СПУ і вищим урядовим особам, а вони в першу чергу повинні прочитати цю працю, дізнатись правди про себе і свою партію, бо – якщо хочеш знати майбутнє – вивчай минуле.

Степан Семенюк
Луцьк

Святослав Караванський

Дещо про образність та «умоглядність»

Надрукований у травневому числі «Визвольного Шляху» «Етнопсихологічний етюд» Ганни Гордасевич з боку змісту не викликає заперечень: це роздуми, базовані на спостережених фактах. Однак з одним побіжним зауваженням авторки хочеться посперечатися.

Письменниця пише:

«... мені доводилося читати в психологічній літературі, в чому різниця в психології чоловіків і жінок: чоловіки сприймають світ умоглядно, а жінки – образно».

Не знаю, хто висловив таку думку, але я не міг утриматися від спокуси перевірити вірогідність твердження. Щоб далеко не йти, почав свою перевірку з етюда Г. Гордасевич.

Авторка – жінка, отже в її етюдi. згідно з анонімною тезою, має переважати образна мова, базована на образному мисленні, бо сприймаючи світ образно, не можна відтворювати його умоглядно. Чи підтвердить мова авторки висловлену аксіому?

«... я розумію стремління живого організму освоїти *оточуюче середовище*».

Оточуюче середовище – образно? Як на мене – ні. Слово *оточуючий* – не образне слово. Це бездарний переклад російського слова *окружающий*, для росіян – слова образного. Переклад же *оточуючий* тхне канцеляризмом. Надати образності перекладу допоможе наше слово *навколишній*: *навколишнє середовище*. *Навколишній* – це той, що навколо нас, що оточує нас. Саме це слово традиційно вживано українцями для передачі поняття, яке росіяни вкладають у слово *окружающий*. Треба додати, що вираз *навколишнє середовище* ще образніше можна передати лише одним словом *довкілля*, на жаль у аналізованому тексті не вжитому.

Зате слово *оточуючий* справді таки оточило мовний простір Г. Гордасевич. Цитую з тексту етюда:

«... це ще не така загрозлива для *оточуючих* людей риса... характеру».

«... тут немає ніякої шкоди для *оточуючих* людей».

В обох випадках цілком доречно вжити слово *оточення*:

«... це ще не така загрозлива для *оточення* риса... характеру».

«... тут немає ніякої шкоди для *оточення*».

Канцеляризми, скопійовані з іншої мови – це аж ніяк не образи. Це переклад з іншої мови, і то переклад не найкращий. Усякий переклад – це вже праця розуму, тобто «умоглядність», а не образність. Саме працею перекладацького розуму можна пояснити і такі лексичні зразки у мові авторки:

1. «Я їх [епізоди – С. К.] спеціально не *підбирала*...».

Підбирають щось з підлоги, а епізоди *добирають*. Образність кульгає і тут.

2. «... жінки почали його всовіщати, він їх обіклав матом».

Обікласти матом – це наслідок умоглядного перекладу російського виразу *покрыть матом*. Переклад цей неправильний, бо слова *мат* у значенні *матюки* наша мова не знає. *Покрывать матом* по-українськи: *обматюкати*. Слово і образне і своє – непозичене.

Важко погодитись і з терміном *мыслительный*, замість традиційно вживаного *розумовий*.

Отже, на даному конкретному жіночому творі важко погодитись із думкою анонімного психолога, в чому різниця у психології чоловіків та жінок. Різниця між ними існує, але так легко – помахом пера – її окреслити годі.

Наведені міркування жодною мірою не зменшують оригінальності й доплетності викладених в етюді Г. Гордасевич думок, базованих на спостереженнях. Мій коментар – це побіжне заперечення тези, висловленої не авторкою, а невідомим психологом.

Під завісу хочеться ще спростувати «ходячу» думку про те, що російське слово *радушие* не має відповідника в інших мовах. У нашій мові наведене слово дуже точно передає іменник *сердечність*, на жаль у «нормативних» словниках не наведений.

На закінчення хочеться побажати Г. Гордасевич і далі плідно працювати у цілому ряді жанрів, у яких вона успішно працює, і не дуже покладається на бездоказові твердження скорих на висновки теоретиків. □

Посмертна згадка

Редакція і Адміністрація «Визвольного Шляху» з глибоким смутком повідомляє, що

бл. пам. Ольга Вітошинська

з дому Гаращак відійшла у вічність, прийнявши Найсвятіші Тайни сповіді й св. Євхаристії.

Ольга Вітошинська була членом-засновником в Управі СУЖ та французького Міжнародного Руху Матерів у 1946 році й була ціле своє життя активною та віддаюю співробітницею СУЖ у внутрішній і зовнішньочужинецькій діяльності.

О. Вітошинська була невтомним та успішним політичним емігрантом з одночасною думкою про добро України та українського народу.

Середньошкільну освіту закінчила в Україні, а університетські студії – на чужині, й працювала в університетській та громадській культурній і політичній діяльності:

- доктор філології університету Сорбони в Парижі;
- колишній лектор Українського вільного університету в Мюнхені;
- ініціаторка й співорганізаторка з професором М. Кадо (із Сорбони) конференцій про українську літературу, з виданням текстів цих конференцій у серії Сорбони;
- автор низки літературних праць, м. ін. «Забута королева» (французькою), «Коротка історія української літератури» (французькою), «Сусіди й меншості України», «Непереможний Лев», «Подорожі Блаж. Кир Йосифа VII»;
- довголітня співпрацівниця «Визвольного Шляху», кореспондентка-хронікар низки українських політичних та культурних газет і журналів.

Її праці відзначалися патріотичним натхненням, часто полемічним тоном та завжди доброзичливим обміном думками й поглядами в обороні українських традиційних культурних надбань і цінностей.

Її праці та безперервна творча динаміка збережуть про неї добру пам'ять.

Померла у віці 92 років.

Похоронні чини було відслужено в Катедрі св. Володимира Великого (УГКЦ) в Парижі 5 квітня 2000 року й поховано її в родинному гробівці в Жамбвіль біля Парижа.

Вічна їй пам'ять!

Пресовий комунікат Українського вільного університету

Канцелярія Українського вільного університету повідомляє, що в днях 15 і 16 липня 2000 року відбулися в Мюнхені Річні загальні збори Факультетських рад і Загальної професорської колегії.

Ради розглянули нові плани студій, винесли важливі рішення для майбутнього Університету та схвалили новий «Статут Українського вільного університету», що входить в дію з початком Академічного року 2000/2001 та передбачає наступні основні зміни:

- викристалізовано новий науковий профіль Університету, як вища школа з україністичними постґрадуальними студіями та збереженням правом промоції й габілітації згідно з Високошкільним законом Вільної держави Баварія;

- на місці існуючих двох Факультетів постають три Факультети: Україністичний, Філософічний та Права і Державознавства;

- скасовано пости Проректора і Продеканів;

- рішення обрати Ректора на чотири роки, а Деканів на два роки; та

- вирішено покликати до життя Кураторію Українського вільного університету.

Професорська колегія й Факультетські ради обрали Ректором Університету та Деканом новоствореного Україністичного факультету проф. д-ра Леоніда Рудницького, а на термін одного року з завданням перевести остаточні реформи обрано Деканом Філософічного факультету проф. д-ра Роланда Піча, а Деканом Факультету Права і Державознавства проф. д-ра Райнгарда Гайденройтера.

Професорська колегія і Факультетські ради зложили признання дотеперішньому прововоді Університету за виконану працю й пророблені реформи, що забезпечують дальше існування Українського вільного університету, який в академічному році 2000/2001 відзначатиме 80 років безпервного служіння українському народові й науці. □